

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Vidmajer

Alternative zaposlovanja v novinarskem poklicu

magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Vidmajer

Mentorica: doc. dr. Barbara Rajgelj

Alternative zaposlovanja v novinarskem poklicu

magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Nemogoče ni dejstvo, ampak predsodek.

(neznani avtor)

ZAHVALA

Za pomoč pri pisanju magistrske naloge se zahvaljujem svoji mentorici doc. dr. Barbari Rajgelj, družini za potrpežljivost, neizmerno podporo in motivacijo, Črtu za vse spodbudne besede in nenehni pozitivizem ter Marku za modre nasvete.

Alternative zaposlovanja v novinarskem poklicu

Številni avtorji znanstvenih monografij, medijski delavci in ne nazadnje uporabniki medijev so prepričani, da se je novinarstvo znašlo v krizi ter da so nujno potrebne njegove spremembe in reforme. Preobrazba pa ni potrebna le na področju medijskega lastništva, zakonodaje, upoštevanja novinarske etike, temveč tudi pri zaposlovanju novinarjev. Medijske hiše, ki nastopajo v vlogi delodajalcev, se namreč le redko odločajo za sklenitev delovnega razmerja, pogostejše sodelujejo z novinarji preko pogodb civilnega prava, ki jim mnogokrat ne omogočajo nobene socialne in ekonomske varnosti ter jih sprevračajo v prekarne delavce, v katere se naseljujeta strah in negotovost, posledično pa se tudi zaradi plahega poročanja zmanjšuje kvaliteta novinarskega dela. V svoji magistrski nalogi sem orisala stanje novinarstva in spremembe, ki so se na tem področju zgodile v Sloveniji v zadnjih 20 letih, in stanje primerjala s spremembami v Srednji in Vzhodni Evropi. Podrobneje sem se posvetila pravnemu vidiku zaposlovanja novinarjev in preučila pravne oblike opravljanja dela, ki so v Sloveniji na voljo, ko želijo novinarji opravljati svoj poklic. Stanje v Sloveniji sem primerjala s stanjem v Estoniji in na Danskem, ki sta po velikosti in nekaterih značilnostih podobni Sloveniji, a drugače urejata medijski trg in novinarsko prakso. V zadnjem delu naloge sem predlagala alternative obstoječim pravnim oblikam opravljanja dela in iskala rešitve za problematiko zaposlovanja novinarjev, ki sem jih povzela v sklepu naloge.

Ključne besede: novinarstvo, prekarstvo, alternative, zaposlovanje, kriza.

Alternative employment in the journalistic profession

Multiple authors of scientific monographies, media workers and media users are convinced journalistic profession has come to a crisis and changes are necessary. Reforms are not needed only in the area of media ownership, but also in ethics, regulation and the employment of journalists. Media houses as employers rarely decide to fully employ journalists, they rather cooperate with them on civil law contracts which usually do not provide any social or economical security for journalists. They turn them into workers, who are not regularly employed and hence full of fear and uncertainty. As a result the quality of journalistic writing is being lowered. In my master thesis I showed the journalism status and all the changes that happened in Slovenia in the last 20 years. I compared the conditions to those in Central and Eastern Europe. I went into detail about the legal aspect of employment of journalists and I examined the forms of employment that are available in Slovenia for journalists. I compared the conditions in Slovenia to those in Estonia and Denmark because they are comparable in size and certain features, but they differ in managing media market and journalism practices. In the last part of my thesis I suggested the alternatives to current employment methods and I searched for solutions for problematics of employing journalists. I showed them in the conclusion of my thesis.

Key words: journalism, absence from full-time employment in journalism, alternatives, employment, crisis.

KAZALO

1	UVOD	8
2	ZGODOVINSKI PREGLED NOVINARSTVA NA SLOVENSKEM	10
2.1	Razvoj in stanje na slovenskem medijskem trgu po osamosvojitvi	10
2.2	Nastanek prve medijske zakonodaje po osamosvojitvi	11
2.3	Razvoj komercialnih radiofuznih medijev	14
2.4	Javna televizija v boju s komercialno	15
2.5	Revolucionarne spremembe v medijih in novinarstvu v Vzhodni in Srednji Evropi	16
3	POLOŽAJ NOVINARJEV V SLOVENIJI IN SVETU	19
3.1	Socialni status novinarja	19
3.2	Stanje novinarstva v Sloveniji	22
3.3	Kriza novinarstva v svetu	24
3.4	Medijsko lastništvo	27
3.5	Regulacija neodvisnosti medijev	29
3.6	Samoregulacija neodvisnosti medijev	29
3.6.1	Privatizacija medijev v državah Srednje in Vzhodne Evrope	31
3.7	Pritiski na novinarje	33
3.8	Prekarnost	34
3.8.1	Skupine prekariata	35
3.8.2	Pozitivni vidiki prožnosti in nova prožnost	37
3.8.3	Prekarnost v novinarstvu	38
4	PRAVNI VIDIKI ZAPOSLOVANJA NOVINARJEV	40
4.1	Delovno razmerje	40
4.1.1	Pogodba o zaposlitvi	40
4.2	Samostojni podjetnik	42
4.2.1	Ustanovitev samostojnega podjetnika	43
4.3	Samostojni novinar	44
4.4	Avtorska pogodba	45
4.5	Podjemna pogodba	45
4.6	Agencijsko delo	46
4.7	Izigravanje delovne zakonodaje	47
4.8	Tožbe za dokazovanje delovnega razmerja	49
5	PRAKSE ZAPOSLOVANJA NOVINARJEV NA PRIMERU IZBRANIH DRŽAV – ESTONIJE IN DANSKE	51

5.1	Trije medijski modeli	52
5.1.1	Mediteranski ali polariziran pluralistični model.....	53
5.1.2	Severni oziroma centralno evropski ali demokratično korporativistični model	53
5.1.3	Severno atlantski ali liberalistični model.....	54
5.2	Primer estonske medijske ureditve	55
5.2.1	Pregled estonske medijske krajine	56
5.2.2	Estonska medijska zakonodaja	57
5.2.3	Novinarska profesionalnost v Estoniji.....	59
5.2.4	Delovni pogoji v Estoniji.....	59
5.3	Primer danske medijske ureditve	62
5.3.1	Pregled danske medijske krajine	62
5.3.2	Danska medijska zakonodaja.....	63
5.3.3	Delovni pogoji na Danskem	64
6	ALTERNATIVE DELOVNIM RAZMERJEM.....	68
6.1	Družbeno odgovorno finančno poslovanje medijev	68
6.2	Aktivnejša vloga Inšpektorata za delo in Finančne uprave Republike Slovenije	69
6.3	Izenačitev statusa novinarja s statusom samozaposlenega v kulturi	73
6.4	Aktivno kolektivno predstavništvo.....	77
6.5	Alternativne oblike in rešitve zaposlovanja prekarcev po analizi Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.....	78
6.6	Uvedba univerzalnega temeljnega dohodka	79
6.7	Dobre prakse iz tujine.....	80
7	SKLEP.....	82
8	LITERATURA.....	86
	PRILOGE	94
	Priloga A: INTERVJU Z IZTOKOM JURANČIČEM, PREDSEDNIKOM SINDIKATA NOVINARJEV SLOVENIJE, 6. 4. 2016.....	94
	Priloga B: ODGOVOR BRANKE KNAFELC IZ INŠPEKTORATA REPUBLIKE SLOVENIJE ZA DELO, 3. 5. 2016	101

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Podatki o delovno aktivnih novinarjih	21
Tabela 3.2: Primerjava zaposlenosti novinarjev.....	21
Tabela 5.1: Razširjenost jezikov po svetu	52

KAZALO SLIK

Slika 5.1: Zlati danski trikotnik trga delovne sile	66
---	----

1 UVOD

Danes lahko govorimo o osiromašnju novinarskega poklica (Vobič 2015), ki je odtujen od človeka in se kaže z naraščanjem prekarizacije novinarjev ter vzpostavitve novih hierarhij znotraj skupnosti. Krepi se deprofesionalizacija, predvsem mlajši novinarji postajajo prisilno samostojni (Bittner 2011) in v integriranih uredništvih opravljajo številne naloge, hkrati pa ni njihov čas vreden skoraj nič (Braverman 1998). Za nameček razvoj sodobnega novinarstva spremlja še erozija kolektivnega delovanja in porast fleksibilnih oblik dela (Vobič 2015). Razmah tveganega dela in nestabilnega življenja novinarjev pa dolgoročno celo utegne voditi v dokončno izginotje delovnih razmerij in pojavov delodajalcev (Deuze in Fortunati 2011). Tudi slovenska medijska krajina ni zgled za uresničevanje javnega interesa na področju medijev, prav tako pa zaradi vedno večjih težav ni stabilna in rastoča gospodarska panoga (Leiler Kos 2014). Prihaja do izjemnega razvrednotenja novinarskega dela, saj je prava stalnica v naših medijskih hišah postalo najemanje sodelavcev prek različnih pogodb, ker je za delodajalca delovno razmerje predrago (Jager 2010). Čedalje več je prekarnih delavcev, prav tako se povečuje število tožb zaradi kršenja delovne zakonodaje (Voh Boštic 2014). Prva polovica devetdesetih let je bila ključna za razvoj in tudi današnjo podobo medijev, ki je vse prej kot zavirljiva. Mediji so se znašli tako v ekonomski kot strukturni krizi, saj primanjkuje znanja in kadrov, medijskega samorazumevanja, prav tako pa se radikalno krčijo stroški. Verjetno največjo težavo predstavlja ravno dejstvo, da slovenski medijski prostor določa »izrazita politična motiviranost njegovega urejanja« (Leiler Kos 2014, 5).

Omenjeni slabi delovni pogoji pri zaposlovanju novinarjev kličejo po iskanju alternativ trenutno vse redkejšemu delovnemu razmerju in pogostemu statusu samostojnega novinarja oziroma podjetnika, kar je tudi predmet zanimanja v mojem magistrskem delu. Oprla se bom na teoretske okvirje o položaju in predvsem težavah novinarjev v Sloveniji in Vzhodni ter Srednji Evropi, pregledala pravni vidik zaposlovanja novinarjev, novinarsko delo bom primerjala z delom in položajem kulturnih delavcev. Moja prva hipoteza se glasi, da **je položaj novinarjev na trgu dela primerljiv s položajem samostojnih kulturnih delavcev, zato bi bilo primerno status samostojnega novinarja urediti na enak ali vsaj podoben način kot to velja za status samostojnega kulturnega delavca** (ZUJIK Ur. l. RS 111/2013; Vpis v razvid samozaposlenih 2014). V drugem delu naloge bom poleg domačih alternativ delovnih razmerij skušala najti primere dobre prakse zaposlovanja novinarjev v tujini. Primerjala bom položaj novinarjev v Sloveniji in na Danskem ter v Estoniji, saj sta omenjeni državi zaradi števila

dansko in estonsko govorečih prebivalcev precej podobni slovenskim jezikovnim razmeram. Poleg tega Estonija tako kot Slovenija spada v isto skupino postsocialističnih držav, ki so stopile na pot privatizacije in liberalizacije v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja (Jakubowicz 2007), Danska pa je zanimiva za raziskavo, ker se ravno tako kot Slovenija in Estonija uvršča med manjše države, sodi pa v severni oziroma centralno evropski ali demokratično korporativistični medijski model (Hallin in Mancini 2004). Moja druga hipoteza je, da **v Estoniji in na Danskem obstajajo alternativne oblike zaposlovanja novinarjev, ki bi jih lahko aplicirali na slovensko medijsko polje** (Jauert 2008; Östenbring 2010).

2 ZGODOVINSKI PREGLED NOVINARSTVA NA SLOVENSKEM

2.1 Razvoj in stanje na slovenskem medijskem trgu po osamosvojitvi

Medijska leta v Sloveniji na začetku devetdesetih let 20. stoletja so minila v znamenju sprememb političnega sistema, sprejema nove medijske zakonodaje, privatizacije medijev, liberalizacije časopisov, uvajanja regulacije na področju radiofuzije, medijske koncentracije in komercializacije (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). Medijske razmere so v Sloveniji precej specifične zaradi prepletenih družbenih, gospodarskih, pravnih in političnih razmer v zadnjih dveh desetletjih. Slovenija je bila del nekdanje Jugoslavije do razglasitve neodvisnosti leta 1991, ko je iz socializma prešla na zahodni tip demokracije, kar je močno vplivalo tudi na odnos med mediji (Vobič in Milosavljević 2010). Med petletno tranzicijsko dobo so spremembe medijskega sistema hkrati vsebovale tudi pomembna politična vprašanja, saj so imeli mediji ključno vlogo pri revolucionarnih spremembah v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (Splichal 1995). Kako demokratizirati medije je v bistvu pomenilo, kako demokratizirati družbo (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). Tako so se vsa centralna vprašanja tranzicije v bistvu nanašala na medije: od civilne družbe, demokratičnega paralelizma, problemov denacionalizacije, privatizacije in liberalizacije medijskih sistemov. Spremembe so bile usmerjene tudi v vprašanje, ali bodo mediji v lasti države ali privatizirani. Politične debate so odražale ključne polemike demokratične slovenske družbe, toda večina idej o reorganizaciji je bila vodena s politično agendo zahodnih držav, ki so podpirale liberalni model medijev (Splichal 1995).

Ta je predvideval, da je poglavitna vloga medijev nadzor dela oblasti in da daje največjo svobodo medijem privatna lastnina ter posledično tekmovanje na trgu. Pri lastninjenju medijev pa je prišlo do združevanja političnih in ekonomskih moči, ko se je država sicer izognila neposrednemu nadzoru, žal pa so nastale druge mehkejšje oblike nadzora (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). Politični argumenti, ki so prevladovali v Sloveniji in ostalih državah Vzhodne in Srednje Evrope, so bili reprodukcija tistega, kar so videli v sistemu Zahodne Evrope po fazi privatizacije televizijskih mrež (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001).

Postkomunistične države so začele podpirati centrifugalno regulacijo medijskih sistemov, ki je predvidevala umik od centrov moči in nadzora, medtem ko so bili na Zahodu čedalje bolj pod vplivom centripetalnih silnic, ki so se usmerjale ravno k centrom političnega odločanja. V tem primeru pa center nadzora ni bila več država, temveč politične korporacije. Postkomunistične države so naredile veliko napako, saj so zaradi strahu pred nadzorom države spregledale, da mora ravno država uvesti varovalne mehanizme za neodvisno medijsko delovanje (Bašič

Hrvatin in Milosavljević 2001; Splichal 1995). Čeprav so se slovenske politične stranke in država očetovsko nagibale k ohranitvi kontrole nad civilno družbo in mediji, je podobno kot drugod v Vzhodni in Srednji Evropi forma sprememb zaradi kapitalistično obarvanih politik vodila v komercializacijo in privatizacijo (predvsem časopisov) ter maksimiranje moči države predvsem na področju televizije (Splichal 1995).

2.2 Nastanek prve medijske zakonodaje po osamosvojitvi

a) Zakonodaja

Po spremembi političnega, gospodarskega in kulturnega sistema v poznih osemdesetih letih in začetku devetdesetih je morala Slovenija sprejeti novo zakonodajo, s katero je nadomestila stare medijske zakone. Eno od temeljnih vprašanj je bilo, kako določiti nove lastnike medijskih hiš, ki so bile prej v lasti in pod nadzorom države. Do leta 1994, ko je bil sprejet Zakon o javnih glasilih, je Urad za telekomunikacije dodeljeval licence medijem, čeprav v resnici ni imel pravne podlage za njihovo dodelitev (Vobič in Milosavljević 2010). Prve frekvence za privatne lokalne televizijske oddajnike so kot v ostalih državah nekdane Jugoslavije dodelili na predvečer prvih demokratičnih volitev, skoraj vse z največjim deležem pokritosti države pa so bile razdeljene že pred letom 1994 (Splichal 1995). »Za nenadzorovano podeljevanje frekvenc so bili krivi tudi pritiski političnih strank« (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2011, 11). Slovenska krščanska demokracija je recimo preko nadzora nad telesi, ki so podeljevala radijske frekvence, omogočila nastanek prvih nacionalnih mrež Radio Ognjišče in TV3 (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). Več kot očitno je bil torej potreben organ za nadzor, zato so ustanovili Svet za radiofuzijo, ki je bil po Zakonu o medijih (Zmed-UPB1. Ur. l. RS, št. 110/2006) odgovoren za dodelitev licenc, podedoval pa je izčrpen frekvenčni sklad, kaotična lastniška razmerja, odsotnost konceptualnega okvirja ali celo neobstoječe programske koncepte. Čeprav je zakon vzpostavil regulatorni organ, je ta lahko komajda vplival na nadaljnji razvoj slovenskega oddajanja medijskemu sektorju (Vobič in Milosavljević 2010).

Ker je slovenski medijski prostor majhen, je mogoče z razmeroma majhnimi finančnimi sredstvi nadzorovati omejen medijski trg. Slovenija je tako pred procesom lastninjenja pričakovala vdor velikih evropskih in ameriških korporacij, ki je bil značilen za nekatere druge države v tranziciji, vendar se to ni zgodilo (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). Deset let je veljalo stališče, da bi bilo nedržavotvorno slovenske medije prodati tujcem in da je za ohranjanje jezika, kulture in identitete majhne Slovenije potrebno medije obdržati v domači lasti (Bašič Hrvatin in Petković 2007). Desetletje po tranziciji je zaradi strahu pred tujim

lastnikom le majhno število domačih lastnikov s pomočjo številnih povezav prevzelo nadzor nad večino slovenskega medijskega trga, nekateri celo s pomočjo prepoznanih političnih konotacij. Tudi druge tranzicijske države Vzhodne in Srednje Evrope namreč niso imele strategije in politične volje, ki bi uredila spremembe medijskega lastništva (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). »Prevladalo je mnenje, da bo privatizacija medijev zagotovila nevmešavanje države v delovanje medijev v prihodnosti, vendar večina vzhodnih in srednjeevropskih držav do danes ni poskrbela za pomoč medijem« (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001, 9).

Čeprav sta bili v zgodnjih devetdesetih temeljni vprašanji, ali Slovenija sploh potrebuje zakon, ki bo urejal medijska vprašanja, in to kakšen, je leta 1994 nastal Zakon o javnih glasilih (ZJG. Ur. l. RS, št. 18/94), ki je bil v praksi precej pomanjkljiv. Posledice so se kazale v netransparentnosti koncentracije lastništva medijev in povzročitev kršitev, ki jih ni bilo mogoče sankcionirati (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). Istega leta je bil sprejet tudi nov Zakon o Radioteleviziji Slovenija, ki je spremenil strukturo nekdanjega Zbora RTV Slovenija. Struktura zbora je odlikovala zlasti interese politike in šele nato varstvo interesov civilne družbe, državljanov in novinarjev (Splichal 1995). RTV Slovenija ureja programski svet, njene finančne funkcije pa nadzoruje nadzorni svet. Zakon o RTV Slovenija državo zavezuje, da zagotavlja »strokovno in uredniško neodvisnost RTV Slovenija, primerno financiranje in ustrezno ureditev, ki je podlaga za pridobivanje sredstev za izvajanje javne službe ob spoštovanju finančne stabilnosti virov financiranja RTV Slovenija« (ZRTVS-2. Ur. l. RS. 20/10).

Nadaljnje spremembe zakonodaje so bile sprejete leta 2001 in 2006, ko je bil sprejet nov Zakon o medijih. Zadnji zakon o medijih je bil spremenjen in sprejet leta 2006 in je odpravil nekdanjo omejitev lastništva 33 odstotkov za vsako osebo, vključno s tujci, in odpravil nalogo omejevanja koncentracije lastništva na državo. Razširil je tudi pravico do popravka, ki pa hkrati omejuje uredniško neodvisnost in novinarsko svobodo. Po parlamentarnih volitvah leta 2008 se je nova, levo usmerjena vlada odločila, da bo ponovno preučila zakon o medijih (Vobič in Milosavljević 2010).

Glavni regulatorni organ za medije je Ministrstvo za kulturo in znotraj njega Direktorat za medije. Ministrstvo za kulturo nadzoruje izvajanje Zakona o medijih, temeljnega pravnega dokumenta o tisku in množične medije na splošno. Medijski inšpektor se ukvarja s kršitvami zakona na lastno pobudo ali na pobudo javnosti. Organa, ki sta odgovorna za radiofuzijo in telekomunikacije, sta Agencija za pošto in elektronske komunikacije Republike Slovenije

(APEK) in Svet za radiofuzijo (SRDF). Najpomembnejše naloge APEK-a so zagotoviti izvajanje zakona o elektronskih komunikacijah (ZEKom-1. Ur. l. RS, št. 109/2012) in spremljanje skladnosti radijske ter televizijske postaje z omejitvami glede izvajanja programov programiranja (Vobič in Milosavljević 2010). Zakon o elektronskih komunikacijah »ureja pogoje za zagotavljanje elektronskih komunikacijskih omrežij in izvajanje elektronskih komunikacijskih storitev, določa pogoje za omejitve lastninske pravice, zagotavlja konkurenco, komunikacijsko zasebnost, varnost omrežij (ZEKom-1 2012, 1. čl.).«

V dokumentu Ministrstva za kulturo Pregled medijske krajine v Sloveniji avtorji opozarjajo (Leiler Kos 2014), da država v funkciji zakonodajalca prek medijske zakonodaje ne more izpeljati kakršne koli radikalne reforme medijev. Njena naloga je, da omeji svobodo le toliko, kolikor bi lahko pomenila ogrožanje drugih ustavno zagotovljenih pravic in svoboščin. Na trg pa lahko država poseže le, če se ji zdi, da primanjkuje podpore vsebinam, ki so v javnem interesu in jih trg sam ne uspe zagotoviti. »Pravica do obveščenosti pa je v meddržavnih dokumentih s področja varstva človekovih pravic definirana kot temeljna človekova pravica« (Rovšek 2005, 23). V določilu Kodeksa pritožbene komisije za tisk je zapisano, da javni interes zajema odkrivanje ali izpostavljanje kaznivih dejanj, varovanje javnega zdravja in varnosti ter preprečuje, da bi neko dejanje javnost zavajalo (The Press Complaints Code of Practice 2012). 4. člen Zakona o medijih pa javni interes opredeljuje kot ustvarjanje in razširjanje medijskih vsebin, ki so pomembne za uresničevanje pravic državljanov po svetu, pripadnike narodnih manjšin, ki »zagotavljajo pluralnost in raznolikost medijev« (Zmed-UPB1. Ur. l. RS, št. 110/06), ohranjajo slovensko nacionalno in kulturno identiteto, vzpodbujajo kulturno ustvarjalnost in kulturo javnega dialoga, utrjujejo pravno in socialno državo ter razvijajo izobraževanje in znanost (Zmed-UPB1 2006).

Leiler Kos pa je do definicije, kakršno danes določa zakon, kritična. Preveč namreč poudarja politični vidik zagotavljanja pluralnosti medijskega prostora in pravico do obveščenosti (ki je v današnji informacijski dobi precej drugačna kot včasih), prav tako zanemarja pomen kakovostnih programskih vsebin. Veljavna opredelitev javnega interesa povzroča velike težave tudi pri podeljevanju državnih pomoči medijem. V Sloveniji se dogaja celo to, da v skladu z Zakonom o medijih država namenja državno pomoč tistim, ki so glede na javno dostopne podatke na trgu uspešni in beležijo dobičke, kar je popolna anomalija (Leiler Kos 2014).

b) Kodeks

Poleg zakonov, ki urejajo medijsko delovanje, pa poznamo v Sloveniji tudi novinarski kodeks, ki vsebuje usmeritve za delo novinarjev in etične standarde (Kodeks novinarjev Slovenije 2010). Zaradi preprečitve monopolizacije in vzpostavitve stabilnih standardov znotraj novinarske skupnosti je že leta 1988 Društvo novinarjev Slovenije pripravilo nov kodeks novinarske etike, ki je preusmeril dojemanje novinarja kot družbeno-političnega delavca na tistega, ki je v prvi vrsti odgovoren javnosti (Vobič in Milosavljević 2010). Leta 1997 sta Slovensko združenje novinarjev in Sindikat novinarjev Slovenije ustanovila samoregulativni organ – Novinarsko častno razsodišče z devetimi novinarji oziroma uredniki kot člani (Bašič Hrvatini in Milosavljević 2001; Vobič in Milosavljević 2010).

Če povzamemo, je slovenska medijska zakonodaja sicer temeljita in restriktivna in je poskrbela tudi za številne varovalke, s katerimi naj bi zagotavljala avtonomijo medijev, vendar je visoka tudi koncentracija medijev in regulatornih organov, ki na žalost nimajo avtonomije, potrebne za njeno izvajanje in tako večina določb ostaja le mrtva črka na papirju (Bašič Hrvatini in Petković 2007; Direktorat za medije 2014).

2.3 Razvoj komercialnih radiofuznih medijev

Slovenski medijski trg je v prvem desetletju po številnih demokratičnih spremembah doživel ogromno rast. Dotlej vodilnim časnikom so se ob osamosvojitvi pridružile Slovenske novice, ki jih je v turbulentnih časih ustanovila časopisna hiša Delo kot zasilni izhod v primeru političnega lastninjenja časopisa. Na začetku tranzicije sta se pridružila še konservativen Slovenec in levo orientirana Republika, ki sta obstajala kratek čas (Splichal 1995). Leta 1992 je bil ustanovljen prvi poslovni dnevnik Finance. Medijska dejavnost na prehodu novega stoletja je bila ena izmed najbolj dobičkonosnih panog v državi. Naklade tiskanih medijev so bile v primerjavi z drugimi evropskimi državami nadpovprečne, oglaševalski kolač pa je bil zelo velik. Takratne ogromne nerealne naklade so umetno napihovala številna ministrstva in uradi, oglaševanje pa se je ujelo v sporne zgodbe lastninjenja. Danes medije obvladuje le še peščica lastnikov, pri večini pa so mediji le obrobna dejavnost in sredstvo za doseganje politične moči (Leiler Kos 2014).

Razvoj slovenske komercialne televizije je bil popolnoma primerljiv z razvojem komercialne televizije v Zahodni Evropi, čeprav je tako kot v Srednji in Vzhodni Evropi vstopil z desetletno zamudo. »Glavna značilnost tega razvoja je bila, da so komercialne televizije posvetile izredno malo virov svoji lastni produkciji, zanašale so se na zabavne programe in bile močno odvisne

od programov, uvoženih iz Amerike» (Humpreys v Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001, 52). Leta 1989 je nastal prvi komercialni televizijski program Kanal A, ki je bil hkrati tudi prva privatna televizija v nekdanji Jugoslaviji. Ustanovljen je bil kot delniška družba s 150 delničarji in je začel oddajati maja 1991. Sprva je oddajal tri ure dnevno, v štirih letih pa je prešel že na dvanajst ur dnevnega programa. Leta 2000 se je pridružil družbi Pro Plus (Splichal 1995; Leiler Kos 2004). Leta 1994 je nastala nova regionalna komercialna televizijska postaja MMTV v Ljubljani. Leto pozneje je ameriško podjetje CME ustanovilo Pro Plus kot skupno družbo dveh slovenskih televizij – MMTV in Tele 59 ter evropske medijske korporacije Central European Media Enterprises (Splichal 1995; Leiler Kos 2004). Zaradi počasnega razvoja Kanala A so mnogi menili, da je Slovenija premajhna za komercialno televizijo, kaj šele za več takšnih postaj. Položaj pa se je ponovno začel zapletati, ko sta se leta 1995 Kanalu A pridružili Pop TV in TV3. Vse komercialne televizije so se soočale s podobno težavo kot novi časniki v devetdesetih – s premajhnim začetnim kapitalom, ki pa je vplival na to, da so bili programi izredno slabe kakovosti in neprivlačni. Filmi na televiziji so bili neuspešni, prav tako televizijske nanizanke, program pa so zapolnjevali s televizijsko prodajo. Položaj se je izboljšal šele 1996, ko je s finančno injekcijo v višini dveh milijonov dolarjev prišel položaj sanirat predstavnik tujega upnika iz Londona in tako v nekaj letih močno zmanjšal izgube, saj je dvignil kakovost programa. A tudi to ni preprečilo, da ga na koncu ne bi prevzela konkurenčna hiša Pro Plus (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001).

Precej drugačen razvoj pa so v prejšnjem desetletju doživljale radijske postaje. Poleg javnega radia sta obstajali še dve vzporedni mreži državnega radia – Radio Študent in Radio Glas Ljubljana, ki sta imela v osemdesetih pomembno vlogo pri demokratizaciji javnosti in povzročanju sprememb ter veliko poslušanost, na nove družbene spremembe v devetdesetih pa se nista znali odzvati dovolj spretno, s čimer sta izgubila precejšen delež poslušalstva. Na drugi strani je Radio Ljubljana, kasneje Radio Slovenija, s svojima dvema programoma uspešno obstal na vrhu najbolj poslušanih radijskih postaj in to kljub temu, da je bilo v samo nekaj letih ustanovljenih nekaj deset novih postaj po vsej Sloveniji (danes se številka giblje okrog sedemdeset), večinoma komercialnih (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001).

2.4 Javna televizija v boju s komercialno

Pierre Bourdieu razlaga, da je televizijski ekran postal narcisoidno ogledalo, ki je namenjeno razkazovanju in doseže kar največje število ljudi. »Televizija ima neke vrste dejanski monopol nad umskih razvojem zelo velikega dela prebivalstva« (Bourdieu 2001, 16), hkrati je tako

televizija postala nekakšna razsodnica nad tem, kdo bo lahko stopil v družbeno in politično življenje. Uvaja termin novinarsko polje, ki ga opisuje kot družbeno strukturiran prostor, kjer so podrejeni in nadrejeni, vladajo pa stalni odnosi neenakosti, ki se kažejo znotraj univerzuma. Mehanizmi novinarskega polja vplivajo na novinarje, ti pa nato na različna polja kulturne produkcije, na pravno, literarno, umetnostno, znanstveno polje. Žal pa se novinarsko polje čedalje bolj podreja zahtevam bralcev in oglaševalcev (Bourdieu 2001).

Tako je tudi razvoj komercialne televizije v Sloveniji močno vplival na delovanje javne RTV Slovenija, še posebej na televizijo. Televizija Slovenija, prej TV Ljubljana, je bila na začetku devetdesetih zaznamovana z novo oblastjo, demokratičnimi spremembami in reregulacijo. V senci finančnih težav so v devetdesetih ostali tudi razvojni načrti. V strategiji, ki so jo sprejeli do konca leta 1996, so zapisali, da bodo zmanjšali število zaposlenih, plače, najemanje kapacitet in zunanjo produkcijo za kar 50 odstotkov. Nato so v kasnejši strategiji do leta 2000 skušali posnemati smernice britanskega BBC-ja, vendar jim jih je uspelo uresničiti le malo. Vse to je mogoče pripisati tudi dejstvu, da so bili do leta 1995 brez prave konkurence. RTV Slovenija je bila do tedaj v vrhu po gledanosti in oglaševanju, kljub temu pa ji je uspelo ustvariti 1,5 milijarde tolarjev izgube (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). S prihodom programa Pop TV, okrepljenega Kanala A in Gajba TV sta gledanost in oglaševanje Televiziji Sloveniji drastično padli (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001). »Slovenija očitno posnema vzorce, ki so se po nastanku komercialne televizije pokazali že v Zahodni Evropi; da namreč javna televizija začne komercializirati svoj program ... in zmanjševati lastno igrano, dokumentarno in drugo produkcijo« (Bašič Hrvatin in Milosavljević 2001, 58). Tako se krepi logika odzivnosti, produciranja novic, ki so hitro pokvarljivo blago, za katerega se vnema konkurenčni boj. Spodbuja se dominacija tržne logike, ki daje novinarsko polje ves čas na preizkušnjo sodb trga, sankcij odjemalcev in meritev odzivnosti. S tem, ko se medije sodi po njihovi odzivnosti in informacije vrednoti le glede na njihovo aktualnost, pa se v resnici negativno povečuje novosti in ne kvalitete (Bourdieu 2001).

2.5 Revolucione spremembe v medijih in novinarstvu v Vzhodni in Srednji Evropi

Transformacija medijskega sistema v Vzhodni in Srednji Evropi še ni popolnoma zaključena, vseeno pa se zaradi političnega razvoja, globalizacije in tehnoloških napredkov držav Srednje in Vzhodne Evrope predmet analiz zelo hitro spreminja. V času tranzicije po letu 1989 je bil v teh državah (tudi Sloveniji) prisoten proces sistemske družbene transformacije, medijske spremembe pa so bile nekakšen indikator bolj splošnih političnih sprememb. McQuail opisuje

medijske sisteme kot set masovnih medijev, ki je dan nacionalni družbi, ti pa so bili v centralni in vzhodni Evropi do zgodnjih devetdesetih let dvajsetega stoletja skorajda zamrznjeni (McQuail v Jakubowicz 2007). Medijski sistemi Zahodne Evrope so se po drugi strani soočali z globalnimi spremembami, ki so vplivale na medijsko diferenciacijo, profesionalnost novinarstva, medijsko decentralizacijo, demokratizacijo, internacionalizacijo, komercializacijo in digitalizacijo (Jakubowicz 2007). Ravno zato so države Vzhodno-centralne Evrope v želji po spremembah medijskih sistemov začele posnemati prakse Zahoda s pomočjo rednih volitev, demokratične ustave, delovnih parlamentov in kabinetov, večstrankarskega sistema in vidno ločitvijo moči. Navduševal jih je zahodnjaški koncept dostopa, zato so skušale z neposredno komunikacijsko demokracijo spremeniti delovno razmerje moči. Odločile so se za popolno zamenjavo modela množične komunikacije in skušale ustvariti teorijo demokratičnega udeleženca, ki temelji na vrednotah in enakosti (Splichal 2001; Jakubowicz 2007). Nekritično posnemanje zahodnega tipa kapitalizma pa zaradi ogromnih kulturnih razlik med Zahodom in Vzhodom ni ugodno vplivalo na spremembe v medijski zakonodaji (Splichal 2001).

Splichal namreč trdi, da aktivna imitacija sicer lahko privede do resničnih sprememb in novosti, vendar pa je potreben kritični pogled za preprečitev, da bi države Vzhodne in Srednje Evrope postale eksperimentalna cona za nenadzorovano privatizacijo. V bistvu pa je vrsta posnemanja, ki jo izvajajo na omenjenem območju, pasivna, enostranska in bazira na podlagi substitucije, kar pa je lahko tvegan posel. Nobenega dvoma namreč ni, da je nekdanje centralizirano socialistično gospodarstvo, ki temelji na državnem lastništvu, tako gospodarsko neučinkovito kot škodljivo za demokracijo. Zakonska ureditev vsebin v državah Vzhodne in Srednje Evrope ni prispevala k višji kakovosti programiranja, so pa po drugi strani medijski izdelki postali manj spolitizirani kot pod prejšnjim režimom, vendar zato bolj skomercializirani in podvrženi tabloidizaciji na Zahodu (Splichal 2001).

Jakubowicz ugotavlja, da sta se v procesu transformacije držav Srednje in Vzhodne Evrope oblikovali dve skupini držav, ki sta ubrali različna pristopa. V skupino držav tipa A so se uvrstile Poljska, Češka, Madžarska, Slovenija in Estonija, ki so ubrale naprednejšo pot transformacije. V skupino držav tipa B, ki se drži bolj starega reda, pa avtor uvršča Rusijo in nekaj ostalih nekdanih republik, ki so imele težave po kolapsu Sovjetske zveze. Obe skupini sicer vidi kot izjemno spolitizirani, z majhno neodvisnostjo od političnih elit, nobena pa ne predstavlja končnega modela transformacije (Jakubowicz 2007). O različni stopnji uspešnosti ureditve novega medijskega sistema piše tudi Splichal, ki trdi, da čeprav v večini držav v regiji

res obstajajo prizadevanja za resnično vzpostavitev demokratičnega sistema, so te še vedno omejene (Splichal 2001). Kljub temu pa med državami tipa A in B obstajajo pomembne razlike.

Državam tipa A je skupna relativna blaginja, obstoj organiziranih gibanj za spremembe, reforme strank, homogeno prebivalstvo iz etničnih vidikov, medtem ko je državam tipa B skupno relativno pomanjkanje, razpad avtohtonih kulturnih tradicij, šibke liberalne stranke in obstoj etničnih konfliktov. V državah tipa A so pogoji demokratične konsolidacije v veliki meri zadovoljivi, v tipu B pa jih država in trgovci zlorabljajo, uničujejo in ohranjajo gospodarske in politične elite. Žal pa je tudi v tipu A raven konsolidirane demokracije še daleč od tega, kakršna bi morala biti v zreli demokraciji. V obeh skupinah se pojavljajo tudi različne oblike korupcije, mnoge postkomunistične države še niso končale privatizacije, prav tako je oviran razvoj trga zaradi političnega poseganja v delovanje tržnih sil (Jakubowicz 2007). Trg sicer ne zagotavlja enakosti v svobodi, saj lahko tržne sile zmanjšujejo demokratični potencial medijev. Čeprav odsotnost tržne ekonomije naredi medije politično odvisne, pa obratno ne drži. V tržnem gospodarstvu se le s težavo zagotovijo politično avtonomni mediji (Splichal 2001).

3 POLOŽAJ NOVINARJEV¹ V SLOVENIJI IN SVETU

3.1 Socialni status novinarja

Množični mediji so ena izmed ključnih institucij sodobne družbe, ki soustvarjajo različne dogodke in pomene, s svojim delovanjem pa spodbujajo ali zavirajo razvoj demokracije (Milosavljevič v Poler Kovačič 2004). Njihovo delovanje vpliva na stanje celotne družbe – s svojo »odprtostjo, profesionalnostjo, strpnostjo, kakovostjo ali pa pritlehnostjo, površnostjo, manipulativnostjo in zlaganostjo lahko pomembno vplivajo na zavest in razmišljanje posameznikov in hkrati družbe« (Milosavljevič v Poler Kovačič 2004, 141). Novinar je najpomembnejša oseba, ki po definiciji Mednarodne organizacije dela zbira, poroča in komentira dnevne dogodke ter novice za objavo na televiziji, radiu ali tiskanih medijih. Slavko Splichal novinarstvo označuje kot posebno vrsto produkcije in distribucije vedenja. Zaradi pomanjkanja razvitih objektivnih meril delovanja ga ne uvršča med t.i. prave profesije, kot sta recimo pravo in medicina. Čeprav ne dvomi v vpliv novinarstva, pa opozarja, da novinarjem v mnogih državah ni potrebno izpolnjevati nikakršnih posebnih pogojev, ki bi služili kot merila za zaposlitev. Skupna navodila novinarskega dela določajo etični kodeksi in nekatera skupna navodila novinarstva (Splichal 2000).

Ameriška definicija novinarstva utemeljuje »definicijo novinarjev na njihovi strani zbiranja, tvorjenja oziroma širjenja novičarskih vsebin« (Poler Kovačič in Erjavec 2011, 19), medtem ko liberalnejša smer, ki je prisotna predvsem v Evropi, novinarstvo širše opredeljuje. Po tej definiciji se med novinarstvo uvrščajo tudi zabavne vsebine. McNair svojo definicijo novinarstva še podkrepi s tremi funkcijami medijev – nadzorno, kulturno in funkcijo temelja javne sfere. Pravi, da novinarstvo »ljudi oskrbuje z informacijami, ki jih posamezniki in skupine potrebujejo za nadzorovanje družbenega okolja; zagotavlja vire za politično razpravo in prispeva k udeležbi državljanov; izobražuje, razsvetljuje in zabava« (McNair v Poler Kovačič in Erjavec 2011, 19). Čeprav novinarstvo ni mišljeno kot klasična profesija, ker se novinarji med seboj razlikujejo v družbenem statusu, etiki, usposobljenosti odgovornosti in avtonomiji, se vseeno omenjajo prvine profesionalizacije. Te so: dejavnost za obče dobro, znanje, etični kodeksi, avtonomija, samoorganiziranost in izobraževanje (Splichal in Sparks 1994). Zaradi nacionalnih specifik statistike poklicev nimamo zanesljive številk delujočih novinarjev (Splichal 2000). Kritična obravnava novinarskega poklica je v šestdesetih letih 20. stoletja

¹ Pojem novinar se uporablja kot nevtralen izraz za moško in žensko obliko.

avedla pojem novičarskih delavcev, ki naj bi predstavljali razliko med novicami ter medijsko zabavo (Splichal 2000).

Bistvo in pomen novinarstva, njegovo poslanstvo, temelje in smisel njegovega obstoja predstavlja novinarska identiteta. Gre za »istovetnost novinarstva s samim seboj« (Poler Kovačič 2004, 87) in s tem, kar novinarstvu kot njegovo funkcijo pripisujejo drugi. Po navadi mislijo na družbeno odgovornost, nadzor oblasti, uresničevanje sporočanjских pravic (Poler Kovačič 2004). Čeprav je težko začrtati obrise identitete novinarstva, že preambula Kodeksa novinarjev Slovenije izhaja iz svobode izražanja in pravic do informacij javnega značaja ter govori, da kodeks vsebuje »etične standarde kot usmeritve in zavezo za delo novinarjev in drugih ustvarjalcev vsebin, ki so objavljene v slovenskih medijih, ne glede na oblike njihovega razširjanja« (Kodeks novinarjev Slovenije 2010). Danes velikokrat beremo o krizi novinarske identitete, saj je že razlikovanje med novinarskim in nenovinarskim včasih nemogoče. Zato so razumljive zahteve po reformi medijev oziroma tehnološko-družbeni revoluciji, pa tudi obtožbe, da so »slovenski novinarji vse manj kričeči psi čuvaji in vse bolj prikupni psički politike in kapitala« (Leiler Kos 2014, 6).

Možnosti za napredovanje novinarjev znotraj medija so običajno zelo omejene. Precej pogosto se zato novinarji odločajo za prehajanje iz novinarskega poklica v druge dejavnosti, kjer so višje plače, boljši delovni pogoji, kjer je manj rutinskega dela in kjer so boljše možnosti za vertikalno mobilnost. Najpogosteje se dogaja, da se novinarji selijo na področja odnosov z javnostjo ali oglaševanja, redkeje pa povsem zapustijo medijski prostor (Splichal 2000). Dogaja pa se tudi to. Zaradi nizkega zadovoljstva novinarjev s plačo, delovnimi obremenitvami in negotovostjo zaposlitve se predvsem mlajši čutijo čustveno izčrpane in izražajo namene, da zapustijo to stroko (Reinardy v Vobič in Slaček Brlek 2014).

Zadnji podatki o delovno aktivnih osebah, ki opravljajo poklic novinarja v Sloveniji, so na dan 31. 12. 2015 pokazali 2277 delovno aktivnih. Od tega jih je 67 odstotkov ali 1540 zaposlenih, 737 pa samozaposlenih. V primerjavi z letom prej se je skupna številka novinarjev zmanjšala za tri, hkrati pa se je tudi povečalo število samozaposlenih (SURS 2016).

Tabela 3.1: Podatki o delovno aktivnih novinarjih

SKP-08	Stanje	Status zaposlitve			Delovni čas		
2642 Novinar/ novinarka		Delovno aktivni - skupaj	Zaposleni	Samozaposleni	Skupaj	polni DČ	krajši DČ
Skupaj	31.12.2015	2.277	1.540	737	2.277	2.152	125
moški		928	607	321	928	896	32
ženske		1.349	933	416	1.349	1.256	93
Skupaj	31.12.2014	2.280	1.581	699	2.280	2.176	104
moški		940	636	304	940	915	25
ženske		1.340	945	395	1.340	1.261	79

Vir: SURS, Statistični register delovno aktivnega prebivalstva – SRDAP (2016).

Če primerjamo podatke prejšnjih let, ugotovimo, da se potrebe po novinarskem delu ne zmanjšujejo, spreminja se zgolj struktura v smeri manj gotovih in slabše plačanih oblik dela, kar vpliva na poslabšanje materialnih in socialnih pogojev novinarskega dela. Povpraševanje po novinarstvu je raslo tudi po gospodarski krizi in upadu naklad zaradi upadanja kupne moči. V primerjavi z letom pred krizo je samozaposlenih novinarjev že več kot 30 odstotkov ali za deset strukturnih točk več. Od leta 2008 se je tako število zaposlenih novinarjev zmanjšalo za 30 odstotkov, samozaposlenih pa povečalo za 55. V letih 2012 se je število novinarjev zmanjševalo, leta 2013 stagniralo in lani naraslo skorajda na raven iz leta 2008. Kljub boljšim gospodarskim pogojem in izboljšanju poslovnih rezultatov pa se gotove oblike dela še vedno nadomeščajo z negotovimi in socialno ter materialno bolj tveganimi oblikami. Na nek način lahko govorimo, da gre za nenehno poslabšanje razmer v celotnem poklicu (SURS 2016).

Tabela 3.2: Primerjava zaposlenosti novinarjev

Primerjave zaposlenost novinarjev 2008-2014	2008	2012	2013	2014
Izdajanje časopisov	594	512		
Radijska dejavnost	292	266		
Televizijska dejavnost	345	412		
Skupaj izbrane dejavnosti	1231	1190		
Skupaj novinarji	2285	2170	2188	2280
Zaposleni	1835	1679	1625	1581
Samozaposleni	450	491	563	699

Vir: SURS, Statistični register delovno aktivnega prebivalstva – SRDAP (2016).

Največji upad med zaposlenimi novinarji beležijo na področju tiskanih medijev, medtem ko je na področju radijske dejavnosti zmanjšanje novinarjev nekoliko nižje (za devet odstotkov, če primerjamo leti 2008 in 2012). Na televizijah se je število zaposlenih novinarjev v letu 2012 zvišalo za kar petino v primerjavi z letom 2008 (Direktorat za medije 2014).

V anketi o statusu samostojnih novinarjev iz leta 2004 (Jurančič 2008), ki jo je izvedel Sindikat novinarjev Slovenije, so sodelovali 104 novinarji, pri čemer je bil poudarek na svobodnih in registriranih novinarjih. Izkazalo se je, da je položaj tistih brez statusa samostojnega novinarja slabši. Rezultati raziskave so pokazali tudi, da povprečni anketiran novinar opravlja poklic sedem let, v 72 odstotkih je bilo to njegovo edino delo, njegov tedenski delavnik pa znaša 39 ur. Skoraj polovica (48 odstotkov) jih dela zgolj za enega naročnika, 13 odstotkov za dva. Dogaja se celo, da kar 26 odstotkov novinarjev dela brez sklenjene pisne pogodbe. 57 odstotkov tistih, ki imajo pogodbo, jim velja za obdobje enega leta, prav tako kar 57 odstotkov pogodb vsebuje konkurenčno prepoved, ki je sicer značilna za pogodbe o zaposlitvi. Honorarni sodelavci iz ankete se tako kot njihovi redno zaposleni sodelavci za delo praviloma dogovarjajo z urednikom, 31 odstotkov jih doživlja pritiske naročnikov zaradi vsebine prispevkov, plačilo v obliki mesečnega pavšala pa prejme 47 odstotkov vprašanih. Mesečni zaslužek četrtine je za novinarsko delo med 420 in 630 evri, nadaljnja četrtna prejme 835 evrov, pri 12 odstotkih se plačilo povzpne do 1045 evrov, le 6 odstotkov pa prejme višji znesek. Kar tretjina jih mora za preživetje opravljati še druge dejavnosti. Sicer vprašani pravijo, da v 70 odstotkih honorar prejmejo redno, da pa so za svoje delo tudi primerno plačani, meni le 15 odstotkov novinarjev. 42 odstotkov dobi povračilo stroškov od naročnikov, dnevnice, stroški telefona in interneta pa se izplačajo samo v 15 odstotkih. V primerjavi z zaposlenimi, kjer materialne stroške v celoti krije delodajalec, so honorarni sodelavci še na slabšem, ko gre za plačevanje prispevkov za zdravstveno zavarovanje, saj naročniki plačujejo omenjene prispevke le 17 odstotkom anketiranih. Ko so zastavili vprašanje ocenjevanja lastnega položaja, jih je kar 82 odstotkov označilo za slabega, prav toliko pa si jih želi pridobiti delovno razmerje (Jurančič 2008).

3.2 Stanje novinarstva v Sloveniji

Trenutno je v Sloveniji registriranih skoraj 1800 medijev, po podatkih Mediane IBO pa so se bruto prihodki od oglaševanja v Sloveniji v obdobju med leti 2008 in 2013 zvišali iz 522 na 760 milijonov evrov (Direktorat za medije 2014). Med prvih pet medijskih podjetij glede na promet štejemo tri dnevnike – Delo, Dnevnik in Večer ter dve medijski družbi – nacionalno RTV Slovenija in komercialno televizijo Pro Plus. Skozi prizmo vsakodnevnega medijskega

dosega so tiskani mediji skupaj s svojo spletno izdajo na vrhu seznama, saj je doseg kar 89-odstoten. Sledita jim radio in televizija, ki jih vsakodnevno spremlja skoraj dve tretjini slovenskega prebivalstva, in sicer povprečno tri ure dnevno. Odstotek ljudi, ki imajo dostop do interneta, se je na prelomu stoletja na povprečen dan povečal z devet na 66 odstotkov. V povprečju slovenski posameznik brska po spletu 15 minut dnevno, več kot polovica uporabnikov pa dostopa do spleta več kot enkrat na dan (Vobič in Milosavljević 2010).

Razvoj slovenskih množičnih občil lahko primerjamo z razvojem v drugih postsocialističnih državah, hkrati pa ugotavljamo, da je položaj v Sloveniji bistveno boljši kot v Vzhodni Evropi ali na Balkanu. Kljub temu pa ni mogoče, da smo s položajem medijev v Sloveniji zadovoljni. Za medije namreč še vedno ni bila oblikovana ustrezna politika, prav tako je prisotno pomanjkanje transparentnosti medijskega delovanja in pomanjkanje medijske samoregulacije (Milosavljević v Poler Kovačič 2004). Ta se je marsikje izkazala kot jamstvo za bolj etično in posledično tudi kvalitetnejše novinarstvo. Spet druga težava nastopi, ko govorimo o novinarski svobodi, ki jo slovenski novinarji velikokrat izrabljajo za svoja neetična ravnanja. »Pojmovanje neetičnosti kot svobode je kazalnik krize novinarske identitete in slab temelj za profesionalizacijo novinarstva na Slovenskem« (Poler Kovačič 2004, 106). Po drugi strani pa se oži tudi poklicna avtonomija, slabi transformativni položaj novinarjev, odnosi znotraj stroke in povečuje fragmentacija na delovnih mestih (Vobič 2015).

Velika težava medijev v Sloveniji je ekonomska odvisnost. Po letu 1991 si je pot utrlo poceni in popularizirano infozabavno poročanje (Poler Kovačič 2004). Pregled slovenskih dnevnikov kaže, da so najbolj zabrisane meje med zabavo in obveščanjem pri poročanju o kriminalu, črni kroniki, nesrečah. Tržno naravnano novinarstvo s čustvenim upovedovanjem pa naj bi bilo usmerjeno k širokemu krogu ljudi. V številnih primerih takega poročanja gre za neetično ravnanje, ki deluje pod pretvezo plemenitih ciljev. Uredniki in novinarji svoje odločitve največkrat podkrepijo s tem, da zgolj dajejo javnosti tisto, kar si želi (Bernstein v Poler Kovačič 2004). Prevečkrat skomercializirano novinarstvo v Sloveniji pa se pogosto osredotoča tudi na afere. Za vsako ceno se namreč uveljavlja trend t.i. preiskovalnega novinarja. Analiza prispevkov, ki naj bi se po nekaterih značilnostih uvrstili med preiskovalne, pa kaže, da ne izpolnjujejo temeljnih zahtev kakovostnega novinarstva. »Zaradi neustreznega sporočanja slovenske raziskovalne zgodbe postajajo aferaštvo, ki je samo sebi namen in ne služi interesom javnosti« (Košir v Poler Kovačič 2004, 101).

Še ena velika težava, ki nastaja tako pri slovenskih kot tujih novinarjih, je nehomogenost znotraj poklica (Vobič in Sláček Brlek 2014). Posledica tega se kaže v pomanjkanju solidarnosti znotraj

novinarskega poklica – med tistimi, ki so zaposleni za nedoločen čas, pogodbenimi delavci in prekarci, ustvarja pa se tudi generacijski prepad (Vobič in Slaček Brlek 2014). Primanjkuje kolektivne povezanosti, heterogenost slovenskih medijev in novinarjev pa se pogosto prepleta s političnim vsiljevanjem. Tako za Slovenijo kot za ostale države mediteranskega ali polariziranega pluralističnega modela je namreč značilen močan vpliv politike na medije (Hallin in Mancini 2004). Zaradi kratenja avtonomije novinarstva so se spori med mediji in politiko v letu 2007 močno zaostri. Posledice so se kazale v odpuščanju in premeščanju novinarjev na druga delovna mesta, v cenzurah prispevkov, zlorabi pravice do popravka s strani politično in ekonomsko močnih skupin (Bašič Hrvatin in Petković 2007). Istega leta je 570 novinarjev podpisalo peticijo proti cenzuri in političnim pritiskom ter tako dokazalo, da je »političen klientelizem tesno povezan z onemogočanjem profesionalizacije novinarske stroke« (Bašič Hrvatin in Petković 2007, 179). Vpliv politike se je kazal tudi pri podeljevanju subvencij medijem. Državne subvencije so praktično pomenile nagrado lojalnim medijem in učinkovito metodo politični trgovini v času volitev. Novinarji slovenskih medijskih hiš pa poročajo tudi o novodobni cenzuri, ki se kaže v različnih oblikah omejevanja avtonomije novinarskega dela. Pojavlja se nastavljanje lojalnih uprav in urednikov; odpoklicuje se dopisnike, čigar pisanje so visoki vladni uslužbenci označili za neprimerno; novinarje se premesti na drugo delovno mesto ali se jim zniža plačo; odpušča se honorarne sodelavce; ne objavi se določenih kritičnih prispevkov; filtrira se informacije s pomočjo osrednje tiskovne agencije; postavlja pogoje za dajanje izjav v medijih in preusmerja oglaševalski denar (Bašič Hrvatin in Petković 2007).

3.3 Kriza novinarstva v svetu

Novinarstvo 21. stoletja je nekakšno protislovje lastnega uspeha, čeprav vse od začetka svobodnega tiska v 18. stoletju novinarji do danes še niso imeli tako velike moči, ogromnega razpona občil in številčnosti informacij. Po drugi strani pa takrat novinarstvo ni bilo deležno toliko napadov s strani splošne javnosti, politike, verskih skupnosti, filozofov in tudi novinarjev samih (Hargreaves 2007). Smernice razvoja novinarstva kažejo, da množični mediji vse bolj zabrisujejo razlike med novinarstvom in nenovinarstvom. V novinarstvo se namreč pogosto vtikata oglaševanje in odnosi z javnostmi (Poler Kovačič 2004). Osiromašeno novinarstvo pa je čedalje težje ločiti od zabave, oglaševanja in političnega spina, novinarske delavce pa se sili v medsebojno tekmovanje in izključevanje (Vobič 2015).

»Priča smo subtilnemu razvrednotenju podobe poklica ter novih hierarhij znotraj novinarske skupnosti« (Bittner v Vobič 2015, 3). Moderna uredništva so postala nekakšni tehnološki

laboratoriji inovacij in hkrati bojišče za ekonomske interese ter socialne pravice. Novinarji in uredniki so s pomočjo razsposabljanja (deskillinga) in racionalizacije lažje nadzorovani in zamenjani s cenejšo delovno silo – prekarnimi delavci, potrošniki ali celo roboti (Paulssen v Vobič 2015). Z razsposabljanjem lahko kar potrošniki sami postanejo neplačana delovna sila v obliki bloggerjev, ki zmanjšuje količino plačanega dela v novinarskem procesu. Čeprav so v Sloveniji trenutno le zametki takšnega izkoriščanja potrošnikov, pa v ZDA že poznajo tako imenovano huffinizacijo (Bakker v Vobič 2015), ki se imenuje po Huffington Postu, kjer mnenjske prispevke sestavljajo neplačani bloggerji. V kapitalističnem krogotoku se tako povečuje pritisk na rezervne armade delavcev, kar menedžerjem pomaga zniževati mezde in racionalizirati delovni proces, hkrati pa povečuje vzpon utopij, ki temeljijo na idejah individualizma in tekmovanja, ki so prisilo preoblekli v svobodo in proizvedli navideznega prilagodljivega, izpopolnjenega in zadovoljnega delavca. S pomočjo prekarizacije in naraščajočimi hierarhijami pa se prej kot zadovoljstvo med novinarji širi odtujenost od ljudi. Uveljavlja se celo ideja ambientalnega novinarja, ki je izjemno zanesljiv, vpet v proizvodnji proces, stalno aktiven in vedno pripravljen na delo (Vobič 2015).

O pomanjkanju novinarske avtonomije piše tudi novinar Serge Halimi, ki pravi, da ima novinar »samo malo več moči nad informacijo kot blagajničarka v supermarketu nad trgovskimi strategijami svojega delodajalca« (Halimi 2003, 15). S tem želi povedati, da je stanje v novinarstvu tako slabo, da novinarji nimajo več samostojnosti in so ujeti med lastnikom medija, urednikom, publiko, negotovostjo, konkurenco in izmenjavo uslug. Medtem ko naklada resnemu tisku upada, naraščata tabloidni in popularni tisk (Halimi 2003). Nekateri avtorji celo napovedujejo konec novinarstva, konec kritičnega razmišljanja in pišejo o krizi javnega komuniciranja (Poler Kovačič in Kalin Golob 2004).

Komunikacija se seli na družbena omrežja, njihov porast pa je popolnoma spremenil moč medijskega občinstva. Sposobnost javnosti za mnenje o vsebini, njegovo razširjanje prek družbenih omrežij, zagotavljanje novic in znanja ter informacij vpliva tudi na tradicionalne medije, ki skušajo proizvajati nove vrste vsebin, ki niso na voljo v starih medijih. Tako se zdi, da po eni strani demokratizacija prinaša možnosti za izražanje mnenj in idej, po drugi strani pa omogoča tudi možnost širjenja žaljivih in neprimernih vsebin, celo sovražnega govora (Picard 2011). Vse to je posledica prihoda digitalizacije komuniciranja, aktualnih trendov deregulacije, privatizacije in marketizacije medijev (Thussu v Vobič 2015). Digitalizirano novinarstvo namreč pogosto prinaša konflikt med novinarskimi in poslovnimi cilji lastnikov medijev ter čedalje šibkeje povezuje državljane s kompleksnim družbenim življenjem (Vobič 2015).

»Digitalizirano novinarstvo je tako skozi širšo komercializacijo in birokratizacijo podvrženo omejevanju novinarske avtonomije in širšemu procesu deprofesionalizacije« (Vobič 2015, 530).

Digitalizacija je proces spreminjanja vsebin, skladiščenja, distribucije in porabe vsebin iz analogne v digitalno bazo. Njena uporaba močno zniža stroške časa in proizvodnje (tudi do 90 odstotkov) ter ustvarja konvergenco, ki združuje različne načine komunikacije. Povečuje fleksibilnost, hitrost, ustvarja ekonomijo obsega in povezovanja, večjo moč pa daje tudi potrošnikom, ki imajo sami nadzor nad iskanjem in sodelovanjem v številnih oblikah komuniciranja (Picard 2011). Picard kot eno izmed glavnih težav medijskih podjetij vidi v tem, da jih vse preveč skuša prodajati proizvode 19. in 20. stoletja potrošnikom 21. stoletja. Tradicionalne medijske vsebine so bile namreč ustvarjene v tehničnih, ekonomskih, političnih in informacijskih okoljih, ki ne obstajajo več. Zato verjame, da če želijo mediji napredovati, se razviti in uspeti, morajo medijske hiše ponovno začeti pri temeljih svojih podjetij in svoje storitve ter izdelke približati na načine, ki so ustrezni za sodobno omrežno okolje (Picard 2011).

Ljudje namreč postajajo čedalje bolj povezani in delijo informacije s hitrostjo, kot je še ni bilo. V poplavi izobilja informacij pa se novičarski članki na vse pretege trudijo, da bi bili opazni. Hiter in enostaven dostop informacij je povzročil novo vrsto propagande (Scott 2017). Težava medijev 21. stoletja so postale tudi lažne novice ali fake news. Leta 2016 jih je bila večina napisana na temo ameriških volitev. Gre za izmišljene zgodbe, ki niso delo novinarjev, a so vseeno napisane mojstrsko in dajejo občutek, da gre za kredibilna novinarska dela, v resnici pa so manipulacija, katere glavni namen je, da se hitro širi po svetovnem spletu in doseže čim večje občinstvo (Drobnic Holan 2016). Neprave novice so sicer vedno živele na spletu, toda pred fenomenom lažnih novic so jih uporabniki lažje prepoznali, saj so bile običajno poslane v obliki masovnih elektronskih sporočil s priporočilom, naj jih nujno posredujejo naprej. V letu 2016 se je večina lažnih novic razširila na Facebooku, ta pa je z 1,79 milijarde uporabnikov mesečno postal največja in najmočnejša svetovna spletna platforma. Ustvarjalci lažnih novic so začeli poleg objav na Facebooku ustvarjati celo fiktivne spletne strani, ki so le še podkrepile vsebino, uporabniki socialnih omrežij pa so se tako še težje uprli njihovi nadaljnji delitvi. Zasluge spletnih prevarantov pa je mesečno znašal celo med deset in trideset tisoč ameriškim dolarji (Drobnic Holan 2016).

Prihodnost novičarskih medijev bo zato še posebno težavna. Splošne mednarodne in nacionalne novice so postale vseprisotne in na voljo na številnih platformah – radiu, televiziji, spletu in celo oglasnih panojih, ki predstavljajo majhen strošek za uporabnika. Z odvzemom ene

tradicionalnih funkcij časopisov in novičarskih agencij to ogroža njihovo preživetje, razen če bodo našli nove funkcije in vloge (Picard 2011).

3.4 Medijsko lastništvo

Mediji in politika so danes odvisni eden od drugega. Politika velikokrat zlorablja medije za dosego svoje politične promocije, po drugi strani pa medijski lastniki preko svojih medijev promovirajo lastne politične interese ali uresničujejo zasebne cilje. Medijski lastniki so tisti, ki imajo moč. Tesna prepletenost medijskega, političnega in ekonomskega kapitala je skupna značilnost držav članic EU in vseh 18 držav Vzhodne Evrope, ki so bile vključene v raziskavo Mirovnega inštituta v okviru Mreže za profesionalizacijo medijev v Jugovzhodni Evropi (Bašič Hrvatin 2004). Države Vzhodne in Srednje Evrope se pri medijskih spremembah bržkone zgledujejo po razvitih demokratičnih evropskih državah in iščejo evropske standarde na področju medijskega pluralizma ter neodvisnosti medijev. Evropski pravni viri o medijskem sistemu pa se med seboj zelo razlikujejo (Bašič Hrvatin 2004).

Pri vprašanju medijske koncentracije so se spopadla mnenja Evropske komisije in Evropskega parlamenta. Medtem ko je morala leta 1997 Evropska komisija priznati popoln poraz svoje politike na tem področju, je Evropski parlament v svoji resoluciji o medijskih prevzemih iz leta 1990 poudaril, da so omejitve medijske koncentracije ključnega pomena ne le zaradi ekonomskih razlogov, temveč tudi kot sredstvo za zagotavljanje svobode tiska. Štiri leta kasneje je Evropski parlament pozval Komisijo, da oblikuje direktivo, ki bi regulirala tako lastniške strukture kot vsebino te kulturne industrije. Evropski parlament je namreč mnenja, da je medijski pluralizem temelj za oblikovanje demokratične družbe. Standardi na tem področju pa so univerzalni, ne samo evropski (Bašič Hrvatin 2004). Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic tako zagotavlja pravico do svobode izražanja in informiranja v skladu z načelom neodvisnosti medijev (Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic, 10. čl.). 11. člen Listine o temeljnih pravicah v EU pravi, da morata biti svoboda in pluralizem medijev spoštovana. Svoboda izražanja je res temeljna pravica vsakega posameznika, ki ni geografsko določena in pripada vsem enako. Brez svobode medijev ni svobode izražanja niti demokracije. Toda zakaj potem reguliramo medijska lastništva?

Omejitve postavljamo zato, ker lahko medijski lastniki vplivajo na njihovo vsebino. Motivi za to so lahko ideološki, politični, osebni, komercialni ali kakšni drugi. Halimi se sprašuje, kako je mogoče misliti, da bo nekdo kupil sredstvo vpliva in se hkrati odrekel temu, da bi dejansko lahko vplival nanj. Manj kot je medijskih mogotcev, manj različnih vsebin nam ponujajo

posamezni mediji, kar pomeni, da je mogoče pluralnost medijev zagotoviti s pluralnostjo lastništev. V medijih prevladuje tržno naravnano novinarstvo, ko so interesi lastnika in predvsem oglaševalcev postavljeni pred interese državljanov. Velikokrat se neka vsebina pretvarja, da je novinarska, vendar gre v resnici zgolj za stiliziran oglaševalski izdelek, ki bralce nagovarja kot potrošnike. Raziskovalno novinarstvo je za lastnike nepotrebno in predrago, novinarji pa postajajo strošek. Racionalizacija poslovanja v medijih namreč pomeni zmanjšanje števila novinarjev in njihovih plač ter nespoštovanje kolektivnih novinarskih pogodb. Neodvisnost medijev in prihodnost novinarjev je tako v rokah njihovih lastnikov, s tem pa je pod vprašajem tudi svoboda izražanja vsakega državljana (Halimi 2003).

V Sloveniji je nekdanji Zakon o javnih glasilih vseboval odstavek o zaščiti pluralnosti in določal lastniške omejitve ter prepovedoval navzkrižno lastništvo. Njegova največja pomanjkljivost je bila, da ni določal sankcij za kršitve. Država oziroma njene pooblaščenice so tako pustile proces lastninjenja brez nadzora (Bašič Hrvatini in Milosavljević 2001). V praksi se dogaja, da so velikokrat lastniki medijev podjetja, ki z mediji nimajo veliko skupnega (do nedavnega so bili v Sloveniji to pivovarji, v Italiji Berlusconi, ki si je najprej lastil gradbena podjetja, nato se je podal v medije). Nista pa težavi zgolj prihod lastnikov iz drugih panog in materialna korist, ki jo imajo od medijev, temveč dejstvo, da so mnogi lastniki v Sloveniji medije kupili namerno za uresničevanje nekih drugih koristi. Dogaja se tudi, da lastniki ne razumejo medijev, teorij učinkov napak v medijih, zato nimajo nobenih moralnih standardov in predsodkov pred objavo vseh mogočih vulgarnosti (Savič in Milosavljević 2015).

Da se to ne bi dogajalo, 56. in 57. člen Zakona o medijih prepoveduje navzkrižno lastništvo medijev in omejuje njihovo lastništvo. V praksi se žal še vedno dogaja, da so delnice večinskega lastnika napisane na slamnata podjetja, ki so v lasti navidezno nepovezanih oseb (Bašič Hrvatini in Milosavljević 2001). To pripelje do paradoksa, da država na eni strani skuša »z zakonskimi omejitvami lastniških deležev zagotavljati pluralnost medijev, na drugi strani pa svoje deleže v medijih sama prodaja enim in istim lastnikom« (Bašič Hrvatini in Milosavljević 2001, 40). Zato tudi določila Zakona o medijih v praksi ne bodo prinesla sprememb, vse dokler ne bo zagotovljena »dejanska preglednost podatkov o medijskih lastnikih in drugih, ki lahko kakor koli vplivajo na poslovanje ali programsko politiko medijev« (Bašič Hrvatini in Milosavljević 2001, 42, 43).

3.5 Regulacija neodvisnosti medijev

Za zagotavljanje neodvisnosti uredništev od založnikov in lastnikov je potrebno vzpostaviti nekatere mehanizme ali varovalke. Do osemdesetih let 20. stoletja je bil zelo močan mehanizem za nadzor države nad mediji regulacija. Ta pa je do sredine devetdesetih v večini evropskih in ameriških držav popustila – delno zaradi razvoja tehnologije. Od takrat dalje so čedalje pogostejša prepričanja, da je prisotnost države v medijih nepotrebna, celo nevarna, ker gre za omejevanje svobode izražanja in da zato potrebujemo samoregulacijo (Savič in Milosavljević 2015).

V številnih post-socialističnih državah Srednje in Vzhodne Evrope medijska zakonodaja ne vsebuje določb, ki bi eksplicitno zagotavljale neodvisnost. V nekaterih državah, recimo Albaniji, je neodvisnost opredeljena zelo ohlapno. Albanski zakon o radiofuziji vsebuje le določilo, da je uredniška neodvisnost zagotovljena z zakonom, vendar v resnici niso bilo nikoli izdelani mehanizmi, ki bi to dejansko zagotovili. Po drugi strani pa zakon o tiskanih medijih, ki ga uporabljajo v Moldaviji, ter slovenski in hrvaški zakon o medijih določajo, da se razmerje med uredništvom in izdajateljem ureja s statutom. Hrvaški zakon celo dodaja, da ima urednik pravico odstopiti, če izdajatelj spreminja politiko urednikovanja (Bašić Hrvatinić 2004). Slovenski Zakon o medijih v 17. členu določa, da »mora pred temeljno spremembo ali bistveno dopolnitvijo programske zasnove izdajatelj pridobiti mnenje uredništva« (Zakon o medijih 2006).

3.6 Samoregulacija neodvisnosti medijev

Novinarstva brez etike ni. Takšno novinarstvo, ki ne spoštuje etičnih in profesionalnih norm, postane le element za zlorabo družbene moči medijev, sredstvo političnih ciljev, spodbuja nastanek šovinizma, kršenja človekovih pravic. Za bolj etično novinarstvo je potreben premišljen odnos do neizogibnih kršitev profesionalnih in etičnih norm. Za dobro rešitev se je ponekod izkazala medijska samoregulacija (Ivelja 2013).

»Medijska samoregulacija je prizadevanje medijskih profesionalcev, da bi s skupnimi močmi oblikovali uredniške oziroma novinarske smernice in jih spoštovali v učnem procesu, odprtem za javnost. S tem neodvisni mediji prevzamejo svoj del odgovornosti za kakovostno javno razpravo, hkrati pa ohranijo uredniško (novinarsko) avtonomijo pri oblikovanju te razprave« (Haraszti 2008, 9). Pomembno je, da samoregulacija temelji na prostovoljni bazi in da se lahko posamezni novinar odloči, če se bo priključil omenjenemu sistemu. Ravno zato je pomembno, da imajo novinarji na voljo delujoče telo samoregulacije in etični kodeks (Haraszti 2008).

Sistem medijske samoregulacije potrebuje tudi dober način za izvajanje sankcij, če se določene novinarske prakse izkažejo za neetične. Po drugi strani pa mora delovati tako, da sistema ne izkorišča politični sistem ali vplivni posamezniki za discipliniranje novinarjev (Ivelja 2013).

Ker so množični mediji velikanski vir moči, lastništvo nad njimi vedno vznemirja skušnjave, da bi njihov vpliv izkoristili. Ravno zaradi tega je še kako pomembno, da ni nobena družba odvisna od preozkega kroga lastnikov, kar pa je treba zagotoviti z državnimi in tudi mednarodnimi pravili ter zakoni, ki omejujejo koncentracijo lastništva nad mediji (Hargreaves 2007). Ameriška zakonodaja je glede komunikacij jasna. Nobeno podjetje namreč ne more dobiti televizijske ali radijske licence, če je njegov upravljalec tujec ali če je več kot 20 odstotkov njegovih delnic v tujih rokah. Tudi vzhodnoevropske države so omejile tuje lastninjenje v elektronskih medijih. Poljski državljani morajo recimo predstavljati večino v svetu direktorjev na nadzornem odboru medija, tujci pa ne smejo imeti več kot tretjine glasov v svetu delničarjev. Na Madžarskem ne more imeti nobena pravna ali fizična oseba več kot 49 odstotkov deleža v radijski ali televizijski postaji (Milosavljević 2005).

Razlika med slovensko in vzhodnoevropsko ureditvijo je ta, da pri nas veljajo omejitve tudi pri tisku. Slovenija se je glede tujega lastništva medijev obnašala povsem v skladu s tradicijo majhnih zahodnoevropskih držav, ki so pri regulaciji medijev strogo konservativne. Množični mediji namreč niso le mehanizmi za pridobivanje dobička, ampak tudi prostor za izmenjevanje podatkov, idej in razprav. Pluralnost množičnih vsebin se ne kaže le z raznovrstnimi političnimi vsebinami, temveč se odraža tako na intelektualni kot ideološki ravni, geografski in kulturni ter oblikovni.

Samoregulacija naj bi pomenila odločanje o medijih s strani samih akterjev. To pomeni, da medijski lastniki sami najpogosteje nadzirajo svoje medije. V mnogih državah obstajajo posebne oblike (samo)regulacije, recimo častna razsodišča, tiskovni ali medijski sveti, posebni varuhi človekovih pravic, ki naj bi nadzorovali uveljavljanje etičnih pravil v novinarstvu in medijih. Lahko jih predstavljajo samo novinarji ali pa tudi predstavniki medijskih organizacij in javnosti (Splichal 2000).

V resnici primer zapiranja časopisov Ruperta Murdocha govori, da samoregulacija v praksi ne deluje. Če država vse prepusti zasebnim lastnikom kot nadzornikom, to enostavno ne funkcionira, ker ti lastniki običajno nimajo visokih etičnih standardov, v ozadju pa so pogosto neki drugi interesi (Savič in Milosavljević 2015).

3.6.1 Privatizacija medijev v državah Srednje in Vzhodne Evrope

V Sloveniji bi lahko trenutno medijsko stanje ponazorili z odsotnostjo jasne medijske politike in zelo specifičnega modela medijske privatizacije. Med grožnjami pluralizmu medijev je tudi monopolizacija in distribucija tiskanih medijev ter monopol nad distribucijo signalov po kabelskih omrežjih. Država se je sicer odločila spremeniti zakon vsaj v delu, ki govori o regulaciji medijev oziroma lastniških deležih, lastninjenju in prevzemih. Velik problem je tudi, da slovenski tiskani mediji večinoma nimajo strateških lastnikov, torej lastnikov, katerih temeljna dejavnost so mediji (Bašič Hrvatin 2004). Pridobivanje podatkov o lastnikih medijev ni težavno. Zakon o medijih nalaga izdajateljem, da morajo pri vpisu v medijski razvid predložiti podatke o lastnikih (Zakon o medijih 2006, 12. čl.). Podatki so torej dostopni na spletnih straneh Ministrstva za kulturo, zakon pa za kršitelje nalaga visoke kazni. Kriva torej ni pomanjkljiva zakonodaja, ampak neizpolnjevanje zakonodaje. Razlogov za to je več: »od neučinkovitosti in kadrovske preobremenjenosti nadzornikov do dejstva, da za preganjanje najhujših kršiteljev pogosto ni pravega interesa. Na prvi pogled razpršena struktura medijskega lastništva je zato v praksi zmes zapletenih povezav medsebojno povezanih podjetij« (Bašič Hrvatin 2004, 51).

V času sprememb medijskega sistema v post-socialističnih državah Srednje in Vzhodne Evrope je bilo težavno tudi določanje lastništva medijev. Mediji so bili lahko v lasti države, političnih organizacij ali v družbeni lasti. Ker je deloval politični konsenz, da je delovanje medijev prepuščeno trgu, vsaj na začetku njihova privatizacija sploh ni imela nadzora. Sprva je torej prišlo do nekakšne spontane privatizacije, ki pa je vodila v čedalje bolj vodeno in se končala celo s prodajo medijev ali so postali del države (Bašič Hrvatin 2004). Na Češkem je bila večina medijev privatizirana v času spontane privatizacije, tako leta 1993 sploh ni bilo več medijev v državni lasti. Čehi so bili tudi prvi v Evropi, ki so podelili svojo nacionalno televizijo TV Nova zasebniku – novinarjem in nekdanjim zaposlenim. Sledilo je, da so novi lastniki nujno potrebovali strateške partnerje, ki bi bili pripravljeni vložiti denar v razvoj medija, saj sami niso imeli dovolj denarja. Tako so novinarji in nekdanji zaposleni svoje večinske deleže v medijih večinoma prodajali (Bašič Hrvatin 2004).

V Estoniji je privatizacija trajala približno pet let, tako je leta 1997 v državni lasti ostalo le še nekaj specializiranih časopisov. Na privatizacijo je vplivala neaktivnost države; ko država ni bila več sposobna oskrbovati časopisov v svoji lasti z nujno potrebnimi sredstvi, so se časopisi odločili, da ustanovijo posebne oddelke, kjer so skrbeli za prodajo. Tako so se privatno vodeni mediji počasi hoteli privatizirati. Čeprav se je država odpovedala ekonomski odgovornosti za

medije, pa se ni želela odpovedati možnosti vplivanja – pritiski na novinarje so se tako nadaljevali. Med novinarji se je oblikovalo prepričanje, da je zaradi varstva svobode izražanja in neodvisnosti poročanja najbolje, da se medije proda uredništvom. Lokalni in regionalni estonski mediji pa so doživeli drugačno usodo. Večino medijev so oddajali v upravljanje lokalnim oblastem, kar je vodilo v konflikte, saj so se lokalni oblastniki vmešavali v novinarsko delo. Nekateri so šli celo tako daleč, da so za urednike postavili kar lokalne politične veljake. Na dolgi rok se je privatizacija končala tako, da so lokalne medije razprodali, večinoma so to bila velika tuja medijska podjetja (Bašič Hrvatin 2004; Balčytienė 2012). V drugi pribaltski državi – Litvi – se je privatizacija tiskanih medijev prav tako začela v začetku devetdesetih, vendar s tihim soglasjem vlade, da se bo umaknila iz medijev. V večini primerov se je dogajalo, da so novinarji in zaposleni postali kar lastniki privatnih časopisov. Nekaj let pozneje, ko se je cena časopisov zvišala, pa jih je večina prodala svoje delnice novim lastnikom – velikim založniškim hišam ali tujcem (Bašič Hrvatin 2004).

Popolnoma drugačna situacija se je dogajala na Poljskem. Za razliko od drugih držav, kjer se je privatizacija začela spontano, so poljske oblasti izbrale državno usmerjeno privatizacijo. Ves postopek privatizacije je vodila posebna komisija za likvidacijo, ki jo je imenoval predsednik vlade. Komisija je skrbela za prenos lastništva časopisov in revij združenjem zaposlenim, prodajo časopisov privatnim lastnikom ter vrnitev dobička v državno blagajno (Bašič Hrvatin 2004). Kmalu se je pokazalo, da je bil primarni »rezultat njenega dela razbitje državnega velikana in ne zagotovitev razmer za razvoj pluralnega medijskega prostora« (Bašič Hrvatin 2004, 21). Pred časom pa je razburjal nov poljski zakon o medijih, ki naj bi dajal konservativni vladi več svobode, da bi lahko nadzirala in vodila državno televizijo in radio (Cienski 2016). S to odločitvijo bi bili seveda močno zamajani temeljni pogoji poročanja javnih radiotelevizij – neodvisnost, objektivnost in nepristranskost, kar je sprožilo skrb tudi pri Novinarjih brez meja in Združenju evropskih novinarjev (Cienski 2016).

Medijski sistemi držav se torej med seboj precej razlikujejo. Vseeno pa neki trendi razvoja kažejo na to, da je treba težavo medijske koncentracije in privatizacije zaustaviti. To bi lahko države dosegle s sprejemanjem posebne zakonodaje na področju medijske koncentracije, z zagotavljanjem transparentnih in preglednih podatkov medijskih lastnikov, aktivnejši bi morali biti tudi posegi države pri zagotavljanju medijskega pluralizma. Večjo podporo bi potrebovali tudi javni servisi, ki so v večini držav v krizi zaradi pomanjkanja financiranja in neprestanih posegov države v njihovo delovanje. Čeprav naklada in gledanost ne povesta dosti o kvaliteti medija, bi bilo vseeno potrebno zagotoviti neodvisne podatke o nakladah tiskanih medijev,

branosti, poslušnosti in gledanosti, saj so samo verodostojni podatki ključni za vse sodelujoče na medijskem trgu. Z zakonodajo je mogoče tudi predpisati regulacijske in samoregulacijske mehanizme glede neodvisnosti uredništev, ki bi preprečevali zlorabe novinarstva za doseganje političnih in ekonomskih interesov. Korak v kakovostnejše poročanje bi prinesla tudi pregledna in stabilna razmerja med delodajalci in delavci v medijski industriji ter nenazadnje krepitev medijskih nevladnih organizacij za zagotavljanje kakovostnih medijskih vsebin (Bašič Hrvatin 2004).

3.7 Pritiski na novinarje

V vseh državah Srednje in Vzhodne Evrope, ki so jih zajeli v raziskavo Mirovnega inštituta v okviru Mreže za profesionalizacijo medijev v Jugovzhodni Evropi (Bašič Hrvatin 2004), potrjujejo izpostavljenost novinarjev in uredništev pritiskom lastnikov, navajajo ekonomske pritiske ter krčenje socialnih pravic in avtonomije. V anketi med poljskimi novinarji so ugotovili, da jih več kot 40 odstotkov trdi, da njihovo delo omejujejo pritiski lastnikov, nadzornikov in odgovornih urednikov. V Albaniji, Bolgariji, Makedoniji in Romuniji se pogosto dogaja, da so lastniki medijev hkrati tudi lastniki drugih velikih podjetij, ki se ukvarjajo z industrijskimi panogami – največkrat gre za naftno gospodarstvo, trgovino z orožjem, pivovarstvom in so hkrati sedanjí ali nekdanji politični veljaki, ki medije izrabljajo zgolj kot sredstvo promocije poslovnih in političnih interesov. Na nek način gre za črni PR zoper politične nasprotnike. Mediji oziroma bolje rečeno sporočila za javnost torej preživijo zgolj s podporo zunanjega financiranja svojih lastnikov, ki profit ustvarjajo iz drugih dejavnosti, medije pa si vseeno želijo uresničiti za primer obračunavanja s konkurenco in uresničevanja ekonomskih interesov (Bašič Hrvatin 2004).

Na Češkem se dogaja, da dve televizijski hiši varujeta ekonomske interese svojega lastnika tako, da preprosto zamolčita zadeve, kjer lastnik nastopa v slabi luči, čeprav gre za pomembne stvari, ki bi jih državljani morali vedeti (Bašič Hrvatin 2004). Fenomen neodvisnih sponzoriranih medijev poznajo v Moldaviji. Kar 30 odstotkov prihodkov enega od časopisov prihaja od sponzorjev, vendar so tovrstna razmerja precej skrita, zato lahko govorimo o skritem lastništvu (Bašič Hrvatin 2004).

Naslednja velika težava, ki so jo odkrili v raziskavi, je odnos med oglaševalci in mediji. Dogaja se namreč, da oglaševalci grozijo, da bodo prenehali kupovati oglasni prostor v časopisih, če novinarji ne bodo hvalili njihovih izdelkov. V Romuniji pa prihaja celo do nasprotnega procesa, kjer mediji izsiljujejo oglaševalce (Bašič Hrvatin 2004). Tudi uradne spletne strani enega

največjih dnevnikov ponujajo dve ceni za oglas: nižjo, če gre za navaden oglas in še enkrat večjo, če zraven oglasa nikjer ne pripišejo oznake, da gre za oglasno sporočilo. Proti temu se je leta 2002 borila mednarodna oglaševalska zveza, ki je navedla, da mediji v Romuniji izsiljujejo mednarodne korporacije, ki pri njih oglašujejo izdelke. Poleg tega zahtevajo še plačilo, da o oglaševalcih ne bi napisali slabih prispevkov (Bašič Hrvatinić 2004). Prikrto oglaševanje pa ni značilno le za Romunijo, temveč se pojavlja tudi na Madžarskem, Slovaškem in tudi v Sloveniji, kjer od leta 1997 deluje projekt Mediawatch, ki spremlja, preučuje, nadzoruje in poroča o delu množičnih medijev v Sloveniji (Mediawatch 2015).

Pritiski pa se pogosto dogajajo tudi raziskovanim novinarjem – kadar so ti recimo kritični do političnih in gospodarskih razmer ter akterjev, razkrivajo nepravilnosti in afere, so pogosto deležni zastraševanja in nasilja (Splichal 2000). Redki niso niti umori novinarjev. Samo v devetdesetih letih 20. stoletja je bilo po podatkih Mednarodne zveze novinarjev (IFJ) na svetu ubitih 662 novinarjev in medijskih delavcev, veliko pa jih je brez sledi izginilo. »Najpogostejša nevarnost, ki v mnogih državah ogroža neodvisnost novinarstva, pa so številne tožbe proti novinarjem – največkrat zaradi škodovanja dobremu imenu in ogrožanja zasebnosti posameznikov. Visoki odškodninski zahtevki so postali pravi Damoklejev meč v mnogih vzhodnoevropskih državah v devetdesetih letih, toda pregon novinarjev in visoke odškodnine grozijo medijem z bankrotom in nasploh dušijo preiskovalno novinarstvo tudi v državah z mnogo daljšo demokratično tradicijo« (Splichal 2000, 54).

3.8 Prekarnost

Še ena od velikih težav, ki se pojavljajo ne le v slovenskem, temveč tudi tujem novinarstvu, je prekarnost. Slovenski trg delovne sile je od samostojnosti Slovenije pa do danes doživel kar nekaj usodnih sprememb. Z izboljšanjem gospodarskega položaja v drugi polovici devetdesetih let 20. stoletja se je položaj mladih spremenil. Podjetja so začela zaposlovati mlado in bolj izobraženo ter hkrati fleksibilnejšo delovno silo (Ignjatović 2006), kar je tudi značilno za zaposlovanje v sodobnih kapitalističnih sistemih (Kanjuro Mrčela in Ignjatović 2015). Le korak stran od fleksibilnosti pa je nastanek prekarnosti. Pojem prekarnost označuje kratkotrajno, negotovo, začasno in občasno plačano delovno aktivnost, ki se lahko opravlja znotraj delovnega razmerja ali izven njega. Hkrati pa je potrebno poudariti, da ni vsako delo, ki se opravlja po pogodbah civilnega prava, že prekarno delo. V primeru, da je posameznik zaposlen, istočasno pa opravlja še delo po avtorski pogodbi samoiniciativno, ne gre za prekarca. O prekarnosti govorimo tedaj, ko posameznik opravlja delo izven delovnega razmerja, po pogodbah civilnega

prava ali v okviru statusa samozaposlene osebe, čeprav ima njegovo delo vse elemente delovnega razmerja (Markežič in drugi 2014). Demografsko so med prekarci najbolj zastopane ženske, mlajši delavci, priseljenci, pripadniki rasnih in etničnih manjšin in pogosto poklici novinarjev ter kulturnikov (Ross 2009, Kanjuro Mrčela in Ignjatović 2015, Markežič in drugi 2014).

Prekarno delo se velikokrat skriva za terminom fleksibilnega dela. Fleksibilnost pa se skozi spremenljiv delovni proces, negotov socialni položaj in individualnost kaže v novih oblikah nepravilne arbitrarne moči (Sennett 1998). Prve analize prekarnosti oziroma prožnosti dela in zaposlovanja so celo razkrivale neupravičeno navdušenost nad novim in t.i. boljšim načinom organizacije življenja in dela, toda kmalu se je pokazalo, da se za pozitivno retoriko prožnosti skrivajo slaba plača, negotovost, slabe delovne razmere, ranljivost in depresivnost delavcev (Bradley v Kanjuro Mrčela in Ignjatović 2015; Ross 2009). V resnici so to prikrita delovna razmerja, ki se jih lahko dokazuje na delovnem sodišču. Težave prekarnih oblik dela pa se kažejo v mizernih honorarjih, ki v velikih primerih ne zadoščajo niti za plačilo prispevkov (Društvo novinarjev Slovenije 2014), so brez pravic do plačanega dopusta, regresa, malice, nimajo povračila stroškov prevoza – na kratko, imajo zelo šibko socialno varnost, saj od delodajalca razen izjemoma, ne dobivajo plačanih prispevkov za razliko od njihovih redno zaposlenih sodelavcev. Takšno delo vodi v segmentacijo na trgu dela in ustvarja gromozanske razlike med vključenimi in izključenimi delavci (Markežič in drugi 2014).

Tako kot v drugih zahodnih državah, ki se držijo načela fleksibilizacije trga dela, je tudi v Sloveniji odstotek atipičnih zaposlitev v porastu. Evropski in slovenski statistični urad poročata, da je danes takšnih zaposlitev že 41 odstotkov, med mladimi pa kar 76,5 odstotka opravlja atipične zaposlitve (Pirnat 2016).

3.8.1 Skupine prekariata

Prekarni delavci niso homogena skupina, Standing namreč prepoznava tri ločene skupine prekariata. Prvo skupino sestavljajo manj izobraženi delavci in nezadovoljni outsiderji, ki krivijo druge prekarne delavce, da jim jemljejo delo. V drugi skupini so marginalizirani delavci brez glasu in z najmanj moči – navadno gre za Rome, pripadnike manjšin, azilante, hendikepirane ljudi. Tretjo skupino, ki najbolj narašča, pa predstavljajo izobraženi mladi, ki so med študijem pričakovali uspešno karierno pot, pričakali pa sta jih negotovost in brezperspektivnost. Ravno od te skupine pa se pričakuje voditeljsko, mobilizacijsko in razsvetljevsko vlogo (Standing 2011). Ker statistični podatki ne omogočajo natančne ocene

števila ljudi, ki delajo kot prekarni delavci, pridejo kot spremenljivke v poštrev deleži ljudi začasno zaposlenih, zaposlenih s skrajšanim delovnim časom, zaposlenih za določen čas, samostojni podjetniki, ki so v to prisiljeni, agencijski delavci, stažisti, zaposleni migranti (Kanjua Mrčela in Ignjatović 2015). Novejše analize naraščajoči del negotove populacije označujejo s termini podzaposleni, zaposleni revni, drugorazredni državljani, ki so bližje brezposelnim kot zaposlenim – skratka so veliki poraženci novega kapitalizma (Sennett 2008). Paradoksalno je, da so v naprednih družbah in novih gospodarstvih, ki naj bi temeljili na znanju, razvoju in tehnologiji, mladi izobraženci v enakem ali celo slabšem položaju kot starejši z manj znanja in nižjo stopnjo izobrazbe. V letu 2012 je bila v ZDA skoraj polovica diplomantov zaposlena na delovnih mestih, kjer niso potrebovali univerzitetne izobrazbe (Kanjua Mrčela in Ignjatović 2015).

Globalnim trendom vse pogostejše prožnosti dela pa se ni izognil niti slovenski trg delovne sile, ki se je v zadnjem desetletju iz precej togega spremenil v precej bolj prožnega. Sicer še vedno ne dosega najbolj prožnih trgov delovne sile v EU, vseeno pa je delež mladih zaposlenih za določen čas v Sloveniji med najvišjimi v EU. Z višanjem odstotka samozaposlenih in drugih atipičnih zaposlitev se sicer niža odstotek brezposelnih – samo lani se je število brezposelnih januarja spustilo z 118.165 na 97.895 avgusta (Pirnat 2016). Kar pa seveda ne pomeni nujno, da se stanje na trgu dela izboljšuje. Če je leta 2013 13,1 odstotek vseh samostojnih podjetnikov živel pod pragom revščine (zaslužil manj kot 596 evrov mesečno), je leta 2014 številka skorajda za dvakrat poskočila na 25, 2 odstotka (Pirnat 2016). Povečuje pa se celo revščina med zaposlenimi. Anita Ogulin iz Zveze prijateljev mladine Ljubljana Moste – Polje razlaga, da je kar polovica ljudi, ki jih prosi za pomoč, zaposlenih (Pirnat 2016).

Posamezne oblike prožnega zaposlovanja imajo v različnih državah EU različen pomen, ki je odvisen od gospodarskega, tehničnega in zgodovinskega razvoja. Po podatkih Eurostata je bila leta 2014 v EU že skoraj polovica vseh zaposlenih zaposlena v prožnih oblikah (Kanjua Mrčela in Ignjatović 2015). V to skupino se uvrščajo Nemčija, Nizozemska, Švedska, Italija, Španija, Portugalska, Grčija in Poljska. Na eni strani se prožnosti poslužujejo mediteranske države, ki so se po začetku ekonomske krize leta 2008 znašle v zelo slabem položaju in na ta način varčujejo, po drugi strani pa recimo Nizozemska prednjači po deležu zaposlenih s skrajšanim delovnim časom, toda s pomembno razliko: pri bolj razvitih državah EU je opaziti spodbujanje skrajšanega delovnika in je v korelaciji z bruto družbenim proizvodom na prebivalca (Ignjatović 2012). »V bolj razvitih državah je uvajanje skrajšanega delovnega časa preferirana oblika

prožnega zaposlovanja, ki naj bi si jo tudi prebivalci teh držav lahko privoščili zaradi visokega BDP na prebivalca« (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015, 363).

3.8.2 Pozitivni vidiki prožnosti in nova prožnost

Po eni strani se s prožnostjo oziroma prekarizacijo povečuje obremenjenost delavcev, ti ostajajo brez nadzora nad delovnim procesom, krepi se deprofesionalizacija in slabi življenjski standard (Vobič 2015), po drugi strani pa ti trendi niso enoznačni ali vedno negativni za zaposlene (Bradley v Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015). Celo nekatere novejša analiza (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015) kažejo, da se prožnost kaže različno in ne pomeni nujno vedno poslabšanja delovnih razmer. Obstajajo namreč mnogi delavci, ki si želijo več kot le varno zaposlitev s polnim delovnim časom in socialnim zavarovanjem ter namerno izbirajo zaposlitev s krajšim ali fleksibilnejšim delovnim časom, da lahko poleg kariernih uresničijo še svoje druge interese (Ross 2009). Posamezniki imajo tako večjo izbiro primerne časa in prostora za delo ter lažje usklajevanje delovnega, družinskega, zasebnega življenja. V takšnem smislu so prožne oblike dela osnova za vzpostavitev multiaktivne družbe, kjer posamezniki kombinirajo vse mogoče sfere življenja (Beck 2000).

Idealno bi bilo, če bi smeli delavci sami izbirati, koliko prožnosti si ob predpostavki, da delajo v socialno urejenem okolju, pravzaprav želijo in da bi bile posledice takih izbir zaščitene pred tveganji ter degradacijo (Ross 2009). Ravno zato so nekateri avtorji (Muffels in Wiltthagen 2013, Ignjatović 2002) že predlagali uvedbo nove prekarne ureditve, imenovane nova prožnost. Da bi prožnost res dobila pozitiven pomen, bi tovrstne oblike dela morale pridobiti enak status kot prevladujoče standardne oblike zaposlitve in dela. In čeprav zveni utopično – osvoboditev od rutinskega dela, hierarhičnih organizacij in možnost dejanske civilne aktivnosti – se jim nekatere države že približujejo. Nizozemska in Danska presegata neoliberalistične koncepte reševanja ekonomskih težav in opozarjata, da je za uspešno sodelovanje delodajalcev in delavcev potrebno razumeti družbeno-ekonomski kontekst (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015). Zlati danski trikotnik delovne sile povezuje prožno zaposlovanje, visoko stopnjo socialne varnosti in aktivno politiko zaposlovanja. Ta retorika ravnovesja med vsemi tremi elementi pa je bila vključena celo v politike EU (Kongshøj in Madsen v Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015). Zagovorniki varne prožnosti in nove prekarne ureditve se strinjajo, da je popolnoma nemogoče in hkrati nezaželeno vračanje v že skorajda nekdanje standardne oblike dela in socialne varnosti, ki jih spremlja fiksni delovni čas (Muffels in Wiltthagen 2013). Ista služba do konca življenja pa po njihovem mnenju ni recept za liberalizacijo (Ross 2009). Namesto tega skušajo zagotoviti

varnost s pomočjo univerzalnega temeljnega dohodka in kozmopolitskih vrednot, ki na prvo mesto postavljajo mirno sožitje (Kanjua Mrčela in Ignjatović 2015) ter se zgledujejo po Sennettovi kulturi novega kapitalizma (Sennett 2008), ki je podlaga za močno progresivno držo, nagrajuje dosežek in ne potenciala, zapušča stare birokratske organizacije in daje možnost za dokončno svobodo in demokratični potencial. Žal pa se Sennett zaveda, da nove institucije ne bodo spodbudile progresivne politike, ker je ta prilagojena enkratnim transakcijam in dogodkom (Sennett 2008). Na drugi strani se pojavlja Standingov politični manifest, ki govori o spremembi definicije, distribucije in regulacije dela, in želi obnoviti poklicne skupnosti in izboljšati migracijske politike. Določa novo progresivno vizijo dobre družbe in kritizira tržno gospodarstvo (Kanjua Mrčela in Ignjatović 2015).

3.8.3 Prekarnost v novinarstvu

»Prekarizacija delovnih odnosov nikakor ni značilna le za novinarstvo, je pa zanj odločilna« (Nahtigal v Krašovec in Žagar 2009, 35). Med drugim sproža ostre odnose med novinarji, nove delitve, slabi sindikalna združevanja in na nek način povzroča nastanek novinarskega darvinizma (Möller in von Dohnanyi v Krašovec in Žagar 2009), ki zaposlene nenehno drži v strahu pred izgubo službe. Evropska zveza novinarjev ugotavlja, da v Srednji Evropi več kot 60 odstotkov novinarjev dela v prekarjih oblikah dela (Vobič 2015), raziskava delovnih odnosov v Jugovzhodni Evropi, ki jo je izvedel moldavski Center za neodvisno novinarstvo (Markežič in drugi 2014), pa je pokazala številne kršitve pravic novinarjev in njihove delovne zakonodaje. V raziskavi so namreč ugotovili, da bolj kot je položaj novinarjev kot delavcev prekaren, manj imajo možnosti, da se bodo uprli delodajalčevim pritiskom, branili etične kodekse, svobodo izražanja in informiranja ter pravico do obveščenosti ter ostale naloge, ki jih ima novinarstvo v demokratičnih družbah (Markežič in drugi 2014). Tudi Standing in Bourdieu ugotavljata, da čeprav prekariat združujejo jeza, tesnoba in odtujenost in da je sposoben izboriti družbene spremembe, se vse nakopičeno nezadovoljstvo le redko udejanji v konkretnih akcijah (Standing 2011, Bourdieu 2001). Delavec, ki ga nenehno skrbi, če bo zaslužil dovolj, da bo preživel naslednji mesec in išče ves čas novo zaposlitev ali druge vire zaslužka, se težje identificira s podjetjem, za katerega dela, posledično pada tudi njegova kvaliteta dela, poveča se stres in zmanjša produktivnost (Nahtigal 2008). Prekarne oblike dela »škodujejo poštenim konkurenci, saj pomenijo prednost pred delodajalci, ki ponujajo istovrstno storitev in zagotavljajo delavcem redno zaposlitev ter imajo s tem večje stroške dela zaradi plačevanja pripadajočih davkov in prispevkov« (Markežič in drugi 2014, 4).

Prevelike davčne obremenitve dela redno zaposlenih delavcev in plačevanje prispevkov silijo delavce in delodajalce v iskanje bolj fleksibilnih oblik zaposlovanja. »Na eni strani je povečanje deleža atipičnih pogodb o zaposlitvi pričakovana prilagoditev slovenskega trga dela na svetovne trende in zahtevano konkurenčnost slovenskih podjetij« (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015, 373), po drugi strani pa ima le majhen del delovne sile od tega koristi. Ta se pozna pri delodajalcih, ki jih država celo spodbuja k takemu delovanju, ker naj bi se na ta način hitreje in lažje spoprijemali s spremembami globalnega poslovanja, delavci pa se temu prilagajajo, saj drugačne izbire skorajda nimajo, kar pa povečuje tveganje revščine (Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015).

S spremembo trga dela in ekonomije sta se močno skrhalo tudi stabilnost in varnost delovnih odnosov. Zmanjšuje se obseg dela, povečujejo pa se socialna in ekonomska tveganja. Večina sodelujočih v globalni raziskavi o delu v medijski kulturi (SEENPM) poroča, da se je zaposlovanje v njihovi državi v zadnjih letih močno spremenilo, da se pojavlja negotovost, poslušnost ekonomskim in političnim interesom lastnikov, da se kot glavni trendi pojavljajo nasprotovanje kolektivnemu dogovarjanju, deregulacija in povečanje individualnih pogajanj oziroma pogodb. Novinarske organizacije poročajo, da se je povprečno plačilo novinarjem v istem obdobju znižalo ali celo močno znižalo (Nahtigal 2008). Sodelujoči v raziskavi pa so opozorili tudi na nekaj učinkov sprememb organizacije dela: negotova zaposlitev vodi v plaho poročanje, padec kritičnega in preiskovalnega novinarstva, medije si podrejujejo oglaševalci in politike, nizke plače pa vodijo v upad etičnega poročanja. Mednarodna zveza novinarjev razpolaga s podatki, da je že skoraj tretjina novinarjev atipčnih delavcev – vse več je namreč svobodnjakov, ki so v to prisiljeni in delajo zunaj tradicionalnih razmerij. Njihov položaj pa je v primerjavi z redno zaposlenimi delavci načeloma veliko šibkejši (Nahtigal 2008; Nahtigal v Krašovec in Žagar 2009).

4 PRAVNI VIDIKI ZAPOSLOVANJA NOVINARJEV

V prejšnjih poglavjih sem ugotovila, da je novinarski poklic zelo specifičen, zahteva nenehno prežo za informacijami, ažurnost, odzivnost, kljub temu novinarji nemalokrat delajo v neurejenih delovnih razmerah, velikokrat celo brez pogodb, poročajo pa tudi o številnih pritiskih oglaševalcev in lastnikov medijev (Bašič Hrvatinić 2004; Jager 2010). Zaradi tega in čedalje pogostejšega naraščanja prekarstva sta konec novembra 2015 Inšpektorat Republike Slovenije za delo in Finančna uprava Republike Slovenije (FURS) v medijskih hišah z večjim številom zaposlenih začela postopke nadzora nad spoštovanjem delovnopravne zakonodaje. Inšpektorji so pregledali tudi upoštevanje predpisov o varnosti in zdravju pri delu, morebitno zaposlovanje na črno in upoštevanje davčne zakonodaje. V okviru usmerjene akcije nadzora so se osredotočili na spoštovanje prepovedi sklepanja civilnih pogodb v primerih, ko so obstajali elementi delovnega razmerja (Inšpektorat Republike Slovenije za delo 2015). Jasno je torej, da si tudi pristojni organi prizadevajo za spremembe zaposlovanja v novinarskem poklicu, novinarski sindikati pa opozarjajo, da bi posledice obiska delovnih inšpektorjev lahko padle na pleča honorarnih sodelavcev, katerih delovni procesi večinoma imajo elemente delovnega razmerja in so kot taki nezakoniti (Jurančič 2016). Ravno zato so v nadaljevanju naštetе najpogostejše oblike opravljanja novinarskega poklica.

4.1 Delovno razmerje

Delovno razmerje je razmerje med delodajalcem in delavcem, kjer se delavec v organizirani delovni proces delodajalca vključi prostovoljno in v njem za plačilo, osebno in nepretrgano ter po navodilih in nadzorom nadrejenega opravlja delo. Za ugotavljanje delovnega razmerja so ključni njegovi elementi, saj velja domneva, da v primeru spora o njegovem obstoju delovno razmerje obstaja, če obstajajo tudi elementi delovnega razmerja. Ti so: da delavec delo opravlja osebno, nepretrgoma, za svoje delo prejema plačilo, delo opravlja po navodilih in pod nadzorom delodajalca in delo opravlja v organiziranem procesu delodajalca. Ko je delovno razmerje sklenjeno, mora vsaka od pogodbenih strank izvrševati dogovorjene pravice in obveznosti (Markežič in drugi 2014).

4.1.1 Pogodba o zaposlitvi

Delovno razmerje se sklenuje s pogodbo o zaposlitvi. Urejena je s splošnimi in posebnimi pravili delovne zakonodaje in subsidiarno z Obligacijskim zakonikom. Pred sklenitvijo pogodbe mora delodajalec po pravilu prosta dela objaviti. V nekaterih primerih pravna ureditev zahteva javni

razpis ali natečaj, s čimer se jamči, da je vsakdo seznanjen s prostim delom in se zanj lahko poteguje (Ustava Republike Slovenije, 49. čl.). Posebno vlogo pri objavi del ima Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. Če gre za delodajalca javnega sektorja, je objava Zavoda obvezna, v kolikor gre za delodajalca zasebnega sektorja, pa poljubna. Prav tako mora delodajalec zagotoviti tudi interno objavo prostega delovnega mesta. Objava delovnega mesta mora vsebovati pogoje za zaposlitev, ki so določeni s splošnim aktom delodajalca (ZDR-1 Ur. l. RS 21/2013). Če izjemoma nihče od prijavljenih kandidatov ne izpolnjuje razpisanih pogojev, lahko zaradi nemotenega opravljanja dela delodajalec zaposli nekoga, ki pogojev ne izpolnjuje. Delodajalec lahko pred sklenitvijo delovnega razmerja preveri delavčeve strokovne zmožnosti in kompetence, prav tako je dolžan kandidate (tudi neizbrane) obvestiti o njihovi odločitvi (Vodovnik 2013).

Pred sklenitvijo pogodbe mora kandidat opraviti zdravstveni pregled, če se zaposli prvič ali po daljši prekinitvi delovnega razmerja. Šele po sklenitvi pogodbe lahko delavec začne z delom. Od takrat naprej je dolžan spoštovati svoje odgovornosti in pravice iz delovnega razmerja. Ker je pogodba o zaposlitvi trajna, morata imeti stranki možnost, da ob sklepanju pogodbe podrobno proučita vse okoliščine in pravine, ki bi utegnile vplivati na izvajanje pogodbe. Tako je kandidat dolžan delodajalcu dostaviti dokazila o izpolnjevanju zahtevanih pogojev kot tudi o boleznih in drugih okoliščinah, ki bi utegnile onemogočiti izpolnjevanje pogodbenih obveznosti (ZDR-1, 28. čl.). Pravni viri urejajo minimalni obseg pravic in pravnega varstva delavcev, pogodba o zaposlitvi pa lahko položaj še izboljša. Pomembnejše pravine, ki jih določa zakon, so naslednje: napisan naziv delovnega mesta oziroma vrsta dela, vrsta oziroma zvrst pogodbe o zaposlitvi in kraj ter čas opravljanja dela (ZDR-1, 31. čl.). Ob obveznih prvinah pogodbe zakon določa tudi neobvezne, se pravi tiste, »za katere materialno pravo ne določa, da bi bile pogoj za veljavnost pogodbe o zaposlitvi« (Vodovnik 2013, 59). Njihova uporaba je mogoča na temelju proste odločitve oziroma sporazuma strank. Pogodbo o zaposlitvi sklepata delavec in delodajalec, vendar pa mora oseba za pridobitev statusa delavca dopolniti vsaj 15 let (ZDR-1, 21. čl.).

Tako za delavca kot delodajalca veljajo določena pravila. Delavec je dolžan vestno opravljati svoje delo in je lahko v primeru nujne potrebe delodajalca premeščen za omejeno obdobje na drugo ustrezno delovno mesto, za katero se lahko zahteva do ene stopnje nižja izobrazba in ni oddaljeno več kot tri ure vožnje v obe smeri z javnim prevozom od kraja bivanja delavca. Čeprav v tem primeru opravlja manj zahtevno delo, pa ohrani pravico do plače, ki je zapisana v pogodbi. Delavec mora prav tako spoštovati predpise in zahteve ter navodila delodajalca, ima pa tudi pravico, da odkloni delo, če niso upoštevana pravila o varnosti. Dolžnost delavca je tudi

obveščanje delodajalca o okoliščinah, ki bi lahko vplivale na izpolnjevanje pogodbenih obveznosti in o grozeči nevarnosti za življenje in zdravje. Delavec ne sme škodovati delodajalčevim interesom, prav tako ne sme prejemati daril in koristi za delo od tretjih oseb. Varovati mora tudi delodajalčeve poslovne skrivnosti. Po zakonu je delavcu med trajanjem pogodbe o zaposlitvi prepovedano izvajanje enake dejavnosti, kot jo izvaja delodajalec, saj bi lahko privedlo do konkurence (ZDR-1, 39. čl.).

Od 43. člena ZDR-1 dalje so določene delodajalčeve obveznosti. Delodajalec je dolžan zagotavljati delavcu ustrezno delo, delovna sredstva in material za omogočanje dela. Obvezno je zagotavljanje ustreznega plačila, potrebno pa je povrniti tudi stroške, ki so povezani z delom. Delodajalec mora zagotavljati varnost in zdravje pri delu skladno s predpisi ter spoštovati delavčevo osebnost in zasebnost (ZDR-1, 43.-48. čl.). Zakon določa, da se pogodba o zaposlitvi sklepa za nedoločen čas, v izjemnih primerih pa tudi za določen.

Žal je v praksi med novimi zaposlitvami v zadnjih nekaj letih v Sloveniji že več kot 80 odstotkov takih, ki so sklenjene za določen čas. Med mladimi, ki so stari med 15 in 24 let, je namreč kar 66 odstotkov takih, ki delo opravljajo za določen čas, kar Slovenijo uvršča na prvo mesto v EU (Kresal 2011). Pogodba za določen čas, ki ne vsebuje razloga, ki je zakonsko predpisan za sklenitev tovrstne pogodbe, se šteje kot pogodba za nedoločen čas. Delodajalec ne sme skleniti ene ali več zaporednih pogodb o zaposlitvi za določen čas za isto delo za več kot dve leti, razen v zakonsko določenih primerih. Če je torej pogodba o zaposlitvi za določen čas sklenjena v nasprotju z zakonom ali kolektivno pogodbo ali če delavec ostane na delu tudi po poteku časa, za katerega je bila sklenjena pogodba, pogodba za določen čas transformira v pogodbo za nedoločen čas (Vodovnik 2013). Pri pogodbi o zaposlitvi za določen čas delavec opravlja delo v delovnem razmerju in uživa vse pravice in dolžnosti po zakonu, vendar pa je vseeno v negotovem položaju, saj obstaja možnost, da si bo moral po poteku roka poiskati novo delo. To vpliva tudi na kakovost dela, motivacijo zaposlenega in pripadnost podjetju, ki so zaradi nejasnosti položaja nižje kot pri delu za nedoločen čas (Markežič in drugi 2014).

4.2 Samostojni podjetnik

Samozaposleni niso delavci v smislu delovnopravne zakonodaje. To so namreč osebe, ki na trgu dela delujejo samostojno in storitve opravljajo v svojem imenu in za svoj račun. Zanje veljajo pravila pogodbenega civilnega ter gospodarskega prava. Šele, ko samozaposleni sklepajo pogodbe o zaposlitvi z drugimi osebami, pride v poštev delovno pravo in varstvo delavca po Zakonu o delovnih razmerjih. V Sloveniji smo v samem vrhu med evropskimi

državami po naraščanju števila samozaposlenih, saj smo imeli leta 2013 kar 16-odstotno rast števila samozaposlenih (Markežič in drugi 2014). Samozaposlene osebe so največkrat samostojni podjetniki, v to skupino pa spadajo tudi nekateri samostojni poklici – na primer samostojni novinarji in samostojni kulturni delavci (Markežič in drugi 2014).

Po tem, ko so se dvignili prispevki za socialno varnost od avtorskih pogodb, so se začeli vršiti pritiski na novinarje, naj si uredijo status samozaposlenega oziroma samostojnega podjetnika. Tudi prekarni delavci imajo lahko včasih status samozaposlene osebe, vendar to še ne pomeni, da so vsi samozaposleni že prekarni delavci. Prekarnost samozaposlenih se pojavi takrat, ko si posameznik preko statusa samostojnega podjetnika zagotavlja sredstva za preživetje ali če je takšna samozaposlitev zgolj navidezna. V t.i. prikritem delovnem razmerju se namreč naročnik izogiba plačevanju prispevkov in davkov (Markežič in drugi 2014). Po oceni novinarskih organizacij se v zadnjem času čedalje več novinarjev namesto za vpis v razvid samostojnega novinarja odloča za status samostojnega podjetnika. Razlogov za to je več. Status samostojnega podjetnika namreč omogoča, da novinar registrira več dejavnosti, ne le novinarsko, s čimer se zaščiti za primer negotove prihodnosti. Po drugi strani mora novinar ob vpisu v razvid samostojnega novinarja podpisati izjavo, da je novinarstvo njegova glavna oziroma edina dejavnost. Zaradi negotovega trga dela se čedalje več novinarjev raje odloča, da registrira več dejavnosti, ki jih lahko v prihodnosti opravlja namesto novinarstva. Prav tako se na uredništvih pogosto dogaja, da novinarji sledijo svojim poklicnim kolegom – tam kjer ima večina enega od statusov, se tudi novi samozaposleni odločajo za status po vzoru drugih. Velikokrat pa tiči razlog tudi v tem, da že naročniki sami zahtevajo registracijo statusa samostojnega podjetnika, saj domnevajo, da bodo tako varnejši pred tožbami za odvisno razmerje in ker so v Zakonu o medijih kot »novinarji opredeljeni le samostojni novinarji in ne tudi samostojni podjetniki, ki opravljajo novinarski poklic« (Leiler Kos 2014).

4.2.1 Ustanovitev samostojnega podjetnika

Skladno z določbami Zakona o gospodarskih združbah (ZGD-1-UPB3. Ur. l. RS 65/2009) se status samostojnega podjetnika pridobi z vpisom v Poslovni register Slovenije. Postopek vpisa podjetnika in njegovo prenehanje opravljanja dejavnosti opravlja AJPES. Ustanovitev samostojnega podjetnika je mogoča na točki VEM, kjer podajo prijavo v poslovni register pri AJPES-u, se prijavijo Finančni upravi Republike Slovenije in vložijo prijavo v obvezna socialna zavarovanja, če podjetnik še ni zavarovan iz delovnega razmerja za polni delovni čas. Samostojni podjetnik lahko prijavi tiste dejavnosti, ki jih dejansko izvaja, vendar pa jih lahko

kadarkoli doda ali izbriše. V dveh do treh dneh po prijavi bodoči podjetnik prejme sklep o registraciji. Odpreti mora še poslovni račun in pridobiti dovoljenje za opravljanje dejavnosti ter obvestiti Finančni urad o izbranem sistemu vodenja poslovnih knjig. Redni samostojni podjetnik je vključen v vsa obvezna socialna zavarovanja in tudi plačuje vse prispevke. Skupna stopnja prispevkov znaša 38,2 odstotka od zakonsko določene zavarovalne osnove. Za ustanovitev sicer ni potreben začetni kapital, za svoje posle samostojni podjetnik odgovarja s svojim premoženjem, zanj pa je značilna progresivna obdavčitev (VEM portal za podjetja in podjetnike 2015).

Samozaposlovanje v Sloveniji je v porastu že od leta 2005 in čeprav je deset let kasneje rahlo upadlo, je danes v Sloveniji približno 10.000 samostojnih podjetnikov več kot pred desetimi leti (Pirnat 2016). Prav tako vse več samostojnih podjetnikov najdemo med zelo izobraženimi kadri. V zadnjih desetih letih se je njihovo število povečalo na področju izobraževanja, informacijskih in komunikacijskih sistemov, finančnih in zavarovalniških dejavnosti (Pirnat 2016).

4.3 Samostojni novinar

Novinarji pridobijo status samostojnega novinarja z vpisom v razvid samostojnih novinarjev pri Ministrstvu za kulturo po predhodnem mnenju registrirane strokovne organizacije novinarjev – to sta Društvo novinarjev Slovenije in Sindikat novinarjev Slovenije. O vpisu v razvid odloči pristojni minister. Za pridobitev statusa morajo izkazati aktivno znanje slovenskega jezika, če niso državljani Republike Slovenije, dokazati, da opravljajo novinarsko dejavnost kot glavni ali edini poklic, da imajo dokazila o objavah v medijih in da jim ni bilo s pravnomočno sodbo prepovedano opravljanje te dejavnosti (Zakon o medijih, 22. čl.). Pridobljen status samostojnega novinarja ni časovno omejen in omogoča opravljanje novinarske dejavnosti v Republiki Sloveniji. Prav tako omogoča sklenitev socialnih zavarovanj, vendar morajo za plačilo prispevkov poskrbeti sami. Samostojni novinarji imajo pravico do posebne olajšave v višini 15 odstotkov, ki pa jo lahko uveljavljajo tisti, ki vodijo knjigovodstvo (Leiler Kos 2014). Delež tako imenovanih pravih ali prostovoljnih svobodnjakov, ki delajo izven tradicionalnih delovnih razmerij, se zmanjšuje (Nahtigal v Krašovec in Žagar 2009). Podatki kažejo, da so v večini primerov samostojni novinarji v težkem delovnopravnem in socialnem položaju. Večinoma imajo nizke honorarje, težko plačujejo prispevke za socialno zavarovanje, po drugi strani pa opravljajo isto delo na enak način kot njihovi redno zaposleni sodelavci. V mnogih primerih delajo brez pogodb ali pa so te le formalnost, so nezavarovani,

honorarji pa so nizki in včasih zamujajo. Kljub nezavidljivim razmeram se povečuje število samostojnih novinarjev, kar nedvomno vpliva na nižjo stopnjo profesionalnosti opravljanja te dejavnosti. Konec leta 2013 je bilo v registru vpisanih 245 samostojnih novinarjev, od tega 136 žensk in 109 moških. V razvid se je v obdobju od leta 2007 do 2013 vpisalo 133 oseb, kar pomeni povprečno 19 oseb na leto. Po ocenah novinarskih organizacij je redno zaposlenih honorarnih sodelavcev vsaj 300² (Društvo novinarjev Slovenije 2014), njihovo število pa se je v zadnjih letih precej zmanjšalo, saj so se uredniški stroški dela začeli krčiti prav pri njih. Pogosto so deležni tudi pritiska, da si uredijo status samozaposlenega (Leiler Kos 2014).

4.4 Avtorska pogodba

Avtorska pogodba je opredeljena v Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (ZASP-UPB3 Ur. l. RS 16/2007) in je pogodba civilnega prava. Z avtorsko pogodbo o naročilu se avtor zaveže, da bo ustvaril določeno delo in ga tudi izročil naročniku, ta pa mu bo za to plačal honorar. Naročnik lahko nadzoruje posel in daje navodila, če s tem ne posega v avtorjevo svobodo ustvarjanja. Za avtorsko pogodbo o naročilu dela se uporabljajo določbe o podjemni pogodbi, če ni z zakonom drugače določeno (ZASP-UPB3, 99. čl.). Vsebina avtorske pogodbe je avtorsko delo s področja književnosti, znanosti in umetnosti. Mednje se uvršajo zlasti: govorna dela (predavanja), pisna dela (leposlovje, članki, študije), glasbena dela, gledališka, koreografska in pantomimska, fotografska dela, avdiovizualna, arhitekturna, dela uporabne umetnosti in industrijskega oblikovanja, kartografska dela in predstavitve znanstvene, izobraževalne ali tehnične narave (ZASP-UPB3, 5. čl.). Dohodek iz avtorske pogodbe se enako kot dohodek iz podjemne pogodbe obravnava kot dohodek iz drugega pogodbenega razmerja. Vključuje se v letno dohodninsko osnovo. Tisti, ki dohodek izplača, je zavezan plačati akontacijo v višini 25 odstotkov od davčne osnove, ki se vključuje v dohodnino. Februarja 2014 je Zakon o invalidskem in pokojninskem zavarovanju prinesel večjo spremembo na področju socialnih prispevkov. Prispevke za pokojninsko in invalidsko zavarovanje po novem plačujeta tako delodajalec, ta plača 8,85 odstotkov, kot avtor, ki plača 15,5 odstotkov od bruto dohodka (ZPIZ-2 Ur. l. RS. 96/2012).

4.5 Podjemna pogodba

Podjemna pogodba ali pogodba o delu je prav tako pogodba civilnega prava in je natančneje določena v Obligacijskem zakoniku (OZ-UPB1 2007). S podjemno pogodbo se posameznik ali

² Podatek velja za leto 2014.

podjetje zaveže, da bo opravil določen posel kot, je izdelava ali popravilo kakšne stvari, kakšno telesno ali umsko delo, naročnik pa se zaveže, da mu bo plačal honorar. Definicija podjemne pogodbe je zelo široka, vendar se največkrat uporablja pri obrtniških delih in popravkih, varstvu otrok, čiščenju (OZ-UPB1 2007). Podjemna pogodba ne predstavlja delovnega razmerja in vsebuje pomembno razliko glede na pogodbo o zaposlitvi – podjemna pogodba namreč stranki omogoča nižje stroške dela (plačila prispevkov za socialno zavarovanje) kot pogodba o zaposlitvi (Kanjuro Mrčela in Ignjatović 2015), hkrati pa ne omogoča nobene oziroma zelo šibko socialno varnost. Kadar po podjemni pogodbi delajo delavci, ki imajo plačane prispevke za socialna zavarovanja iz drugega naslova, tovrstno opravljanje dela zanje ni problematično. Težava nastane pri tistih, ki jim delo po podjemni pogodbi predstavlja edini vir zaslužka in socialne varnosti (OZ-UPB1 2007).

Po podjemni pogodbi je mogoče opravljati dela, ki so občasna in začasna, prav tako omogoča dodatna dela delavcu, ki je redno zaposlen, in brezposelnim. Zakon sicer ne določa, koliko časa sme trajati taka pogodba, vendar mora imeti pogodba določen časovni rok za končanje dela. Podjemna pogodba ne ustvarja trajnega razmerja. Podjemne pogodbe in delovnega razmerja v praksi ni dovoljeno zamenjevati, kar določa tudi zakonodaja. V trenutku, ko so pri delu prisotni elementi delovnega razmerja, je namreč potrebno delavca zaposliti, čeprav bi se oba strinjala z delom po podjemni pogodbi (OZ-UPB1 2007). Nikakor pa ne smemo zamenjevati podjemne in avtorske pogodbe, saj se razlikujeta v pomembnem elementu, v vsebini opravljenega dela – pri podjemni pogodbi ne gre za avtorsko delo. Avtorska pogodba se uporablja takrat, ko se opravi avtorsko delo, kot ga opredeljuje Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, v vseh ostalih primerih pa je za delo preko pogodb civilnega prava primerna podjemna pogodba. Posameznik, ki opravlja delo preko podjemne pogodbe, prevzame tudi poslovni riziko. Sicer delo na podlagi pogodb civilnega prava samo po sebi ne pomeni, da je to delo že prekarno. Takšnih pogodb se lahko poslužuje posameznik, ki je v delovnem razmerju in mu to delo preko podjemne pogodbe predstavlja dodatni zaslužek (Markežič in drugi 2014).

4.6 Agencijsko delo

Zagotavljanje delavcev drugim delodajalcem je še eno od področij, ki postaja čedalje bolj pomemben člen slovenskega trga delovne sile. V začetku leta 2015 je namreč več kot 90 podjetij pridobilo koncesijo za opravljanje te dejavnosti, kar je bistveno več kot leta 2009, ko jih je bilo le 41 (Knajuro Mrčela in Ignjatović 2015). Tudi v novinarstvu so se že pojavljali poskusi agencijskega dela. Ta predstavlja posebno obliko dela, ki nastane s sklenitvijo pogodbe o

zaposlitvi med delavcem in delodajalcem, ki »opravlja dejavnost zagotavljanja dela delavca drugemu uporabniku, h kateremu delavca napoti delodajalec, ki delavce zaposluje prav zaradi napotitev k uporabnikom« (Vodovnik 2013, 64).

Delodajalec, s katerim delavec sklene pogodbo, je agencija. Podjetje, v katerem delavec opravlja delo, pa je zgolj uporabnik. Pri tovrstnem delu je zelo pomemben tudi pisni dogovor med agencijo in uporabnikom, kjer podrobneje določita medsebojne pravice in obveznosti ter pravice in obveznosti delavca. Delavec mora biti napoten na delo k uporabniku, biti pisno obveščen o pogojih dela, svojih pravicah in obveznostih. Ne glede na pisni dogovor pa mora uporabnik spoštovati delavčeve določbe o varovanju zdravja pri delu in počitku. Zakon o delovnih razmerjih je leta 2013 sprejel kvoto, ki določa omejitev števila napotenih delavcev pri uporabniku. Ti ne smejo presegati 25 odstotkov zaposlenih delavcev pri uporabniku, vendar sem niso všteti delavci, ki so pri delodajalcu za zagotavljanje dela zaposleni za nedoločen čas. Praviloma se pogodba o zaposlitvi med agencijo in delavcem sklene za nedoločen čas, le izjemoma je dovoljena sklenitev pogodbe za določen čas. Ne sme se skleniti ene ali več zaporednih pogodb za določen čas za isto delo za več kot dve leti, razen v primerih, ki jih določa zakon. V sistemu agencijskega dela prihaja tako do kršitev pri podaljševanju pogodb za določen čas preko dveh let. To storijo tako, da podjetje, kjer delavec opravlja delo, najame istega delavca preko neke druge agencije. Težava je tudi pri podaljševanju pogodb za določen čas, ki trajajo zgolj en mesec. Navzdol sicer zakonodaja ne omejuje trajanja pogodbe, je pa za delavca gotovo precej stresno čakanje na odločitev, ali bo naslednji mesec še imel službo ali mu pogodba pač ne bo podaljšana (Markežič in drugi 2014). Težava je tudi, da kljub zakonski zahtevi po enakih pravicah agencijskih delavcev in redno zaposlenih pri delodajalcu v praksi obstajajo številne kršitve. Delavci poročajo o nižjem plačilu za enako delo, nepriznavanju različnih ugodnosti, krajšem dopustu, drugačnem obravnavanju bolniških odsotnosti. S tem se še dodatno povečuje tveganje za zmanjševanje socialne varnosti (Kanjuro Mrčela in Ignjatović 2015).

4.7 Izigravanje delovne zakonodaje

Pogosto sta zlorabljeni podjemna in avtorska pogodba – dogaja se namreč, da avtorsko pogodbo sklepajo tudi takrat, ko ne gre za avtorsko delo. O zlorabi podjemne pogodbe pa govorimo takrat, »ko delodajalec namesto sklenitve delovnega razmerja uporabi civilnopravno pogodbo in se s tem izogne zavezujočim določbam delovnopravne zakonodaje. Delodajalec se pojavlja kot naročnik dela oziroma storitve, čeprav sam v resnici ni uporabnik izdelka oziroma storitve, ampak je uporabnik oziroma naročnik tretja oseba« (Abrahamsberg 2011, 170). Velika napaka

fleksibilnosti zaposlovanja je, da iščemo luknje v civilnopravnih pogodbah. Abrahamsberg še piše, da je bila velika napaka, ko so iz Zakona o delovnih razmerjih izločili oblike zaposlitve za začasna in občasna dela in predlaga, da se zlorab ne odpravlja z davčnimi instrumenti, temveč da se sankcionira nezakonito sklepanje pogodb. Če želimo spodbujati inovativnost in razvoj, je treba avtorsko delo nižje obdavčiti. Spet po drugi strani je popolnoma neprimerno, da se delo obdavči glede na tip pogodbe, saj s tem postavljamo pogodbenike v neenakopraven položaj. Če se držimo te logike, bi morali obdavčiti delo po vseh pogodbah, katerih vsebina je opravljanje nekega dela. Neznano in tudi neugotovljivo je tudi število podjemnih pogodb (Abrahamsberg 2011).

Medijske hiše sodelujejo s honorarnimi sodelavci s pomočjo številnih pogodb, s katerimi želijo nemalokrat prikriti delovna razmerja in se seveda izogniti sklepanju pogodbe o zaposlitvi. Mahne (Božič in Škrinjar 2013) opozarja, da v slovenskih medijskih hišah obstaja vrsta spornih in celo nezakonitih praks, saj delodajalci zaračunavajo tudi uporabo osnovne delovne opreme novinarja – računalnik, telefon, celo službeno kartico. Nič nenavadnega ni niti avtorska pogodba, ki vsebuje določbo, po kateri se naročnik in novinar strinjata, da se odpovedujeta morebitnemu obstoju delovnega razmerja. Takšne formulacije podpisujejo šibke pogodbene stranke, ki se bojijo, da bodo sicer ostale brez dela, čeprav so bile tovrstne pogodbe na vrhovnem sodišče že večkrat spoznane za nezakonite. Precej nenavadno reševanje izplačil zapadlih honorarjev so iznašli v radijski mreži Infonet. Ena od njihovih postaj namreč ni bila likvidna, zato so si denar za honorarje izposodili pri nekem drugem podjetju, terjatve pa prenesli na svoje honorarne sodelavce, ki so se morali strinjati s cesijo. Na Delu so leta 2013 skušali svoje honorarne sodelavce – podobno kot se to dogaja v gradbeništvu – prenesti na agencijo za zaposlovanje. Na ta način bi se namreč znebili materialne, socialne in tudi pravne odgovornosti do honorarnih sodelavcev, ko jih ne potrebujejo več (Božič in Škrinjar 2013).

Varnosti v novinarstvu je vse manj, pogoji dela so slabši, po drugi strani pa se krepijo mehanizmi nadzora nad medijskimi vsebinami. Čeprav so za novinarsko neodvisnost in svobodo izražanja nujni poklicna mobilnost, varnost zaposlitve in dobri delovni pogoji (Nahtigal v Krašovec in Žagar 2009), prihaja do političnih intervencij in izvajanja političnega nadzora (predvsem pri imenovanju na delovna mesta vodilnih). V današnjih nestabilnih časih pa so delavci zaradi negotovosti čedalje bolj nagnjeni k političnemu konfortizmu (Bourdieu 2001). Delovna mesta postajajo vse bolj vključujoča, dostikrat celo neplačana in samoaktualizirana (Ross 2009). Sodobni kapitalizem opisuje novo ureditev zaposlovanja kot službe za enkratno uporabo, ki slabo vplivajo na fizično in mentalno zdravje zaposlenih (Kanju

Mrčela in Ignjatović 2015). Hkrati pa ne smemo pozabiti, da v resnici ne gre za nove prakse, le za drugačne oblike intenzifikacije dela, ki so bile osrednjega pomena že pri osnovah taylorizma (Wood v Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015), kapitalističnega načina proizvodnje. Vseeno pa ima delavec na voljo mehanizem za dokazovanje delovnega razmerja.

4.8 Tožbe za dokazovanje delovnega razmerja

V primeru, ko posameznik nima sklenjene pogodbe o zaposlitvi, ampak dela na podlagi drugih pravnih oblik, lahko njegovo delo vsebuje vse znake delovnega razmerja – se pravi, da delavec delo opravlja osebno, nepretrgoma, za svoje delo prejema plačilo, dela po navodilih in nadzoru delodajalca in opravlja delo v organiziranem procesu delodajalca. V tem primeru ima možnost, da dokazuje obstoj delovnega razmerja na delovnem sodišču. Nekateri medijski honorarni delavci, pri katerih se res pojavljajo kršitve delovnopravne zakonodaje, se navadno po tem, ko nimajo več česa izgubiti, odločijo za tožbe za ugotavljanje elementov delovnega razmerja. Nezakonitost dela se vselej ugotavlja na sodišču in je različna od primera do primera (Markežič in drugi 2014). Jurančič razlaga, da so se po odločitvi novinarjev za tožbo svojega delodajalca večkrat slišali očitki delodajalcev, da jim v resnici delajo uslugo, da sploh lahko delajo pri njih, nehvaležni delavci pa jim vračajo s tožbo. Na odnose s samimi sodelavci po njegovem mnenju postopek tožbe ni vplival, ponekod prav tako ne na sam potek dela. Ugotavlja, da je tožba skrajna rešitev, za katero se odločijo novinarji, ko imajo na voljo samo dve možnosti – prekiniti delo ali iskati novo službo nekje drugje (Jurančič 2016). V nadaljevanju sta predstavljena dva uspešna primera sodne prakse, ko sta honorarni delavki uspeli dokazati elemente delovnega razmerja na sodišču.

A) Primera sodne prakse

Eden od primerov sodne prakse (Višje delovno in socialno sodišče 2011), kjer je Višje delovno in socialno sodišče ugotavljalo prisotnost elementov delovnega razmerja, se je nanašal na tožnico, ki je delala v eni izmed slovenskih medijskih hiš in je honorarno opravljala delo pri toženi stranki najmanj štirikrat na teden. Višje delovno in socialno sodišče je ugotovilo, da je kontinuirano opravljala naloge, ki po svoji vsebini sodijo v opis delovnega mesta napovedovalec. Prav tako so bili po odločitvi sodišča v njenem razmerju do tožene stranke podani tudi preostali elementi delovnega razmerja, zato je odločilo, da je tožbeni zahtevek za ugotovitev obstoja delovnega razmerja za delo, za katero je tožnica izpolnjevala pogoje, utemeljen. Sodišče je toženi stranki naložilo, da tožnico pozove nazaj na delo in ji izstavi v podpis pogodbo o zaposlitvi za nedoločen čas za delovno mesto napovedovalec. Prav tako je

naložilo, da mora tožnici obračunati plačo, ki bi jo prejela na delovnem mestu napovedovalec ter jo prijaviti v obvezna zavarovanja in zanjo plačati vse ustrezne prispevke in davke za obdobje, ko je začela z delom pri njih. Višje sodišče je v sodbi tudi zapisalo, da je bilo stališče sodišča prve stopnje nesprejemljivo, saj je slednje navajalo, da tožnica ni izpolnjevala elementa stalnosti dela. Sodišče prve stopnje je navajalo, da tožnica ni opravljala nepretrganega dela pri toženi stranki, temveč zgolj po potrebi, kar so povedale tudi priče in tožnica. Izjemoma se je zgodilo, da je delala po štiri dni v tednu, cel teden ali dva skupaj. Ker je tožnica delala v primerih bolniškega staleža zaposlenih, koriščenja letnega dopusta in nepričakovanih odsotnosti, je sodišče prve stopnje odločilo, da tožena stranka ne more skleniti pogodbe o zaposlitvi za vsak slučaj, če bi bilo potrebno koga nadomeščati. Višje delovno in socialno sodišče pa je zapisalo, da za obstoj delovnega razmerja ni pomemben časovni obseg dela. Delavec namreč lahko delo opravlja tudi v krajšem delovnem času, četudi samo en dan na teden, saj Zakon o delovnem razmerju spodnje meje delovnega časa ne določa. Odločilo je, da ni nobenih ovir, da dela tožnica ne bi opravljala v obliki delovnega razmerja, saj se lahko pogodba o zaposlitvi po 54. členu ZDR-1 sklene tudi v primeru, če gre za nadomeščanje začasno odsotnega delavca (Višje delovno in socialno sodišče 2011).

Drugi primer govori o delavki s statusom samostojne novinarke, ki je za toženo stranko opravljala novinarsko delo. Prispevke je pripravljala po več kot osem ur na dan, prejela fiksni bruto znesek plačila, sama pa je plačevala davke in prispevke, ki bi v delovnem razmerju bremenili delodajalca. V njeni pogodbi delovnik ni bil dogovorjen, delo, ki ga je opravljala, pa opisano zelo na splošno. Imela je konkurenčno prepoved, zato ni mogla delati za drugega naročnika. Tako je vložila tožbo, s katero je zahtevala ugotovitev obstoja delovnega razmerja, priznanja vseh pripadajočih pravic in plačilo davkov ter prispevkov s strani tožene stranke. Nižji sodišči sta njeno zahtevo zavrnili z obrazložitvijo, da stranka ni imela namena vzpostaviti delovnega razmerja, Vrhovno sodišče pa je zadevo vrnilo v ponovno sojenje. Vrhovno sodišče je nato poudarilo, da je volja strank, ko vstopita v razmerja, ki ima elemente delovnega razmerja, omejena. Ugotovilo je tudi, da je tožnica delo opravljala nepretrgoma, bila je vezana na navodila glede vsebine, kraja, časa izvedbe, delovala je pod nadzorom in le z majhno mero samostojnosti. Odločila je torej vsebina dejanskega in ne le formalnega razmerja med strankama (Markežič in drugi 2014).

5 PRAKSE ZAPOSLOVANJA NOVINARJEV NA PRIMERU IZBRANIH DRŽAV – ESTONIJE IN DANSKE

Ugotovila sem, da razmere v zaposlovanju novinarjev v slovenskih medijskih hišah niso ugodne, kljub temu pa me zanima, če je v tujini bolje sistemsko poskrbljeno za delovni in socialni položaj novinarjev. Primerjala bom položaj novinarjev v Sloveniji s tistim v Estoniji ter na Danskem. Ti dve državi sem izbrala za primerjavo, ker sta zaradi majhnega števila dansko in estonsko govorečih prebivalcev precej podobni slovenskim jezikovnim razmeram. Poleg tega Estonija spada v isto skupino držav (tipa A) kot Slovenija, ki je ubrala naprednejšo pot v transformaciji v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja (Jakubowicz 2007). Za države tipa A z naprednejšo potjo transformacije je namreč značilno, da imajo v nasprotju z državami tipa B več dejavnikov, ki spodbujajo relativno uspešno tranzicijo. Ti dejavniki so: državna blaginja, visoki izobraževalni standardi, nacionalno homogeno prebivalstvo, predhodni poskusi reforme od zgoraj navzdol in obstoj organiziranega gibanja za spremembe. Po drugi strani na države tipa B vplivajo dejavniki, ki zavirajo tranzicijo: nizek življenjski in izobraževalni standard, razpad avtohtonih kulturnih tradicij, preganjanje drugače mislečih, etnične napetosti, travmatski zaključek predhodnih kriz in neobstoječa ali šibko organizirana gibanja za spremembe (Jakubowicz 2007).

Danska je po drugi strani zanimiva za primerjavo, ker se ravno tako uvršča med manjše države (kot Slovenija in Estonija), sodi pa v severni oziroma centralno evropski ali demokratično korporativistični model (Hallini in Mancini 2004). Slovenija, Estonija in Danska spadajo glede na svetovno populacijo med države z majhnim številom govorcev teh jezikov. Več kot milijarda ljudi govori kitajsko, s 399 milijoni govorcev se na drugo mesto uvršča španščina, tretja pa je angleščina, kar tudi prikazuje spodnja tabela. Dansko govori 5,7 milijona ljudi, slovensko 2 in estonsko 1,5 milijona svetovne populacije – oziroma 0,15 odstotkov prebivalcev sveta (Ethnologue language of the world 2016).

Tabela 5.1: Razširjenost jezikov po svetu

Rank	Language	Primary Country	Total Countries	Speakers (millions)
1	Chinese [zho]	China	33	1,197
	Chinese, Gan [gan]	China	1	20.6
	Chinese, Hakka [hak]	China	13	30.1
	Chinese, Huizhou [czh]	China	1	4.60
	Chinese, Jinyu [cju]	China	1	45.0
	Chinese, Mandarin [cmn]	China	12	848
	Chinese, Min Bei [mnp]	China	2	10.3
	Chinese, Min Dong [cdo]	China	6	9.12
	Chinese, Min Nan [nan]	China	10	46.6
	Chinese, Min Zhong [czo]	China	1	3.10
	Chinese, Pu-Xian [cpx]	China	3	2.56
	Chinese, Wu [wuu]	China	1	77.2
	Chinese, Xiang [hsn]	China	1	36.0
	Chinese, Yue [yue]	China	10	62.2
2	Spanish [spa]	Spain	31	399
3	English [eng]	United Kingdom	101	335
4	Hindi [hin]	India	4	260
5	Arabic [ara]	Saudi Arabia	60	242

Vir: *Etnologue language of the world* (2016).

5.1 Trije medijski modeli

V procesu transformacije držav Srednje in Vzhodne Evrope sta se v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja oblikovali dve skupini držav, ki sta ubrali različna pristopa. V skupino držav tipa A z naprednejšo potjo transformacije so se uvrstile Poljska, Češka, Madžarska, Slovenija in Estonija. Za skupino držav tipa B pa velja strmenje k staremu redu – vanje se uvrščajo Rusija in nekaj ostalih nekdanjih republik, ki so imele težave po kolapsu Sovjetske zveze (Jakubowicz 2007). Prav tako so nastali trije modeli medijev, ki se med seboj razlikujejo v razvoju medijskih trgov, močnem ali šibkem razvoju množičnega tiska, razvoju novinarske strokovnosti in stopnji državnega posega v sistem medijev (Hallin in Mancini 2004). Najbolj očitna razlika med medijskimi sistemi se kaže v razvoju množičnega tiska. Če na Norveškem prodajo 720 časopisov na tisoč odraslih prebivalcev, v Grčiji ta številka pade na 78 prodanih časopisov na tisoč prebivalcev (Hallin in Mancini 2004). Nasploh so visoke stopnje prodaje časopisov značilne za severne države, nizke pa za Južno Evropo. Različen pa je tudi odnos do občinstva. V Južni Evropi časopisi naslavljaajo majhno elito politično aktivnih in dobro izobraženih državljanov, predvsem moško publiko; medtem ko časopisi Severne Evrope in Severne Amerike naslavljaajo masovno publiko, ki ni nujno vpeta v politični svet, prav tako med spoloma bralcev časopisov ni večjih razlik (World Association of newspapers v Hallin in Mancini 2004).

Časopisi Južne Evrope z nizkimi nakladami že od nekdaj niso veljali za donosen posel in so jih pogosto subvencionirali politični akterji, kar je pomembno vplivalo na stopnjo političnega paralelizma in novinarsko strokovnost (Hallin in Mancini 2004).

5.1.1 Mediteranski ali polariziran pluralistični model

Dolga in konfliktna tranzicija v kapitalizem v Južni Evropi je ustvarila medijski sistem, ki je tesno vezan na svet politike. Mediji so močno vpeti v politiko, nenehno doživljajo njen pritisk in politično regulacijo (Bašič Hrvatini in Petković 2007). V tem modelu se komercialni tisk ni tako močno razvil kot v liberalnem ali demokratično korporativističnem sistemu. Razvoj množičnega tiska je bil relativno nizek, javna radiotelevizija pa je bila velikokrat strankarsko spolitizirana. Novinarski profesionalizem se je v Grčiji, Španiji, na Portugalskem razvil manj kot pri ostalih dveh sistemih, prevladujejo namreč prakse političnega aktivizma in zagovorniškega novinarstva. Pogosto se nadomeščajo obveznosti do skupne strokovnosti institucije s politično zvestobo. Poseg države v medije je pri tem modelu relativno visok. Na splošno je medijski model Južne Evrope pogosto ocenjen kot pomanjkljiv v razmerju do norm zahodnega sveta in razvoja. Novinarji držav Južne Evrope številne vidike medijskega sistema opisujejo kot problematične, saj imajo ozek krog bralcev tiskanih medijev, nastajajo velike razlike v branju časopisov med spoloma, pojavljajo se nekateri ostanki avtoritarne kulture, ki se odražajo v težkem dostopu do informacij javnega značaja in uradnih pritiskov proti kritičnemu poročanju ter težnja k instrumentalizaciji medijev (tako s strani političnih elit kot komercialnih lastnikov). V mnogih pogledih pa se zdijo mediji Sredozemlja blizu Curranovemu modelu radikalne demokratične javne sfere (Hallin in Mancini 2004), v kateri so imeli mediji funkcijo kot bojišča med socialnimi silami.

V ta model se uvršča tudi slovenski medijski sistem, saj tudi za Slovenijo velja poznejše uveljavljanje svobode tiska in prihod komercialnih medijev, izrazita sta politični paralelizem in politična instrumentalizacija v medijih. Slabše je razvita tudi profesionalizacija novinarjev, nenehno nastajajo spori med mediji in politiko, politični klientelizem pa deluje na gospodarskem in medijskem področju (Bašič Hrvatini in Petković 2007).

5.1.2 Severni oziroma centralno evropski ali demokratično korporativistični model

Demokratično korporativistični model se je razvil v Severni in Srednji Evropi, v Skandinaviji in spodnjih sosednjih državah, Nemčiji, Avstriji in tudi Švici. Kot pri sredozemskih državah so vse od naštetih imele v preteklosti pogoste in intenzivne socialne stike, ki so jih zaznamovali spori. Čeprav so si jeziki teh držav različni, so tako nizozemski, norveški, danski in švedski

tesno povezani z nemščino. Izmenjava izkušenj in medsebojni vplivi kulturnih in političnih modelov so bili še posebej močni v nekaterih skupinah držav, med Avstrijo, Švico in Nemčijo, med skandinavskimi državami in med Belgijo ter Nizozemsko. Razen Nemčije imajo vse države precej majhne populacije. Zanje je značilen podoben zgodovinski razvoj, v katerem je bila konservativna sila katoliške cerkve veliko šibkejša kot v južnoevropskih državah. Verski spopadi pa so skupaj z etnično-jezikovnimi in političnimi spopadi spodbudili uporabo medijev kot instrumenta za razširjanje idej in organiziranje civilne družbe (Hallin in Mancini 2004).

Visoka stopnja političnega paralelizma, visok razvoj množičnega tiska in novinarske profesionalnosti so skupne značilnosti tega modela. Značilna je tudi velika omejitev državne oblasti, po drugi strani pa so se močne socialne državne politike in druge aktivne državne intervencije razvile v državah demokratičnega korporativizma in težile k vključevanju javnega sektorja v medijskem prostoru ter sklepanju skupnega dobrega. Zgodnji razvoj trga, kultura podjetniškega kapitalizma in liberalne politične institucije so poskrbele za zgodnji in močan razvoj časopisnih trgov in v Severni ter Srednji Evropi ohranjajo izjemno visoko stopnjo časopisnih bralcev, poleg tega pa še močno komercialno časopisno industrijo. Države Severne Evrope, še posebej Švedska, so bile pionirke na področju razvoja svobode tiska. Načela javnosti so zaznamovala parlamentarno demokracijo (Humphreys v Hallin in Mancini 2004), tisk pa se je kot družbena institucija razvil zgodaj in odločno, kar je povezano s šibkim antičnim režimom in višjo rastjo liberalizma. Razvoj tiskanih medijev se od države do države razlikuje, vendar je vsekakor vezan na rast pismenosti srednjega razreda, kar je osrednjega pomena za demokratično korporativistične države (Hallin in Mancini 2004).

5.1.3 Severno atlantski ali liberalistični model

Liberalni ali kot se pogosto imenuje anglo-ameriški model množičnih medijev je navadno v mnogih svetovnih pogledih opisan kot idealen in vključuje ZDA, Veliko Britanijo, Irsko in Kanado. Liberalne države imajo namreč dolgo in močno tradicijo svobode tiska, uspešno kulturno industrijo, britanski BBC pa se ponaša kot najbolj ugleden model sistema javne radiofuzije. K temu prispeva relativno močna politična neodvisnost in hitra odzivnost javnosti. Na področju novinarstva so bile liberalne države vodilne v razvoju močnih oblik novinarstva, ki bazira na informacijah. Druge značilnosti liberalnega sistema so manj privlačne. Te države niso vodilne v visoki stopnji množičnega tiska, za britanski tisk je značilno pristransko neravnovesje in dokaj visoka stopnja instrumentalizacije. Tako britanska kot ameriška televizija imata visoko stopnjo komercializacije, pojavljajo pa se tudi vprašanja o tem, kako dobro služijo

javnemu interesu. Tradicija ameriškega prvega amandmaja pa odpira vprašanja slabo zaščitene zasebnosti in odsotnosti regulacije (Hallin in Mancini 2004). Mediji v tem modelu so »globoko vpeti v ekonomijo in kot taki podvrženi predvsem značilnostim tržne regulacije« (Bašič Hrvatini in Petković 2007, 178). Ta model velja za val prihodnosti v smislu, da se večina medijskih sistemov giblje v pomembnih načinih v tej smeri. Prav tako gre za sistem, ki se je razvil v zelo specifičnih družbenih in političnih kontekstih ter ima več napetosti in nasprotij kot kateri koli drug sistem (Hallin in Mancini 2004).

Konec koncev pa razlike med nacionalnimi medijskimi sistemi bledijo. Globalna medijska kultura postaja zelo podobna liberalnemu modelu. Prihaja do sekularizacije evropske družbe, zmanjšuje se pomen socialnih institucij, hkrati pa je čas socializacije in komunikacije, ko se množični mediji pojavljajo kot specializirane ustanove (Hallin in Mancini 2004).

5.2 Primer estonske medijske ureditve

Čeprav Hallin in Mancini razlikujeta različne medijske modele pa lahko pri baltskih državah govorimo o mešanem modelu, ki po malem povzema vse tri omenjene modele. Značilen je za majhne narode z aktivnimi mediji in pasivno javnostjo. Podobnosti mediteranskega modela, ki so mu kasneje dali polno ime mediteranski model postkomunističnih držav, se kaže v nizkem razvoju množičnega tiska (le v Estoniji je malo večji), novinarska profesija se je razvila pozno, prisotni so elementi klientelizma in instrumentalizacije, imajo šibko regulacijo. Po drugi strani pa baltske države ne spadajo povsem v model polariziranega pluralističnega modela, saj se podobnosti najdejo tudi s severnim oziroma centralno evropskim ali demokratično korporativističnim modelom, ki vsebuje elemente korporativnih dogovorov, svet radiotelevizije pa je politično in ideološko neodvisen. V nekaterih pogledih bi lahko baltski žurnalizem uvrstili tudi v liberalni model zaradi laissez-fair načel, ker so mediji profitno orientirani in si želijo doseči čim večje bralstvo ter oglaševalski kolač. Toda pomanjkanje znanja o medijih, šibka novinarska tradicija, pomanjkanje samoregulacije in kritičnosti jih nekoliko odmika od nordijskih modelov (Balčytyiene 2012).

Estonija je majhna država ob Baltskem morju z 1.370.000 prebivalci, ki se je v zadnjih 20 letih preoblikovala v neodvisno demokratično državo, leta 2004 pa je tako kot Slovenija postala članica EU. Z Latvijo in Litvo se uvršča v baltski trojček, ki ga povezuje skupna zgodovina in podobne značilnosti. Vse tri baltske države občutijo dualnost v smislu, da ne spadajo niti na Zahod niti Vzhod Evrope, bile so zelo fragmentirane, imele so šibko državno zavest in se v 19. stoletju srečale z rusifikacijo, zato so se morale močno boriti za obstoj svojih lastnih jezikov.

Med drugo svetovno vojno sta si nacistična Nemčija in Sovjetska zveza razdelili Evropo, baltske države pa so padle pod sovjetski režim. Poleg strogega totalitarnega režima, ki je veljal v Estoniji, so imeli težave tudi z ohranjanjem kulturne dediščine, izobrazbo, onesnaževanjem okolja in varovanjem jezika (Balčytiene 2012).

Uradni jezik v Estoniji je estonsčina, ki jo govori približno 950.000 prebivalcev, ruščina pa je najbolj razširjen manjšinski jezik. Po zadnjih ocenah estonski trg dela nudi delo za približno 1200 novinarjev, kar je 300 mest manj kot pred desetimi leti. Od 1200 novinarjev jih 150 dela za ruske medije. Novinarstvo na Baltiku se je razvilo iz kulturne sfere, sprva pa so se v Estoniji novinarji le malo razlikovali od pisateljev. V prvi polovici 20. stoletja je prevladoval mnenjski tisk, pisali so predvsem o opazovanju življenja in na prvo mesto niso postavljali dejstev (Balčytiene 2012). Estonijo lahko v primerjavi s Švedsko, kjer dela v novinarskem poklicu 20.000 ljudi, in Veliko Britanijo, ki šteje okoli 70.000 novinarjev, uvrstimo med primer majhnega medijskega prostora (Östenbring 2010).

5.2.1 Pregled estonske medijske krajine

Večina novinarskih delovnih mest v Estoniji je osredotočena na tri podjetja: Eesti Meedio, Ekspress Grupp in nacionalno – Estonian National Broadcasting. Glavnina novinarskega dela je skoncentriranega v prestolnici Talin, zaradi majhnosti pa specializacija novinarjev v Estoniji praktično ni mogoča. Prav tako je pogosto predrago preiskovalno novinarstvo, ki ga v manjšem obsegu izvaja le nacionalna radiotelevizija (Östenbring 2010). Poleg nacionalke Eesti Televisioon oddajata v Estoniji še dve komercialni: TV 3 in Kanal 2, obe privatni televiziji, ki sta članici Združenja estonskih radiotelevizij (Valm 2015).

Redni bralci časopisov predstavljajo 74,3 odstotkov prebivalstva (Loit 2015). Tisk v Estoniji se je popolnoma odmaknil od državnega nadzora, sedaj ga vodi neodvisni sektor. Privatizacija časopisov je potekala tako kot v Sloveniji v devetdesetih letih 20. stoletja. Za časopise in za ostale medije je značilna težka koncentracija lastništva, vendar se je trg počasi stabiliziral. V Estoniji imajo pet nacionalnih dnevnih časopisov in kopico tednikov, naklade vseh tiskanih medijev pa so se med leti 1991 in 2009 skorajda prepolovile³ (Loit 2015). Zelo močni v baltskih državah so tabloidni mediji, medtem ko je javni servis šibek. Množični mediji so marketinško usmerjeni in premalo raznoliki, zgodbe pa prikazane precej poljudno (Balčytiene 2012). Zaupanje v politične stranke je majhno, primanjkuje ideološke raznolikosti, transparentnosti,

³ Leta 1991 so naklade vseh tiskanih medijev znašale 830.000 časopisov, leta 2009 pa 491.300 (Združenje estonskih časopisov v Loit 2015).

nastaja kriza vrednot in dominira populizem v komercialni javni sferi (Balčytienė 2012). Uporaba tiskanih medijev se zmanjšuje z izjemo rednih bralcev rusko govoreče skupnosti. Zmanjšuje se tudi poslušnost radia (Loit 2015). Državni radio Eesti Raadio oddaja štiri radijske kanale, ki pokrivajo skorajda celotno državo (Valm 2015). Poleg javnega radia pa lahko estonsko občinstvo posluša tudi 15 zasebnih. Vse radijske postaje oddajajo prizemno, večinoma pa imajo tudi vzporedni kanal na svetovnem spletu, medtem ko digitalna radijska postaja v Estoniji za enkrat še ne oddaja (Loit 2015).

Po drugi strani je v velikem vzponu uporaba spletnih medijev. Stopnja uporabe interneta je v Estoniji razmeroma visoka, 43 odstotkov vseh gospodinjstev ima internetno povezavo (Loit 2015). Spletni portali so kot napredni brskalniki začeli delovati v poznih devetdesetih, na prelomu stoletja pa se je razvilo ogromno novičarskih portalov. Večina estonskih časopisov ima tudi svoje spletne različice, vendar ima vsako uredništvo – tako spletno kot časopisno – popolnoma ločene urednike in novinarje. Da bi pridobili čim več spletnih bralcev, so spletne različice časopisa na voljo brezplačno, vendar so se poskusi do sedaj vedno izjalovili (Loit 2015). Pravo revolucijo med spletnimi mediji pa so povzročili tudi spletni dnevnik ali blogi, ki so novinarstvu zastavili številna vprašanja (Loit 2015).

5.2.2 Estonska medijska zakonodaja

Princip neodvisnih medijev je zapisan v estonski ustavi iz leta 1992, ki zagotavlja svobodo izražanja in z zakonodajnega vidika ponuja precej liberalno okolje medijem. Žal pa se je v procesu ponovne pridobitve samostojnosti oblikovala cenzura in politična kontrola nad mediji. Vsi dnevni časopisi so prišli v privatno lastništvo, država pa ni poskrbela za kakršno koli pomoč medijem. Po ustavi imajo vsi pravico do informacij javnega značaja, prav tako lahko vsakdo toži tistega, ki krši pravice drugemu (Valm 2015). Razen ustave Estonci ne poznajo posebnega zakona o medijih, vprašanja tiskanih medijev so namreč zajeta v splošnih zakonih, za ostale pa je ureditev nemalokrat na neurejenih področjih, čeprav so številni politiki in kulturniki že večkrat podali pobude za spremembe (Loit 2015).

A) Radiotelevizija

Podobno kot pri nas poznajo zakon, ki regulira oddajanje javne radiotelevizije. Ta je bil sprejet leta 2007 in med drugim združuje javni radio in televizijo v eno trdno podjetje od junija 2007. Zakon določa tudi cilje in naloge javne radiotelevizije ter prepoveduje oglaševanje. Sicer se na medije navezuje tudi Zakon o oglaševanju, ki prepoveduje zavajajoče oglaševanje v medijih in ureja oglaševanje, ki nagovarja otroke (Valm 2015). Pomemben je tudi zakon, ki regulira

razširjanje del, ki vsebujejo pornografijo, nasilje in promovirajo krutost. Ta je bil sprejet leta 1997 in se navezuje tako na avdiovizualna kot tiskana dela (Valm 2015).

Vprašanja, ki zadevajo koncentracijo lastništva, so bila zelo slabo in nedosledno urejena. Edini pravi zakon, ki je omenjal to področje, je Zakon o oddajanju, ki je bil sprejet leta 1994 in večkrat doživel številne spremembe. Zakon veleva, da licenco za oddajanje ni mogoče izdati kandidatu, ki bi lahko postal hkrati izdajatelj in založnik medija (Loit 2015). Zakon o oddajanju velja za vse oddajanje v Estoniji, posebna določba pa je namenjena oddajanju javne radiotelevizije. Ta v svojem drugem členu navaja svobodne aktivnosti, politično ravnovesje, varovanje virov informacij, svobodo oddajanja, možnost replike, varovanje manjšine in prepoved kopiranja. Za javno radiotelevizijo pa veljajo še dodatna pravila. Skrbeti mora za estonsko kulturo, prikazati največje svetovne dosežke publiki, ustvariti uravnotežen programski servis z visokimi novinarskimi in tehničnimi standardi, spodbujati razvoj estonskega jezika in podobno. Držati se morajo tudi etičnega kodeksa, ki je sicer ne zavezujoč instrument, vendar velja za vse medije (Valm 2015).

Zanimivo je tudi, da v Estoniji medijska podjetja nimajo nobenega posebnega statusa, njihove dejavnosti so namreč urejene kot v vseh drugih industrijah. Brez posebnega dovoljenja ali registracije lahko ustanovijo časopis, ki temelji bodisi na nacionalnem ali tujem kapitalu (Paju v Petković 2004). Sicer pa vprašanja medijev upravlja in nadzoruje Ministrstvo za kulturo. Vprašanja oglaševanja v medijih so pod drobnogledom odbora za varstvo potrošnikov, Svet javne radiotelevizije pa je najvišji organ, ki ga imenuje parlament in nadzoruje javno radiotelevizijo (Paju v Petković 2004).

B) Časopisi in spletni mediji

Kmalu po ponovni neodvisnosti je estonski parlament pripravil osnutek zakona o tisku, ki pa ni nikoli postal zakon. Odsotnost takega zakona sicer ne pomeni, da v tiskanih medijih ne poznajo regulacij. Obligacijski zakon prepoveduje škodovanje človeškim pravicam in objavljanje neresničnih informacij. Prav tako je bil leta 2000 sprejet Zakon o informacijah javnega značaja, ki zagotavlja pravico do dostopa do tovrstnih informacij. Administrativnih regulacij ali regulatornih organov ne poznajo, so pa zato uvedli samoregulativni organ – Estonski svet tiska, ki se zgleduje po finskem modelu in deluje kot watchdog organizacija, sprejema pritožbe javnosti in na svojo pobudo daje profesionalna mnenja. Še eno prostovoljno telo pa je Novinarski svet Estonije, ki deluje podobno kot Estonski svet tiska. Dva samoregulativna mehanizma se tako držita enakega etičnega kodeksa in na nek način tekmujeta med seboj,

namesto da bi združila moči in ustvarila eno dobro in kvalitetno nadzorno telo (Valm 2015). Spletni mediji so skoraj v celoti prepuščeni samoregulaciji. Sicer pravijo, da se držijo etičnih kodeksov, leta 2003 pa so z estonskim svetom tiska podpisali sporazum, da svet prevzema morebitne pritožbe bralcev, ki bi se lahko pojavile na straneh. Prav tako so portali, ki niso zgolj spletne različice časopisov, pristali na upoštevanje etičnega kodeksa (Valm 2015).

5.2.3 Novinarska profesionalnost v Estoniji

V času prvih republik med leti 1918 in 1940 se je novinarska profesionalnost začela institucionalizirati. Študij novinarstva v Estoniji takrat še ni obstajal, zato je moral vsak, ki se je želel z novinarstvom ukvarjati profesionalno, oditi na izobraževanje v tujino. Počasi so se samouki iz različnih panog, kot so založništvo, pisanje, urednikovanje začeli združevati v skupno organizacijo in po zgledih tujine uvedli celo profesionalni etični kodeks. Prva in edina fakulteta, ki je omogočala študij novinarstva na Baltiku, je bila na Vytautas Magnus University, ki je bila ustanovljena leta 1941 v Kaunasu v Latviji. Žal je delovala le kratek čas, saj so jo dve leti kasneje nacisti popolnoma uničili (Balčytienė 2012).

V času Sovjetske zveze so nastale tri fakultete za študij novinarstva, ena tudi v Tartu v Estoniji. Tedanja oblast je uporabljala množični tisk za promocijo svojih idej, v času političnega pluralizma pa so mediji zavzeli vlogo mobilizatorja, integracije in servisa. Ravno čas političnega preboja je bil za baltski žurnalizem zlato obdobje, saj je kolaps starega sistema zlomil nekdanje koncepte profesionalnosti, razkril tabuje preteklosti in Stalinova kriminalna dejanja v obdobju 1941-1944. Stare vrednote so izumrle, odpravili so cenzuro, obnovili imena časopisov iz časov prvih republik, nastala je nova logika profesionalizma, toda manjkala sta znanje in razumevanje, kako do profesionalnosti. Novinarji so skušali posnemati tuje prakse, ki pa največkrat niso funkcionirale. Zgledovali so se po Skandinaviji in prevzeli njene etične modele, s prihodom svobode tiska in medijskega pluralizma pa so nastale tudi druge težave: komercializacija novinarstva, šibkost javnega servisa, novinarska neprofesionalnost in tržna logika (Balčytienė 2012).

5.2.4 Delovni pogoji v Estoniji

Estonija je v zadnjem desetletju napredovala in izboljšala pogoje kakovosti življenja svojih državljanov (OECD Better Life index). Do finančne krize leta 2008 je njeno gospodarstvo rekordno naraščalo, Estonci pa so se dobro odrezali tudi pri indeksu kakovosti življenja. Nadpovprečno v primerjavi z ostalimi članicami OECD-ja so se namreč odrezali v izobraževanju, kakovostnem okolju, socialnih povezavah in v ravnovesju med delom in prostim

časom. V Estoniji je kar 91 % odraslih v starosti med 25 in 64 let zaključilo srednjo šolo, kar je 15 odstotkov več od povprečja OECD-ja in je tudi sicer med najvišjimi stopnjami v OECD-ju. Dobra izobrazba in sposobnosti (skills) so pomembni pripomočki pri iskanju zaposlitve. Približno 70 odstotkov ljudi starih med 15 in 64 let v Estoniji opravlja plačano službo, kar je nad povprečjem OECD-ja, ki se ustavi pri 66 odstotkih (OECD Better Life index), le trije odstotki zaposlenih v službi opravljajo nadure.

Leta 2010 je povprečna plača novinarja v Estoniji znašala 1054 evrov (Status of European Journalists 2010). Po podatkih združenja časopisov je pri dnevnikih znašala skoraj 1000 evrov neto, pri brezplačnih pa 643. Zveza estonskih novinarjev ima 363 članov, od tega jih je 75 odstotkov aktivnih, kar je precej malo, če upoštevamo, da je v Estoniji 1200 delovno aktivnih novinarjev. Od tega je 300 zaposlenih na javni radioteleviziji. Nacionalna radiotelevizija je tudi edina estonska medijska hiša, ki ima kolektivno pogodbo, kar je še en kazalnik šibke kolektivne povezanosti. Kljub temu poznajo kar nekaj novinarskih organizacij: Estonsko zvezo novinarjev, Estonsko zvezo novinarjev znanosti, Estonsko združenje časopisnih fotografov, Estonsko zvezo športnih novinarjev. Spodbudno pa je tudi to, da so pred kratkim ustanovili Estonsko zvezo mladih novinarjev (Status of European Journalists 2010). Mnogi mladi novinarji so namreč svoj poklic zapustili, še preden so dopolnili pet let delovnih izkušenj, ker imajo občutek, da bodo nezadovoljni s svojim delom in plačo. Raziskava doktorskega študenta Signeja Ivaska na Univerzi v Tartuju (Kangur 2017) namreč kaže, da imajo mladi estonski novinarji velikokrat občutek, da je delo preveč naporno, stresno in povzroča konflikte. V zadnjem desetletju je novinar postal večopravilni informacijski distributer za več medijev hkrati. Vzpon spletnega novinarstva in propad starega gospodarskega modela je prinesel veliko resnih problemov v novinarstvu. Obtočne številke časopisov so se zmanjšale, večina mladih novinarjev piše gradivo tudi za spletne objave. Brit Laak, predavatelj na katedri za novinarstvo Univerze v Tartu, celo meni, da mladi novinarji morda sploh ne čutijo pritiska, ki ga doživljajo, ker nimajo časa za razmislek in analizo svojega dela. Zaradi pomanjkanja časa postajajo članki le kos dela za novinarje, na ta način pa ne morejo v celoti izkoristiti svojega potenciala (Kangur 2017).

a) Veliko povpraševanja, malo delodajalcev

Estonija ima majhen trg s presežkom dela in le nekaj delodajalcev, kar jim daje veliko moč, da določijo pogoje za zaposlitev. Treba je dodati še dejstvo, da ima sindikat novinarjev v Estoniji zelo majhno avtoriteto in verodostojnost. Poleg tega večina novinarjev ni njegovih članov. Ker obstaja le nekaj medijskih delodajalcev, ki vladajo na trgu dela, pa je prav tako zlahka očrniti

novinarje, ki niso bili lojalni do svojih delodajalcev (Östenbring 2010). Na Baltiku namreč manjka tradicija demokratičnega uredniškega menedžmenta, saj vse odločitve sprejema urednik, novinarji pa imajo le malo ali nič glasu v množičnih medijih. Zaradi strahu pred izgubo službe tako slepo sledijo navodilom urednikov. V sosednji državi Litvi se je zgodilo celo to, da novinarji o glavnih oglaševalcih niso smeli objavljati negativnih zgodb (Balčytienė 2012). Sekularizacija, tekmovanje in potrošništvo opisujejo profesionalno novinarsko baltško kulturo danes (Balčytienė 2012). Organizacijska kultura estonskih medijskih hiš nima tradicije naravnega spodbujanja napredovanja novinarjev po karierni lestvici – od novinarja do urednika ali vodje oddelka, iz splošnega poročevalca do specializiranega novinarja. Ena od posledic tega relativnega pomanjkanja priložnosti za napredovanje v poklicu je, da se novinarji pogosto premikajo od enega delodajalca k drugemu zaradi iskanja ugodnejših pogojev zaposlovanja (Östenbring 2010).

Raziskava St. Antony's College (Östenbring 2010) je pokazala, da so estonski novinarji mnogo bolj mobilni od švedskih in britanskih novinarjev. Pomanjkanje sredstev za produkcijo vsebin pa neposredno vpliva na razdelitev vlog v uredništvu; to pomeni, da novinarji hkrati pišejo več različnih zgodb. Posledično so v veliki meri odvisni od svojih virov, saj sami niso dovolj usposobljeni. Majhen trg dela prav tako pomeni, da obstaja pomanjkanje novinarjev s strokovnimi znanji. Če ima uredništvo na voljo manj denarja, so generalisti veliko bolj dobrodošli za delodajalce. Rezultati raziskave (Östenbring 2010) tudi potrjujejo, da je razmeroma malo specializacije med estonskimi novinarji – 63 odstotkov jih včasih piše zgodbe izven svojega strokovnega področja, medtem ko jih skoraj tretjina to počne enkrat tedensko ali pogosteje. Slednje velja le za okoli 15 odstotkov novinarjev v Veliki Britaniji in 19 odstotkov švedskih novinarjev (Östenbring 2010).

b) Nadzorovana samorefleksija

Biti prvi in najhitrejši postaja vse bolj pomembno v medijski industriji, zato je produciranje čim več novic postalo pomembnejše od umetnosti pisanja. Kljub temu pa obstajajo predlogi za izboljšave. Doktorski študent Signe Ivask na koncu svoje raziskave (Kangur 2017) predlaga, da bi novinarji začeli uporabljati nadzorovano samorefleksijo. Gre za to, da bi si zavestno vzeli čas za razmislek o sebi in svojem delu. Da bi se mlad novinar skupaj z nadrejenim pogovoril o svojih pričakovanjih, realizaciji svojih potencialov, morebitnih motečih dejavnikih, organizaciji časa, postavitvi ciljev in poiskal načine dela, da bi cilje tudi dosegel (Kangur 2017).

5.3 Primer danske medijske ureditve

Tako kot ostale skandinavske države tudi Danska spada v severni oziroma centralno evropski ali demokratično korporativističen model. Zanj je značilna visoka stopnja političnega paralelizma, zaradi šibkega antičnega režima in visoko liberalizacijo pa visok razvoj množičnega tiska in novinarske profesionalnosti. Državna oblast ima določene omejitve, po drugi strani pa so se v teh državah razvile zelo močne socialne in aktivne državne politike. Trg se je razvil precej hitro, kultura podjetniškega kapitalizma in liberalne politične institucije pa so poskrbele za zgodnji in močan razvoj časopisnih trgov. Tako kot za ostale severne države so tudi za Dansko značilna visoka raven časopisnih bralcev in močna komercialna časopisna podjetja (Hallin in Mancini 2004).

Danska je po geografski velikosti ena najmanjših nordijskih držav, saj pokriva 43.098 kvadratnih kilometrov. Je visoko industrializirana država, ki temelji na znanju in se osredotoča na izobraževanje ter inovacije. Ena od posebnosti te države je skrb za okolje, kar se odraža v visoki proizvodnji aktivnosti na področju okoljskih tehnologij v vetrnem sektorju. Leta 2008 je 5,5 milijona prebivalcev živel v 2,5 milijona gospodinjstev. Čeprav poznajo na Danskem zelo veliko dialektov, pa vsi Danci govorijo isti jezik – danski. Približno pet odstotkov prebivalstva je tujih državljanov (Jauert 2008). Vse večja uporaba interneta ni privedla do dramatičnih sprememb v vzorcih uporabe drugih medijev, predvsem radio in televizija sta namreč ohranila svoja položaja v obnašanju potrošnikov. Večje spremembe pa so doživeli tiskani mediji (Jauert 2008).

5.3.1 Pregled danske medijske krajine

Danski medijski prostor je po drugi svetovni vojni zaznal stalno upadanje števila časopisov. Skupna naklada danskih časopisov se je v zadnjih desetletjih hitro zmanjšala – z 1.600.000 dnevne naklade na 1.130.000 (Jauert 2008). Z največjo izgubo se soočajo tabloidi. Širitev novinarskega vložka – tako kvantitativnega kot kvalitativnega – ni povzročil povečane branosti tradicionalnih časopisov. Uvedba brezplačnih časopisov in rast oglaševanja na spletu sta povzročila drastičen padec naročnin na časopise. Skupaj z večjo konkurenco in nižjimi dohodki iz medijev so bili številni prisiljeni preseliti svoje časopise na svetovni splet (Jauert 2008). Kar 85 odstotkov danskih gospodinjstev je imelo leta 2008 internetni dostop v svojih domovih, širokopasovne povezave pa se uporabljajo v 90 odstotkih gospodinjstev z internetno povezavo. Prizemne televizije na Danskem so se leta 2009 digitalizirale, medtem ko ima radio še vedno tako analogno kot digitalno distribucijo. V Evropi prav Danska vodi po številu digitalnih

radijev, ki pokrivajo 30 odstotkov danskih gospodinjstev (Jauert 2008). Na Danskem ljudje povprečno poslušajo radio 2 uri in 15 minut dnevno, kar je nekoliko manj v primerjavi z drugimi nordijskimi državami. Na Švedskem povprečje znaša 2 uri in 43 minut, na Norveškem 2 uri in 26 minut, na Finskem pa kar 3 ure in 22 minut (Jauert 2008).

5.3.2 Danska medijska zakonodaja

A) Radiotelevizija

Zaradi družbenega pomena množičnih medijev za razvoj danske kulture in politične razprave na Danskem je ureditev radijske in televizijske dejavnosti v pristojnosti Ministrstva za kulturo. Poleg tega namenjajo pomoč tiskanim in komercialnim medijem, zato lahko rečemo, da se medijska politika obravnava kot sestavni del danske kulturne politike. Javna služba je v danski ureditvi medijev temelj in z zakonom zagotavlja vsestranski ter uravnotežen nabor programov in storitev za vse sloje prebivalstva (Ministry of culture 2016). Vsebino radijskih in televizijskih programov ureja Zakon o radijskih in televizijskih programih, obe javni službi pa imata posebne dolžnosti: da zagotavljata kulturno raznolikost in sta hkrati pomembni orodji za zagotavljanje demokratičnih procesov v družbi (Jauert 2008).

Zakon opredeljuje tudi Svet radia in televizije, ki je neodvisen organ in odloča na področju radiotelevizije. Odgovoren je za nadzor nad izvajanjem danske zakonodaje o radiofuziji, podeljuje nepovratna sredstva, izdaja dovoljenja za opravljanje radijske in televizijske dejavnosti, nadzoruje izpolnjevanje obveznosti javne službe in odloča o oglaševanju in sponzorstvu programov. Skrbi tudi za distribucijo programov in storitev, ki morajo biti na voljo vsem tistim gospodinjstvom, ki imajo dostop do kabelskih omrežij. Spremlja tudi oglaševanje, mreženje med komercialnimi radijskimi in televizijskimi postajami ter skrbi za zaščito mladoletnikov pred škodljivimi vsebinami (The Radio and Television Broadcasting Act 2010).

B) Časopisi in spletni mediji

Svet tiska je bil ustanovljen na podlagi Zakona o danski medijski odgovornosti in je neodvisno javno sodišče, ki se ukvarja s pritožbami nad množičnimi mediji, ki morajo biti v skladu z etičnimi načeli. Zakon sicer ne daje popolnega opisa novinarske etike, pač pa zgolj napotke, ki jih morajo mediji upoštevati (Jauert 2008). Zelo malo je predpisanega za spletne medije. Medijska politika za oddajanje elektronskim medijem je podrobneje določena v Medijskem sporazumu med strankami v parlamentu. Medtem ko je okvir medijske politike za tiskane medije omejen s splošnimi vprašanji o svobodi izražanja in tiska, ima oddajanje v elektronskih

medijih poseben okvir, opisan v vladnem programu v skladu s posebnim sklopom zakonodaje za radiofuzne medije. Za elektronske medije je zadolženo Ministrstvo za kulturo, vendar regulativne ukrepe in nadzor izvaja Svet za radiotelevizijo (Jauert 2008).

Na Danskem ne poznajo protimonopolne zakonodaje o koncentraciji medijev, vendar Danski organ za konkurenco nadzira tako javne kot zasebne medije, da bi preprečil vsakršni monopolni položaj, ki se nanaša bodisi na nacionalno zakonodajo, zakonodajo o svobodnem podjetništvu in konkurenčnosti ali nadnacionalno zakonodajo – to je regulativni okvir Evropske unije za državne subvencije (Ministry of culture 2016). Zakon o medijski podpori skrbi za proizvodnjo in inovacije pomoči za tiskane in digitalne medije. Pomoč se navadno podeli projektom ali študijam, ki se na novo ustanavljajo, vsebinam, ki so človekoljubne, kulturne, izobraževalne, športne, okoljske ali verske narave, in neprofitnim organizacijam (Ministry of culture 2016). Državne subvencije za tiskane medije so podane v obliki oprostitve DDV-ja in znižane stopnje za poštno distribucijo (Jauert 2008).

5.3.3 Delovni pogoji na Danskem

Danska je v zadnjih letih prejela ogromno mednarodne pozornosti, saj njeni prebivalci veljajo za najsrečnejši narod na svetu (Radcliff 2015). Seveda so se začela postavljati vprašanja, zakaj so ravni Danci tako zadovoljni s svojim življenjem. Z vidika znanstvenega pogleda na srečo je odgovor zelo jasen. Danska je namreč vzor za socialdemokratski pristop k javnemu redu. Medtem ko k visoki kakovosti življenja nedvomno prispevata socialna in kulturna funkcija države, pa sta še pomembnejša močno delavsko gibanje in progresivnost javnih politik (Radcliff 2015). Danski sistem je rezultat dolgoletne tradicije pogajanj med vlado, sindikati in delodajalci. Je zelo spodbuden za delodajalce, hkrati pa jim ne nalaga veliko obveznosti in tako stimulira zaposlovanje (Slovenija jutri 2007). Ali je tako dobro poskrbljeno tudi za delovne pogoje novinarjev na Danskem?

A) Močna sindikalna združenja

Na Danskem je 14.200 novinarjev članov Danske zveze novinarjev (Status of European Journalists 2010), od tega je več kot deset odstotkov samostojnih novinarjev. Njihova najbolj očitna rast se kaže v avdio-vizualnih medijih (Nahtigal 2008). Na splošno imajo Danci visoko stopnjo zaščite novinarjev. Leta 2005 je povprečna plača novinarja znašala 5.200 evrov vključno s plačanimi prispevki delodajalca. Freelancerji ali svobodni novinarji so v povprečju zaslužili manj, 3.900 evrov mesečno. Zaposlovanje svežih diplomantov novinarstva iz Danske šole za novinarstvo pa je iz 92 odstotkov leta 2011 padlo na 66 odstotkov.

V Danskem sindikatu oziroma zvezi novinarjev so prepričani, da so kolektivne pogodbe najboljši način za zaščito kolektivnih interesov članov sindikata na trgu dela. Stoletna tradicija na danskem trgu dela zapoveduje, da se morajo zaposleni in delodajalci dogovoriti o pogojih zaposlovanja. Tako imenovani danski model je v tem primeru zelo koristen, saj omogoča, da obe strani (tako delavec kot delodajalec) skleneta kolektivno pogodbo brez vmešavanja vlade. V preteklih letih se je danski sindikat uspešno pogajal za približno 80 kolektivnih pogodb na razmeroma majhnem trgu dela in uspel izpogojevati šest tednov plačanega dopusta, porodniško odsotnost, zaščito v primeru odpuščanja (Status of European Journalists 2010). Pogodbe segajo od velikih sporazumov, ki pokrivajo večino danskega dnevnega časopisja, t.i. industrijo, ki šteje od 3.000 do 4.000 delavcev, do sporazumov za mala podjetja, ki morda pokrivajo le pet ali šest članov. Kljub vsemu v sindikatu trdijo, da vizija ostaja za vse enaka – prizadevajo si, da bi bili njihovi člani, kolikor je kolikor je mogoče zajeti v sporazumih, kjer bodo varovani njihovi interesi v primeru spora v postopku z delodajalcem. Med delodajalci na danskem medijskem trgu je zelo razširjen model freelancerjev, ki niso stalno zaposleni na svojem delovnem mestu. Vse več strokovnjakov v novinarstvu, fotografiji, grafičnemu oblikovanju in komuniciranju dela kot freelancerjev, zato ima sindikat zelo pomembno vlogo, da jim zagotavlja enake pravice, kot jih imajo stalno zaposleni kolegi (The Danish Union of Journalists).

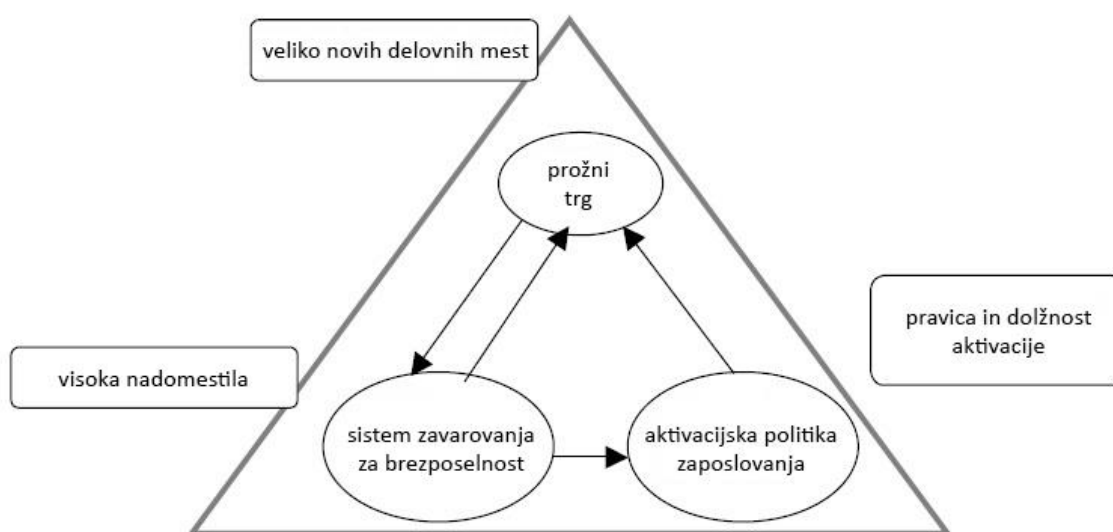
Danski novinarski sindikat je sicer sklenil nekakšne sporazume o kolektivnih pogodbah z 19 medijskimi hišami, ki se nanašajo tako na samozaposlene kot zaposlene novinarje (Nahtigal 2008). Samo zastopanje tako imenovanih freelancerjev je razširjeno in dobro organizirano, saj se danski sindikati ves čas borijo, da ne bi freelancerjev jemali kot nekakšna podjetja v malem, saj bi na ta način izgubili vse socialne ugodnosti. Tudi sicer pomemben del danske strategije temelji na tem, da skušajo z avtorskimi pravicami, delavsko in socialno zakonodajo ter zakonodajo s področja varstva konkurence vplivati na zakone. Po drugi strani pa si prizadevajo za krepitev posameznikov, kar vsebuje pravno svetovanje in podporo, usposabljanje za pogajanja, smernice, informiranje, vzpostavljanje mrež in pripravo pogodb. Dobro organizirano je tudi kolektivno predstavništvo, ki vključuje kolektivne pogodbe o plačah in kolektivne sporazume o avtorskih pravicah. Nekoliko slabša pa je organiziranost socialnega in zdravstvenega varstva. Delodajalci namreč ne plačujejo prispevkov za pokojninsko zavarovanje, zato je končna pokojnina novinarja odvisna od tega, koliko je uspel v aktivnih letih privarčevati. Sicer pa vsak član danskega novinarskega sindikata plačuje 10 kron sekciji samostojnih novinarjev in 100 kron sindikatu, da pokrijejo pomoč za brezposelne (Nahtigal 2008).

B) Zlati danski trikotnik trga delovne sile

Da je danski sistem zagotavljanja dela res učinkovit in fleksibilen, priča tudi dejstvo, da dela na črno na Danskem praktično ni in da vsako leto približno tretjina zaposlenih menja zaposlitve, kar je največ v Evropi. V svoji karieri Danci zamenjajo povprečno petnajst delovnih mest, kar pomeni, da je fleksibilnost trga dela res visoka. Takšno prožnost omogočajo visoka nadomestila za brezposelne (celo do 90 odstotkov plače), katera lahko prejemajo do štiri leta. Kljub temu je v praksi obdobje prejemanja nadomestil kratko, saj brezposelni v povprečju najdejo novo zaposlitev v prej kot pol leta, s čimer jim pomaga obsežna politika zaposlovanja (Slovenija jutri 2007).

Še bolj pomemben kot močna sindikalna združenja pa je tako imenovani Zlati danski trikotnik trga delovne sile, ki sem ga bežno že omenila v poglavju Pozitivni vidiki prožnosti in nova prožnost. Gre za nov način izboljšanja koncepta prekarnosti ali nove prožnosti in ga sestavljajo tri ključne sestavine: prožno zaposlovanje, ki omogoča delodajalcem hitro prilagajanje potrebam trga in večjo konkurenčnost; sistem visoke socialne varnosti, ki preprečuje občutek negotovosti, in aktivna politika zaposlovanja, ki temelji na usposabljanju in izobraževanju. Sistem želi, da bi krožili pozitivni vplivi visoke mobilnosti na trgu delovne sile, socialne varnosti in pravice oziroma dolžnosti iz izobraževanja. Na nov način definira tudi delo, saj poleg izobraževanja in pridobivanja delovnih izkušenj kot enega od legitimnih vzrokov za začasno odsotnost z dela upošteva tudi skrb za otroke (Kongshøj in Madsen v Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015).

Slika 5.1: Zlati danski trikotnik trga delovne sile

Vir: Kajzer (2007); Kanjuo Mrčela in Ignjatović (2015).

Danska aktivna politika trga dela je aktivacijsko usmerjena, saj ima vsak brezposeln pravico in obveznost do izobraževanja in usposabljanja ter ponovnega vključevanja v zaposlovanje. Uspešnost aktivne politike zaposlovanja se odraža v natančnih ciljnih določitvah glede delodajalcev in delojemalcev, v močni decentralizaciji politike zaposlovanja in v veliki vključenosti socialnih partnerjev v njeno oblikovanje. Tovrstno zagotavljanje dela pa je tudi zelo drago, saj Danska v povprečju za politiko trga dela namenja okoli 4,5 odstotka BDP-ja, od tega skoraj 2 odstotka za aktivne ukrepe (OECD 2017). Tako zagotavljajo dinamičnost trga dela in že vrsto let skrbijo za najnižjo stopnjo dolgotrajne brezposelnosti v Evropski uniji⁴. Čeprav je trg dinamičen in fleksibilen, imajo le majhen delež začasnih zaposlitev, veliko bolj so razširjene delne zaposlitve, ki veljajo za prijaznejšo obliko prožnega zaposlovanja, saj omogoča lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja (Kajzer 2007).

⁴ V letu 2006 je znašala 1 odstotek.

6 ALTERNATIVE DELOVNIM RAZMERJEM

Brez dvoma je pogodba o zaposlitvi najpomembnejša pogodba delovnega prava, ki delavcu s sklenitvijo delovnega razmerja omogoča največjo socialno varnost v primerjavi z ostalimi civilno-pravnimi pogodbami, ki so sklenjene za opravljanje dela. Toda glede na to, da se zadnjih nekaj let vztrajno zmanjšuje stroške dela v medijskih hišah, sem se vprašala, če so morda slovenski mediji v hudi finančni stiski in je nezaposlovanje novinarjev ter zatekanje k fleksibilnim oblikam ena od njihovih rešitev, da sploh preživijo in obstanejo. Poleg družbeno odgovornega finančnega poslovanja medijev v nadaljevanju predstavljam še ostale alternative delovnih razmerij.

6.1 Družbeno odgovorno finančno poslovanje medijev

Medtem ko je finančno stanje Primorskih novic na ničli (Jurančič 2016), so na časopisni hiši Delo v letu 2014 ustvarili izid iz poslovanja, ki je znašal 1.466.000 evrov in družbi uspel znižati zadolženost za 3,5 milijone evrov. Kljub pozitivnemu izidu so v letnem poročilu še zapisali, da je družba nadaljevala z optimizacijo pri stroških dela in da odhodov niso nadomeščali z novimi zaposlitvami. Rešitve so iskali predvsem v večji notranji mobilnosti in s prerazporeditvami zapolnjevali potrebe po kadrih v posameznih oddelkih (Delo d.d. 2014). »Delo ni v finančni stiski. Oni so imeli lani dobička milijon evrov, želijo pa ga imeti milijon šeststo tisoč. Zato odpuščajo, zaposlujejo preko agencije, širijo medijske vsebine s prekarnimi oblikami dela. To delajo načrtno in pri tem bodo verjetno tudi ostali« (Jurančič 2016). Pozitiven poslovni izid poslovnega leta 2014 beležijo tudi na Slovenski tiskovni agenciji, 2.222 evrov, kljub temu pa se za zaposlovanje sodelavcev niso odločili (STA 2015). Javni zavod RTV Slovenija je v letu 2015 ustvaril presežek prihodkov nad odhodki v višini 16 tisoč evrov, kar je znašalo 3 tisoč evrov manj od rebalansa načrta in 106 tisoč evrov manj v primerjavi z realizacijo leta 2014. V letu 2015 je bilo ustvarjenih 127.333 tisoč evrov celotnih prihodkov, kar je 0,2 odstotka manj od rebalansa načrta. Konec leta je bilo aktivnih 620.597 zavezancev za plačilo RTV-prispevka, kar je 1.531 zavezancev več kot konec leta 2014. Povprečno število aktivnih zavezancev je bilo leta 2015 najvišje v zadnjih 12 letih, kar si RTV šteje kot velik uspeh glede na finančne in socialne razmere v državi (Radio televizija Slovenija 2015).

Precej slabše finančno stanje je na komercialnih televizijah. V poslovnem letu 2014 je namreč skupina Pro plus zabeležila izgubo v vrednosti 4.732.449 evrov (Pro plus 2015), v podjetju Antenna TV SL, ki je lastnica Planet TV-ja, pa kar 11.048.007 evrov izgube (Antenna 2015).

Finančno stanje izbranih medijskih hiš z izjemo komercialnih televizij torej ni povsod negativno, kljub temu pa se jih večina ne odloča za sklepanje novih delovnih razmerij. Toda to ni edina težava. Pri pregledu finančnega stanja omenjenih medijskih hiš sem bila pozorna tudi, če so podjetja poleg svojih bilanc priložila tudi poročilo neodvisnega revizorja, s čimer se lahko zagotovi točnost navedenih podatkov. Pri Delu, RTVju in Pro Plusu so bila poročila revidirana, STA in podjetje Antenna TV pa tega nista priložila, kar pomeni, da ne moremo z gotovostjo trditi, da navedeni podatki držijo. V prvi vrsti bi si torej morali prizadevati za družbeno odgovorno finančno poslovanje medijev, pregledne in relevantne podatke, ki so dostopni javnosti. Na ta način bi tudi novinarji lažje preverili, če njihovemu delodajalcu finančno stanje res ne dopušča novih zaposlitev.

6.2 Aktivnejša vloga Inšpektorata za delo in Finančne uprave Republike Slovenije

Inšpektorat Republike Slovenije za delo je v sodelovanju s Finančno upravo novembra 2015 izvedel usmerjeno akcijo nadzora nad izvajanjem delovnopravne zakonodaje in predpisov o varnosti in zdravju pri delu v medijskih hišah ter razkrival morebiten pojav prikrita delovnega razmerja prekarnih delavcev. »Inšpektorji s področja delovnih razmerij so nadzirali predvsem sklepanje pogodb civilnega prava ob obstoju elementov delovnega razmerja ter vodenje evidenc delovnega časa, inšpektorji s področja varnosti in zdravja pri delu pa so preverjali predvsem pogoje dela delavcev, ki niso javno izpostavljeni« (Knafelc 2016). Sindikat novinarjev je pet mesecev po akciji ugotavljal, da je izkupiček inšpekcijskega nadzora negotov. Le na RTV-ju in Primorskih novicah (tu so zaposlili šest pogodbenih delavcev) so v dogovoru s sindikati začeli zaposlovati prekarne delavce (Jurančič 2016), medtem ko so se druge medijske hiše pritožile na ugotovitve delovne inšpekcije ali pa so našle nove načine za zaposlitev, na primer prek zaposlitvenih agencij (Lang 2016).

Inšpektorat za delo je ugotovil, da na časopisni hiši Delo kar 49 novinarjev izpolnjuje pogoje za zaposlitev, zato so dobili demonstracijsko prepoved dela, vodstvo pa se je na ugotovitve inšpekcije pritožilo. Tako sedaj Delo izpodbija odločbo Inšpektorata za delo na drugi stopnji, kjer lahko postopek traja celo do dve leti. Ker Delo stanja ni saniralo, je to postal precedenčen primer, s pomočjo katerega bodo potem na sodišču videli, kako ravnati naprej v vseh podobnih primerih. V času akcije se na Delu s Sindikatom novinarjev Slovenije niso hoteli pogajati o rešitvah za prekarne delavce in so še naprej pripravljali izsiljevalske pogodbe (Jurančič 2016). Sedem novinarjev so sicer zaposlili preko agencije Adecco, v načrtu pa so jih imeli med 20 in 30. Ostale prekarce naj bi urejali s civilnopravnimi pogodbami, ki pa se ne razlikujejo od

avtorskih. »Nič drugega to ne pomeni kot to, da so v časovni zanki. Na Delu tako zdaj čakajo, da 30-dnevni rok za sodno varstvo poteče. Glede avtorskih pogodb pa je tako, da želijo delavce zadržati, tudi tiste z elementi delovnega razmerja. Pogodbe pa so sestavljene tako, da ti lahko takoj rečejo nasvidenje, zmanjšujejo obseg dela, zmanjšujejo plačilo kakor hočejo, zato je takšno razmerje še bolj negotovo, kakor je bilo pred tem« (Jurančič 2016). Med 30-dnevnim rokom so novinarji na Delu kršili prepovedno obdobje in vseeno delali, prav tako se niso odločili za tožbe, saj so verjetno upali, da bodo lahko še naprej delali na isti način kot pred prihodom inšpekcije (Jurančič 2016). Pro Plus in Planet TV sta sicer zaposlila nekaj novinarjev, vendar so se poslužili nenavadne rešitve. Zaposlili so jih na namreč na delovna mesta z minimalno plačo, razliko pa jim izplačali preko popoldanskega s.p.-ja, kar je seveda nezakonito (Lang 2016).

Inšpektorat za delo je sicer že leta 2007 izvedel podobno akcijo nadzora po medijskih hišah, kjer so ugotovili zgolj peščico primerov kršitev delovno-pravne zakonodaje, medtem ko jih je Računsko sodišče našlo 400 zgolj na RTV-ju, zato je Sindikat novinarjev Slovenije takrat obsodil delo inšpektorjev. Tudi tokratno zadnjo akcijo so na sindikatu pozorno spremljali, sprva so tudi z inšpektorji zelo dobro sodelovali – sindikat jim je poslal naslove, kjer so že sami zabeležili nepravilnosti, nato pa se je sodelovanje poslabšalo, saj so, kot pravijo na sindikatu, opazili, da je inšpekcija naredila nekaj preveč grobih napak. »Zdaj so seveda bili v tej akciji, ki so jo začeli novembra 2015, bolj temeljiti, bolj so se pripravili, samo mislim, da je šla žal akcija preveč v škodo tistih, ki so to delo opravljali, kot pa tistih, ki so to delo izkoriščali. Inšpekcija je premalo zajela, vprašalniki niso bili dobro sestavljeni, tekom samih postopkov so bili (delavci) izpostavljeni, čeprav jih ne bi smeli izpostavljati, med intervjuji z delavci je bil prisoten njihov nadrejeni in potem jih tudi niso obveščali o rezultatih, kaj so ugotovili, niti jim zagotovili sodnega varstva po uradni dolžnosti« (Jurančič 2016). Ob spremembah delovnopravne in davčne zakonodaje se je po njegovem mnenju namreč pokazalo, da je pojav svobodnih novinarjev množičen in da davčna in delovna inšpekcija nista učinkovito nadzirali uresničitve novih določb v praksi. Še vedno je namreč velik prepad med obveznostmi in pravicami svobodnih novinarjev. Svobodnjaki namreč prevzemajo odgovornosti, ki so enake tistim iz pogodb o zaposlitvi, na drugi strani pa so finančne in druge obveznosti delodajalca mnogo manjše kot pri kolektivnih standardih za redno zaposlene delavce. Jurančič navaja kot največjega kršitelja Zakona o delovnih razmerjih javni zavod RTV Slovenija. Računsko sodišče in revizorji so namreč ugotovili, da je imela polovica honorarnih sodelavcev, ki so delali po

civilnih pogodbah, elemente delovnega razmerja in da je bil v 36 odstotkih Zakon o delovnih razmerjih zelo verjetno prekršen (Jurančič 2016).

Glavni tajnik sindikata je skeptičen, kako se bo akcija zaključila. Verjame, da je negotovost trajnejša, saj v prepovedni odločbi niso določili rokov odprave takega ravnanja, ki bi prisilili delodajalce, da nepravilnosti uredijo, prav tako niso podali glob. S tem se še naprej povečuje prekarizacija novinarskega poklica, še zlasti v tiskanih medijih. Če je leta 2008 petina novinarjev delala v negotovih razmerah, jih je bilo lani že 32 odstotkov (Jurančič 2016). Statistika bo sicer pokazala nekaj drugega – velik porast zaposlovanja novinarjev, vendar je treba poudariti, da bo vse to zgolj na račun RTV-ja, ki pa že od leta 2008 ni zaposloval novih delavcev, čeprav je bil program ohranjen v enakem obsegu in so novinarji vstopali v tvegana civilno-pravna razmerja, zato je bilo zaposlovanje več kot nujno. 31. 12. 2015 je bilo na RTV redno zaposlenih 1.948 delavcev. Delovno razmerje je na novo sklenilo 114 delavcev, zavod pa jih je zapustilo 91 (Radio televizija Slovenija letno poročilo 2015). S prvim večjim valom zaposlovanja so na javnem servisu začeli avgusta 2015, do marca 2016 pa je RTV zaposlil že 238 ljudi za različne poklice, ne samo novinarjev in po podatkih Inšpektorata za delo ves čas sanira stanje (Knafelc 2016).

Tudi v časopisni hiši Dnevnik se je stanje prekarnih delavcev po obisku Inšpektorata za delo zelo poslabšalo. Uprava namreč zavrača dialog, sindikalno združenje honorarnih novinarjev je zaradi odpuščanj zelo šibko, Društvo novinarjev Slovenije pa še piše, da so odpuščeni predvsem delavci, ki so si upali zahtevati sodno varstvo za ugotovitev obstoja delovnega razmerja. Prekarnim delavcem po Zakonu o delovnih razmerjih pripadajo nekatere pravice, žal pa ne uživajo nobene zakonske varnosti, če jih ne zahtevajo v sodnem varstvu ali če zanje inšpekcija ne ugotovi elementov delovnega razmerja (Društvo novinarjev Slovenije 2015). Sekcija honorarnih sodelavcev Dnevnika je bila v okviru Sindikata novinarjev Dnevnika ustanovljena decembra 2010 in si prizadeva za izboljšanje položaja prekarnih delavcev v medijski hiši Dnevnik. Sindikalno vodstvo je lansko leto izvedlo anketo med honorarnimi sodelavci (Društvo novinarjev Slovenije 2015) in med njimi ugotovilo zaskrbljujoče ekonomsko-socialno stanje. Rezultate so predstavili tudi vodstvu časopisa, vendar slednje ni bilo pripravljeno urediti negotovega položaja svojih sodelavcev. Na Dnevniku poročajo, da je za večino honorarnih sodelavcev ekonomski položaj postal še bolj negotov. Na Društvo novinarjev Slovenije so kritični do inšpektorata, saj ta ni izdal nobenih obvestil Dnevnikovim prekarnim delavcem niti odločb delodajalcu; tako so bili honorarci izpostavljeni enostranskemu ravnanju delodajalca. Pravijo, da je inšpekcijski nadzor, ki naj bi bil namenjen varovanju delavskih pravic, le še

pospešil odpuščanje prekarne delavce v družbi. Po zapisniku inšpektorata je namreč začel delodajalec pritiskati na honorarne sodelavce, naj si uredijo status samostojnega novinarja. S tem načinom in z neupoštevanjem sodne prakse Vrhovnega sodišča je namreč delodajalec prepričan, da se bo z novim statusom nekako izognil temu, da bi po Zakonu o delovnih razmerjih inšpekcija ali sodišče lahko dokazala, da delodajalec namensko prikriva zaposlitev. Vsiljeval jim je celo nove pogodbe, ki so izključevale pravno varstvo družbe za primere tožb zoper pogodbene novinarje. Šele po pogajanjih z upravo so pogodbeni sodelavci dosegli, da je pravno varstvo ostalo zagotovljeno, žal pa ga lahko uprava tudi kadar koli umakne, saj gre za enostranski sklep. Ko sta Sindikat delavcev Dnevnika in Sindikat novinarjev Dnevnika v novo kolektivno pogodbo vključila več varoval za prekarne delavce, je uprava nemudoma prekinila sodelovanje s tremi člani izvršnega odbora Sekcije honorarnih sodelavcev, pogodbo pa je prekinila tudi z nekdanjo vodjo Sekcije in celo s prekarno sodelavko v zadnjem trimesečju nosečnosti (Društvo novinarjev Slovenije 2015). Zaradi takšnih slabih praks in trenutne možnosti delodajalca, da zgolj odpravi nepravilnost ali z delavcem prekine sodelovanje, predlagajo v sindikatu popravek Zakona o inšpekciji dela v 6. odstavku 19. člena na ta način, da bi bil delodajalec primoran takoj zaposliti prekarca, če bi inšpektor zanj ugotovil elemente delovnega razmerja. Zdaj ga lahko namreč odpusti (Lang 2016; ZID-1 2014 Ur. l. RS, št. 19/2014).

Po drugi strani Branka Knafelc iz Inšpektorata za delo zagovarja akcijo nadzora in pojasnjuje, da so inšpektorji v okviru akcije do 3. 5. 2016 opravili 50 inšpekcijskih nadzorov. 39 jih je bilo s področja nadzora delovnih razmerij in 11 s področja varnosti in zdravja pri delu, v katerih so pregledali 11 delodajalcev in pri tem do zdaj ugotovili 51 kršitev. 15 jih je bilo s področja nadzora delovnih razmerij. »Največ ugotovljenih kršitev s področja delovnih razmerij se je nanašalo na opravljanje dela na podlagi pogodb civilnega prava ob obstoju elementov delovnega razmerja – tovrstne kršitve so bile (za zdaj) ugotovljene pri 4 delodajalcih, pri drugih postopki še tečejo oziroma delodajalci samoiniciativno odpravljajo ugotovljene nepravilnosti in zaposlujejo delavce. Inšpektorji so ugotovili tudi nekaj kršitev glede vodenja evidenc s področja dela (o delovnem času) in kršitve Zakona o urejanju trga dela glede posredovanja delavcev uporabniku brez dovoljenja oziroma vpisa v register/evidenco. Na podlagi ugotovitev je Inšpektorat za delo do zdaj⁵ izdal 20 ukrepov, od tega 4 prepovedne odločbe po 19. členu Zakona o inšpekciji dela (ZID-1, 19. čl.) ter 9 ureditvenih odločb po 16. členu ZID-1 in 1 odločbo o prekršku zaradi kršitve 2. člena odstavka 13. člena ZDR-1« (Knafelc 2016). 19. člen

⁵ 3. 5. 2016

Zakona o inšpekciji dela namreč govori o prepovedni odločbi – da lahko inšpektor z odločbo prepove opravljanje dela delavcev ali delovnega procesa, če pri inšpekcijskem nadzoru ugotovi, da je opravljanje dela na podlagi pogodb civilnega prava v nasprotju z zakonom, ki ureja delovna razmerja. 16. člen pa se nanaša na ukrepe. Po inšpekcijskem nadzoru ima inšpektor pravico in dolžnost, da zavezancu z odločbo odredi, da z dejanjem, opustitvijo dejanja oziroma z aktom v določenem roku zagotovi izvajanje zakonov, predpisov, kolektivnih pogodb ali splošnih aktov iz svoje pristojnosti (ZID-1 2014).

6.3 Izenačitev statusa novinarja s statusom samozaposlenega v kulturi

Ena od možnih rešitev pri iskanju alternativ zaposlovanja novinarjev je tudi izenačitev statusa samostojnega novinarja s statusom samostojnega kulturnega delavca.

Status samozaposlenega v kulturi ureja Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK), ki samozaposlenega v kulturi opredeljuje kot osebo, ki samostojno opravlja kulturno dejavnost kot poklic in je kot taka registrirana v posebnem razvidu pri Ministrstvu za kulturo. Vloga za vpis v razvid je časovno neomejena, vpis pa je vezan tudi na obvezno sklenitev pokojninskega, invalidskega in obveznega zdravstvenega zavarovanja in tudi mesečnega plačevanja prispevkov zanj. Zakon kot kulturne dejavnosti našteva »vse oblike ustvarjanja, posredovanja in varovanja kulturnih dobrin na področju nepremične in premične kulturne dediščine, besedilnih, uprizoritvenih, glasbenih, vizualnih, filmskih, avdiovizualnih, intermedijskih in drugih umetnosti na področju založništva in knjižničarstva, kinematografije in na drugih področjih kulture« (ZUJIK 2013, 4. čl.).

Posebnost statusa samozaposlenega v kulturi je tudi ta, da lahko tisti, čigar delo pomeni izjemen kulturni prispevek, ali tisti s poklicem, ki ga je treba zaradi kadrovskih potreb v kulturi še posebej podpirati in je njegov dohodkovni položaj tak, da ne zagotavlja normalnih pogojev za delo, zaprosi za pridobitev pravice do plačevanja prispevkov za socialno zavarovanje iz državnega proračuna. Pravica velja tri leta in jo je potrebno podaljševati, samozaposleni pa ne sme presegati dohodkovnega cenza iz 13. člena Uredbe o samozaposlenih v kulturi (Uredba o samozaposlenih v kulturi 2014). »Dohodkovni cenzus se za vsako posamezno leto določi na podlagi povprečne bruto plače za 35. plačni razred, v obsegu osnovne plače, iz plačne lestvice, ki je priloga zakona, ki ureja sistem plač v javnem sektorju, za pretekla tri leta, ki se preračuna na letno raven« (Uredba o samozaposlenih v kulturi 2014). Višino dohodkovnega cenza objavi Ministrstvo za kulturo vsako leto konec februarja, v letu 2016 pa lahko pravico uveljavljajo tisti, čigar povprečni dohodek zadnjih treh let ne presega 19.839,86 evrov bruto

(Ministrstvo za kulturo 2016). Uredba za tovrstno pridobitev pravice določa še dodatne pogoje. Tisti, ki zaproša za pravico, mora biti vpisan v razvid samostojnih kulturnih delavcev pri Ministrstvu za kulturo, biti državljan Republike Slovenije ali po narodnosti Slovenec, njegov dohodkovni in premoženjski položaj mora biti manj ugoden, predvsem pa je pomembno, da takšna oseba dosega izjemne dosežke. Znotraj kakovosti pri posameznem specializiranem poklicu se vrednotijo naslednji kriteriji: odziv strokovne javnosti, nagrade ter aktualnost in pomembnost. 4. člen Uredbe o pogojih za pridobitev pravice do deleža sredstev za plačilo prispevkov za socialno zavarovanje samostojnega kulturnega delavca iz državnega proračuna navaja, da mora poleg splošnih pogojev izpolnjevati še posebne pogoje, kar pomeni, da mora delovati v eni ali več izmed naštetih dejavnosti: literarni, prevajalski, likovni, gledališki, filmski, glasbeni ali plesni dejavnosti. Pri vsaki dejavnosti so naštet tudi poklici, ki omogočajo pridobitev statusa, in pogoji, ki jih morajo izpolnjevati (Uredba o pogojih za pridobitev pravice do deleža sredstev za plačilo prispevkov za socialno zavarovanje samostojnega kulturnega delavca iz državnega proračuna 1993). Na seznamu poklicev so med drugim navedeni tako animator lutk, avtor radijskih in televizijski oddaj, avtor stripov, grafik, igralec (Vpis v razvid samozaposlenih 2014).

Na omenjenem seznamu specializiranih poklicev na področju kulture pa nikjer ne najdemo poklica novinarja. Kljub temu, da so trenutno na seznamu tudi poklici, ki spadajo k televizijski dejavnosti: glavni snemalec, montažer in režiser tona – poklici, brez katerih praktično ni mogoča televizijska produkcija, seveda tudi produkcija informativnih oddaj. Novinar ni naveden niti v literarni dejavnosti, čeprav njegovo delo poleg poročevalske funkcije nemalokrat obsega tudi beletristične prvine, ki jih zasledimo predvsem v kolumnah, komentarjih in bolj kot na novinarsko poročanje spominjajo na esej. Literarno novinarstvo je namreč nekakšna mešanica novinarstva in prvin literature. Literarni novinarji v besedilih opisujejo prizorišča, realistične dialoge, uporabljajo različna pripovedna stališča in dramsko strukturo ter na ta način poživijo pripoved o dogodku, ki pa je vselej resničen. Svoj razcvet je literarno novinarstvo doživelo v šestdesetih in sedemdesetih letih dvajsetega stoletja s pojavom novega žurnalizma, ki ga je vpeljal Tom Wolfe. Kot prvi je namreč začrtal zapovedi za novinarstvo, ki se bere kot roman. Čeprav so nekateri kritiki tovrstnemu pisanju očitali pomanjkanje nepristranskosti, pa so se pisci teh besedil ponekod pojavljali celo v prvi osebi, s čimer literarno-novinarska besedila presegajo tradicionalna poročila ravno zaradi subjektivnosti (Merljak Zdovc 2008). Strokovne komisije sicer vsaj vsaka tri leta znova pregledajo seznam specializiranih poklicev in lahko

pristojnemu ministru tudi predlagajo spremembe uredbe v tem delu (Uredba o samozaposlenih v kulturi 2014).

Magistra Minka Jerebič z Ministrstva za kulturo, specializirana za področje medijev, kritično razmišlja o trenutni socialni varnosti novinarjev. Poudarja, da so še posebej na udaru mladi novinarji. Trenutno za njih ni dobro poskrbljeno, saj jim status samostojnega novinarja ne omogoča, da bi jim ob posebnem izpolnjevanju pogojev (podobno kot pri samostojnem kulturnem delavcu) država plačevala prispevke. Na moje vprašanje, če se jim zdi na ministrstvu smiselno, da bi status samostojnega kulturnega delavca in samostojnega novinarja nekako izenačili, je odgovorila, da so predlog o tem podali že pred dvema letoma, vendar prihaja do težav v sami izvedbi, ker ureja status novinarjev Zakon o medijih (in za enkrat ne predvideva sprememb), status samostojnih kulturnih delavcev pa ZUJIK (Jerebič 2016). V Nacionalnem programu za kulturo 2014-2017 je sicer kot eden od ciljev, ki si jih prizadevajo na Ministrstvu za kulturo uresničiti do leta 2017, zapisana težnja k večji socialni varnosti novinarjev, še zlasti mladih (Zupan in Černigoj Blažko 2014). Predlog strategije vključuje plačilo prispevkov iz državnega proračuna za mlade samostojne novinarje do 30. leta, ki izkazujejo perspektivne rezultate – torej predvideva izenačitev statusa novinarja s statusom samozaposlenih v kulturi. Prispevke iz državnega proračuna bi po novem predlogu plačevali tudi samostojnim novinarjem, ki izkazujejo vrhunske rezultate in čigar letni prihodek ne bi presegal zakonsko določenega cenzusa. Eden izmed ukrepov Ministrstva za kulturo je tudi določitev pogojev in meril v razpisih, ki so potrebni pri sofinanciranju programskih vsebin medijev. Ti bi seveda spodbudili zaposlovanje mladih, visoko izobraženih novinarjev do 30. leta. V nacionalnem programu si prizadevajo tudi za določitev »pogojev in meril v javnih razpisih, glede na katera bodo imeli pri državni pomoči prednost tisti izdajatelji medijev, ki bodo ohranili novinarska delovna mesta za nedoločen čas oziroma sklepali takšne pogodbe za novinarska delovna mesta, ki bodo zagotavljala visoko pravno zaščito in socialno trajnejšo varnost pogodbeno zaposlenega novinarja« (Zupan in Černigoj Blažko 2014, 68). Pri zagotavljanju finančne spodbude medijem za prve zaposlitve visoko izobraženih novinarjev do 30. leta se nameravajo obrniti na sredstva za sofinanciranje stroškov dela, ki jih zagotavlja EU.

Najpomembnejši cilj strategije ministrstva pa je opredelitev mladih novinarjev kot ranljive skupine (Zupan in Černigoj Blažko 2014), podobno kot jo opredeljuje Zakon o socialnem podjetništvu. Status samostojnega novinarja je namreč trenutno namenjen tistim novinarjem, ki ne morejo ali si niti ne želijo pridobiti redne zaposlitve, temveč so prisiljeni ali si želijo sodelovati v več različnih medijih z različnimi pogodbenimi oblikami dela, da si zagotovijo

sredstva za življenje. Predviden ukrep je namenjen tistim mladim in izobraženim samostojnim novinarjem, ki šele dodobra začenjajo svojo profesionalno pot in jim obseg dela ne zagotavlja niti toliko sredstev, da bi imeli vsaj minimalno socialno varnost, kljub temu pa kažejo perspektivne rezultate na področju dela, ter tudi starejšim novinarjem, ki so pri svojem delu vrhunski. Edina pravilna poteza bi torej bila, da se status samostojnih novinarjev izenači s statusom samozaposlenih v kulturi. Veliko visoko izobraženih mladih novinarjev vse težje najde svojo prvo zaposlitev, zato so nemalokrat primorani delati kot prekarni sodelavci, ki so brez socialne varnosti in pravic. Samo prekarno delo jih že v začetku postavlja v negotov položaj, posledično ne morejo razvijati svojih novinarskih potencialov, saj se ves čas prilagajajo nestalnemu medijskemu trgu, zahtevam delodajalcev po minimalnih stroških dela in maksimiranju dobičkov. Pogosto se dogaja tudi to, da vedno več izdajateljev medijev najema nekvalificirano delovno silo, ki opravlja novinarsko delo za minimalno plačilo. Da ne bi prihajalo do nelojalne konkurence, so ostali ukrepi namenjeni visoko izobraženim mladim novinarjem na začetku svoje poklicne poti. S finančnimi spodbudami medijem bi novinarje lažje zaposlili in jim omogočili strokovni razvoj. Nenazadnje pa je pomembno tudi ohranjanje že obstoječih novinarskih delovnih mest za nedoločen čas in pogodb, ki bi zagotavljale visoko pravno zaščito in socialno trajnejšo varnost pogodbeno zaposlenega novinarja (Zupan in Černigoj Blažko 2014).

V Sindikatu novinarjev Slovenije pa predlagane rešitve izenačitve statusa novinarja s statusom samozaposlenega v kulturi pretirano ne pozdravljajo. Jurančič pravi, da omenjeni status sicer že koristijo nekateri novinarji, velikokrat tisti, ki delajo v kulturnih redakcijah, vendar »je glavni problem tukaj, da jih delodajalci plačujejo vse slabše in jih potem plačujejo že tako slabo, da niti tega statusa ne moreš vzdrževati, se pravi, zmanjšujejo honorarje ali plačila, standardi so zelo slabo določeni, za isti obseg dela kot redno zaposleni kolegi dobivajo le 60 odstotkov njihovega plačila, pa še ta se zmanjšuje« (Jurančič 2016). V sindikatu se v prvi vrsti še vedno nagibajo k temu, da bi bila za vse novinarje zagotovljena najvišja stopnja socialne varnosti, se pravi, da bi bila med novinarjem in delodajalcem sklenjena pogodba o zaposlitvi. »Nekateri so že pod minimalno plačo. Je pa tudi ta problem, da ne bomo vedeli, kako se bo to urejalo v prihodnosti. Če se ne bo zaposlovalo, je to ogromna škoda za ta novinarski poklic, ki je zelo specifičen, saj moraš imeti neko materialno varnost, sicer na kakovost ne moreš računati. Zmanjšuje se tudi medijska raznolikost. Posledično upadajo naklade, potem se pa sklicujejo, da morajo odpustiti ljudi. V bistvu gre za nek začaran krog« (Jurančič 2016).

6.4 Aktivno kolektivno predstavništvo

Po zgledu Danske bi lahko tudi v Sloveniji okrepili sindikalna združenja in na ta način kolektivno dosegali boljše delovne pogoje. Trenutno je sindikalna organiziranost pri nas nizka, pogosto pa se mladi prekarci ne vidijo kot njihovi člani. Sami se štejejo za tiste na robu, ki so mnogokrat pozabljeni s strani sindikatov (Vobič in Brlek Slaček 2014). Splichal poudarja, da sindikati služijo kot orodja delodajalcev, saj obstaja neravnovesje moči med sindikati in delodajalci zaradi pomanjkanja enotnosti sindikatov. Prihaja do erozije kolektivnega delovanja, po drugi strani pa McKercher in Mosco opozarjata na ponovno organiziranost delavcev v velikih integriranih sindikatih v novih oblikah organizacij delavcev, ki spominjajo na družbena gibanja (McKercher in Mosco v Vobič in Slaček Brlek 2014).

Nova oblika organizacije prekarnih delavcev je nastala v začetku oktobra 2016 v Sloveniji, ko je bil pod okriljem Zveze svobodnih sindikatov Slovenije ustanovljen Sindikat prekarcev. Njegovi glavni cilji so po besedah predsednika Marka Funkla boj za pravice delavcev, dostojno delo, okrepljena odločevalska vloga svojih članov znotraj organizacije in predvsem pravna varnost članov (Pak 2016). V ta sindikat se lahko včlanijo vsi, ki so zaposleni znotraj nereguliranih oblik dela. »Ponuditi jim želimo vpogled v plačilno sposobnost njihovih naročnikov, ker mnogokrat prekarci ne vedo, če je njihov plačnik plačilno sposoben, jim pomagati pri izvršbah in ne nazadnje razmišljati o izterjavah dolgov. Plačilno nedisciplino prekarci največkrat občutimo na lastni koži« (Funkl v Žagar 2016). V novem sindikatu pa je pomemben tudi pomen izobraževanja. Članom namreč želijo predstaviti, kaj so njihove pravice, kaj je sindikalni boj in na kakšen način se lahko povezujejo med seboj. »Če želimo biti revolucionarni, moramo reči, da je prekarno delo slabo in da ga ne smemo imeti, ampak, če smo realisti, je treba vendarle priznati, da bo to treba narediti skozi proces popravkov zakonodaje. Najprej je treba omejiti število prekarnih oblik dela in jih ne povečevati, po drugi strani pa zelo jasno povedati, da atomizacija samostojnega podjetništva ni dobra in jo zelo jasno omejevati na tem področju« (Funkl v Žagar 2016).

Sindikat je nastal tudi zaradi pomanjkanja zastopanosti prekarcev znotraj obstoječega zastopstva sindikalnih central. Pričakujejo namreč, da bodo dobili glas tudi v ekonomsko-socialnem svetu. »Zdaj so bili prekarci na nek način izključeni iz tega dialoga socialne države, nenazadnje so izključeni tudi iz ukrepov socialne države, ker nimajo bolniške, porodniškega dopusta. Vemo, da tega ne bomo mogli uresničiti čez noč, je pa pomembno, da se sindikati začnejo prilagajati situaciji, ki jo imamo« (Funkl v Žagar 2016). Goran Lukič iz Zveze svobodnih sindikatov Slovenije prav tako pozdravlja novo sindikalno združenje. To je namreč

»zelo pomemben korak, da sindikat prizna realnost, ki se jo mora izničiti, narediti, da ne bo več realnost. Največji problem je namreč to, da je prekarnost postala nekaj normalnega, neko naravno dejstvo. Če se oblikuje sindikat prekarcev, se oblikuje skupna zavest o tem, da imajo skupnega izkoriščevalca, ki jih postavlja nizke cene, za katere se potem tolčejo« (Lukič v Žagar 2016). Končni rezultat prekariata gre namreč tako v škodo države kot delavcev. Tako prekarci kot delodajalci plačujejo občutno manj prispevkov za socialno varstvo kot redno zaposleni delavci, kar pa seveda pušča posledice pri javnih financah (Pirnat 2016).

V sindikatu pa razmišljajo tudi o prihodnosti. Kot eno od rešitev za zmanjševanje prekarne oblike dela vidijo krajše delovnike. Ker dela za tekočim trakom ni več, spodbujajo težnjo h klasičnemu delu, vendar zgolj 35 ur mesečno. Predvidevajo, da bi s tovrstnim delom razbremenili sedanje delavce in odprli nova delovna mesta (Žagar 2016). V tem primeru lahko vlečemo vzporednice z Nizozemsko, ki je že uvedla delo s skrajšanim delovnim časom, kar se je izkazalo za zelo uspešno. Prav tako na Danskem že zagotavljajo dinamičnost trga dela in čedalje več delnih zaposlitev, ki veljajo za prijaznejšo obliko prožnega zaposlovanja, saj omogočajo lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja (Kajzer 2007).

6.5 Alternativne oblike in rešitve zaposlovanja prekarcev po analizi Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

Pogled na stanje na trgu dela in nekakšen nabor rešitev so marca lani predstavili na Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti v dokumentu Za dostojno delo (MDDSZ Za dostojno delo 2016). V njem zavzemajo pozicijo, da je delavcem treba zagotoviti kvalitetna delovna mesta in ustrezno socialno, ekonomsko in pravno varnost. V dokumentu so našli sedemnajst zelo široko zastavljenih ukrepov, s katerimi želijo prenoviti zakonodajo na področju poklicnih bolezni, pripraviti oglaševalske kampanje, ki bi informirale o prekarnosti, poenotiti prispevke za socialno varnost, prav tako želijo prekarno delo zmanjšati z davčno razbremenitvijo pogodbe za nedoločen čas (Pirnat 2016). Ministrstvo razmišlja tudi o dvigu višine glob za kršitev 13. člena ZDR-1 in uvedbo sankcij za delavce ob nespoštovanju delovnopravne zakonodaje. Le v enem ukrepu predvidevajo prilagoditev sistema socialne varnosti, vendar ni opredeljeno, kako (MDDSZ Za dostojno delo 2016).

V dokumentu predlagajo tudi reformo davčnega sistema na dohodkovno nevtralen način, pri čemer največji izziv predstavlja znižanje davkov na dohodke od dela, ki so na vseh ravneh previsoki (MDDSZ Za dostojno delo 2016). OECD namreč ugotavlja tudi, da davčni prihodki Slovenije izhajajo iz razmeroma visoke obdavčitve dela in potrošnje, medtem ko ostaja

obdavčitev premoženja in kapitala nizka. Delež davčnih prihodkov Slovenije v razmerju do BDP znaša 37 odstotkov, povprečje držav ostalih članic OECD pa 34 odstotkov (OECD 2015). Čeprav je ministrstvo predstavilo kar nekaj široko zastavljenih ciljev za zmanjšanje prekarne delo, pa konkretnih predlogov za doseg te ciljev v dokumentu še ni. Manjkajo tudi ukrepi za manj zlorab zakonodaje, saj je trenutno Inšpektorat za delo omejen. Višanje povprečne starosti inšpektorjev vpliva na upad pregledov na področju delovnih razmerij (Pirnat 2016), prav tako nimajo pristojnosti, da delodajalcu ukažejo, da zaposli delavca s pogodbo, ki ustreza delu, ki ga opravlja. Delodajalca v prekršku lahko zgolj oglobijo ali mu prepovejo sodelovanje do odprave nepravilnosti (Pirnat 2016).

Za ene od ključnih izzivov Slovenije na trgu dela pa še vedno veljajo premajhna prožnost, močna segmentacija in zmanjšanje stopnje delovne aktivnosti (MDDSZ Za dostojno delo 2016). Generalni direktor Gospodarske zbornice Slovenije Samo Hribar Milič meni, da je prav neprožen trg eden izmed glavnih razlogov za porast prekarne delo v Sloveniji. Sistemske rešitve za zmanjšanje prekarne delo so potrebne, vendar pa glede na to, da želi ministrstvo narediti trg bolj prožen, po drugi strani pa nima idej, kako to doseči, ni verjetno, da se bo nestabilen položaj delavcev kaj kmalu uredil (Pirnat 2016).

6.6 Uvedba univerzalnega temeljnega dohodka

Ena izmed rešitev pri preprečevanju revščine bi bila lahko tudi uvedba univerzalnega temeljnega dohodka. Gre namreč za to, da bi država uvedla temeljni nivo dohodka za vsakega posameznika ne glede na njegovo premoženje in tako zagotovila eksistenčno varnost prebivalcev, varovala avtonomijo, spodbujala delovno motiviranost, močno poenostavila socialno administracijo in manipulativne stroške (Korošec 2010). Univerzalni temeljni dohodek se od trenutnega slovenskega sistema socialne varnosti razlikuje po tem, da se izplačuje periodično, ne le kot enkratno izplačilo, izplača se posamezniku in ne gospodinjstvu, je univerzalen in izplačan vsem ter je brezpogojen (Basic income Earth Network).

Ideja o eksistenčnem dohodku je sicer že zelo stara in se je prvič pojavila na začetku 16. stoletja, ko so evropski humanisti razmišljali, da je človek član skupnosti in ne sme umreti od lakote. Prvi primer državlanskega dohodka pa so poznali že v času Starih Grkov, ko so prebivalci od države prejeli plačilo za opravljanje državlanskih dolžnosti (Korošec 2010). Danci so konec sedemdesetih let 20. stoletja predlagali podoben ukrep – državljansko rento, Nizozemci delni osnovni osebni dohodek, Aljaska pa je bila prva država, kjer so leta 1982 tudi uvedli univerzalni temeljni dohodek. Vsak, ki vsaj šest mesecev prebiva na Aljaski, letno prejema od 300 do

dobrih 2.000 dolarjev, dohodek pa je odvisen od finančne situacije sklada, v katerem se zbirajo sredstva za črpanja nafte (Basic income Earth Network). Kar nekaj evropskih držav sicer pozna vrste dohodkov, ki so temeljni in ljudem skušajo pomagati preživeti, vendar so selektivni. »V Sloveniji so to: socialna pomoč za aktivno prebivalstvo in varstveni dodatek ter državna pokojnina za starejše od 65 let, do katerih so upravičeni tisti, ki nimajo dovolj lastnih sredstev za preživetje« (Korošec 2010, 5). Slovenski sistem socialne varnosti ima kljub učinkovitosti po nekaterih merilih (Poročilo o razvoju 2009) tudi številne težave. V Sloveniji bi bila namreč leta 2007 skoraj četrtina prebivalstva uradno revna, če ne bi prejeli socialnih transferjev, česar se zaveda tudi država, saj je leta 2010 pripravila enajst predlogov za spremembo zakonov s področja socialne države. Koroševa meni, da lahko v sistemu univerzalnega temeljnega dohodka najdemo »organizacijsko najbolj konsistentno rešitev v okviru razmišljanj o dohodkovni varnosti« (Korošec 2010, 10) in da se prevečkrat pozabi na to, da so centralnoevropski socialni sistemi nastali v času industrijske družbe. Delo je bilo takrat prilagojeno delavcu v industriji, ki je bil zaposlen za nedoločen čas in 8-urni delavnik, medtem ko v postindustrijskem gospodarstvu dominirajo storitve, ki so podvržene prilagodljivem in začasnemu delavniku. Po eni strani smo priča spremenjenemu produkcijskemu načinu, po drugi pa imamo še vedno okosteneli socialno varstveni sistem. Ravno uvedba univerzalnega temeljnega dohodka bi lahko namreč povrnila občutek družbene pravičnosti in izboljšala konkurenčnost z učinki, ki presegajo finančni vidik. Samo posameznik z eksistenčno neodvisnostjo namreč ne bo od strahu pred izgubo službe paraliziran, temveč se bo motiviral in racionalno odločal o svoji prihodnosti (Korošec 2010; Basic income Earth Network).

6.7 Dobre prakse iz tujine

Po analizi estonske medijske ureditve ugotovimo, da kakšnih večjih primerov dobrih praks razen nadzorovane samorefleksije novinarjev (Kangur 2017), ki bi jih lahko črpali tudi Slovenci, Estonci nimajo. Večina novinarskih delovnih mest je namreč osredotočena na tri glavne medijske hiše v Talinu, kar omejuje možnosti zaposlitve in specializacijo (Östenbring 2010). Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev je večina estonskih novinarjev generalistov, preiskovalnega novinarstva pa praktično ni. Ustava jim sicer zagotavlja svobodo izražanja in s strani zakonodaje za medije velja liberalno okolje, po drugi strani pa nimajo zakona o medijih, namesto tega je medijska ureditev zajeta v drugih splošnih zakonih. Podobno kot pri nas RTV Slovenija pa ima tudi njihova javna radiotelevizija določila v posebnem zakonu iz leta 2007, ki jih mora upoštevati (Valm 2015). Vprašanja o koncentraciji lastništva so slabo urejena, saj jih delno omejuje zgolj zakon o radiofuziji. Za razliko od Danske ne poznajo subvencij za medije,

delovanje medijev pa tako kot pri nas in na Danskem nadzoruje Ministrstvo za kulturo. Presežek dela in pomanjkanje delodajalcev v Estoniji povzroča, da imajo slednji gromozansko moč in postavljajo pogoje, zavirajo napredovanje in ne namenjajo dovolj sredstev za produkcijo. Čeprav v Estoniji poznajo sindikat novinarjev, pa številni novinarji niso njegovi člani, poročajo tudi o majhni verodostojnosti in avtoriteti. Lahko bi strnila, da majhen trg dela vpliva na pomanjkanje novinarjev s strokovnimi pristojnostmi, so pa ti zelo prilagodljivi in mobilni (Östenbring 2010).

Danska medijska zakonodaja je po drugi strani bolj urejena od estonske. Poročajo, da zakonodaja o medijskem lastništvu ni problematična, saj tudi medije, tako zasebne kot javne, nadzira organ za konkurenco in preprečuje monopol. Dobra stran danskega sistema je Zakon o medijski podpori, ki podeljuje subvencije za tiskane medije, ki sicer ne bi preživele, uvedba Zlatega danskega trikotnika na trgu delovne sile in močna sindikalna združenja (Jauert 2008). Zlati danski trikotnik delovne sile povezuje prožno zaposlovanje, visoko stopnjo socialne varnosti in aktivno politiko zaposlovanja. Spodbuja pozitivno prožnost, njihova politika pa je aktivacijsko usmerjena. Brezposelne izobražujejo in jih z delujočim sistemom navadno že po pol leta ponovno vključijo v zaposlovanje. Uspeh aktivne politike zaposlovanja gre pripisati močni decentralizaciji politike zaposlovanja in veliki vključenosti socialnih partnerjev v njeno oblikovanje (Kanjua Mrčela in Ignjatović 2015). Pomemben faktor pa je tudi visok BDP, ki jim omogoča, da kar 4,5 odstotka BDP-ja namenijo politiki trga dela (OECD 2017).

Danski novinarji so precej bolj homogeni kot estonski ali slovenski, saj enotnost uspešno gradijo v sindikalnih združenjih. Prepričani so namreč, da so kolektivne pogodbe najboljši način za zaščito kolektivnih interesov članov sindikata na trgu dela. Njihova dolgoletna tradicija zaposlovanja jim tudi narekuje, da se morata tako delavec kot delodajalec dogovoriti o pogojih zaposlovanja. Nato po danskem modelu obe strani skleneta kolektivno pogodbo brez vmešavanja vlade. Sindikat si na vso moč prizadeva, da bi bili njihovi člani zajeti v sporazumih, kjer bi bili varovani njihovi interesi v primerih spora z delodajalcem. Čedalje več pa je tudi t.i. freelancerjev, zato ima danski sindikat novinarjev še toliko bolj pomembno vlogo zagotavljati enake pravice zanje kot za stalno zaposlene sodelavce (The Danish Union of Journalists). Del danske strategije temelji tudi na tem, da skušajo z avtorskimi pravicami, delavno in socialno zakonodajo ter zakonodajo s področja varstva konkurence vplivati na zakone. Po drugi strani pa si prizadevajo tudi za krepitev posameznikov. Organizirajo različna pravna svetovanja, usposabljanja za pogajanja, jim narekujejo smernice, informacije ter jih seznanijo z načinom priprave pogodb (The Danish Union of Journalists).

7 SKLEP

S pomočjo literature in konkretnih primerov iz slovenskih medijskih hiš sem v nalogi dokazala, da so razmere v novinarstvu, predvsem na področju zaposlovanja, zelo slabe. Delodajalci se za sodelovanje z novinarji še vedno najraje odločajo s sklenitvijo različnih pogodb civilnega prava, jih silijo v odpiranje svojega podjetja ali pridobivanje statusa samostojnega novinarja. Vršijo se pritiski oglaševalcev, lastnikov medijev, politike, hkrati pa narašča število prekarnih delavcev, ki jih delodajalci nemalokrat skrivajo pod terminom fleksibilno delo. Primanjkuje uredniškega znanja, kadrov, medijskega samorazumevanja, stroški pa se krčijo na račun delavcev (Leiler Kos 2014). V medijskih hišah se vse pogosteje maksimizira delo in minimizira plačilo, posledično pa je prihodnost kakovostnega novinarstva čedalje bolj negotova. S spremembo trga dela in ekonomije sta se skrhala tudi stabilnost in varnost delovnih odnosov. V že sicer tekmovalnem novinarskem polju se sprožajo ostrejši odnosi med novinarji, nove delitve, slabijo sindikalne organizacije in nastajajo cenzurni posegi ter pritiski (Nahtigal v Krašovec in Žagar 2009).

Moja prva hipoteza se je glasila, da je **položaj novinarjev na trgu dela primerljiv s položajem samostojnih kulturnih delavcev, zato bi bilo primerno status samostojnega novinarja urediti na enak ali vsaj podoben način kot to velja za status samostojnega kulturnega delavca** (ZUJIK 2013, Vpis v razvid samozaposlenih 2014). Za pridobitev enega in drugega statusa je seveda kot predpogoj potrebno izpolnjevanje številnih pogojev in zahtev, toda ugotovila sem, da je na koncu trenutno bolje poskrbljeno za tiste s statusom samostojnega kulturnega delavca, saj jim država ob izpolnjevanju pogojev lahko plača tudi prispevke (ZUJIK 2013). Svojo prvo hipotezo na tem mestu potrjujem, saj sem ugotovila, da je izvedljiva, predlog o izenačitvi statusov so pred dvema letoma namreč že podali na Ministrstvu za kulturo, čeprav v praksi prihaja do težav. Na ministrstvu trdijo, da se statusa trenutno ne moreta izenačiti, ker status novinarjev ureja Zakon o medijih, ki za zdaj ne predvideva sprememb, status samostojnih kulturnih delavcev pa ZUJIK (Jerebič 2016). Toda s spremembo zakonodaje in doslednim upoštevanjem dokumenta Nacionalnega programa za kulturo (ki velja od leta 2014 do 2017), kjer je kot eden izmed ciljev zapisana težnja k večji socialni varnosti mladih novinarjev, bi bila izenačitev statusov mogoča (Zupan in Černigoj Blažko 2014), delovni pogoji pa boljši. Presenetilo me je sicer mnenje Sindikata novinarjev Slovenije, ker predloga o izenačitvi statusov ne podpirajo, saj menijo, da bi medijske hiše na ta račun le še dodatno zaslužile, ko bi zmanjšale prispevke, ki jih bi po novem plačala država. Toda tovrstna praksa bi torej veljala

tudi za kulturne delavce, ti pa imajo kljub temu možnost do plačila prispevkov s strani države. V Sindikatu novinarjev Slovenije se v prvi vrsti zavzemajo za najvišjo socialno varnost vseh novinarjev, ki jo lahko po njihovem mnenju dosežejo le s pogodbo o zaposlitvi. Rešitev trenutnega stanja vidijo v popravku Zakona o inšpekciji dela na način, da delodajalec ne bi imel na izbiro, ali delavca, za katerega so ugotovljeni elementi delovnega razmerja, zaposli ali se odloči, da z njim prekine sodelovanje, temveč bi ga moral v vsakem primeru takoj zaposliti (Lang 2016).

Kot ene izmed alternativ delovnih razmerij sem poleg izenačitve statusa samostojnega novinarja s statusom samozaposlenega v kulturi predlagala tudi družbeno odgovorno finančno poslovanje medijev, aktivno kolektivno predstavništvo, aktivnejšo vlogo Inšpektorata za delo in Finančne uprave Republike Slovenije, uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka in izvajanje državnih analiz o prekarnem delu. Primer slednjih je dokument Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti z naslovom Za dostojno delo (MDDSZ Za dostojno delo 2016). V njem se ministrstvo zavzema za kvalitetna delovna mesta in ustrezno socialno, ekonomsko in pravno varnost. Predlagajo prenovo zakonodaje na področju poklicnih bolezni, pripravo oglaševalske kampanje, ki bi informirala o prekarnosti, poenotenje prispevkov za socialno varnost, prav tako pa želijo prekarno delo zmanjšati z davčno razbremenitvijo pogodbe za nedoločen čas (Pirnat 2016). Ministrstvo razmišlja celo o dvigu višine glob za kršitev 13. člena ZDR-1 in uvedbo sankcij za delavce ob nespoštovanju delovnopravne zakonodaje. Še vedno pa so prisotne tudi pomanjkljivosti dokumenta. Le v enem ukrepu predvidevajo prilagoditev sistema socialne varnosti, vendar ni opredeljeno, na kakšen način (MDDSZ Za dostojno delo 2016). Manjkajo tudi ukrepi, ki bi preprečili zlorabe zakonodaje in povečali učinkovitost ter pristojnosti inšpektorjev (Pirnat 2016). Eden od ključnih izzivov, s katerim bi se morala soočiti Slovenija na trgu dela, pa je še vedno premajhna prožnost (MDDSZ Za dostojno delo 2016).

Moja druga hipoteza je bila vezana na tujino, in sicer da **v Estoniji in na Danskem obstajajo alternativne oblike zaposlovanja novinarjev, ki bi jih lahko aplicirali na slovensko medijsko polje.** To hipotezo lahko le delno potrdim, saj sem našla kar nekaj danskih alternativnih oblik, ki jih lahko apliciramo na slovensko medijsko polje, medtem ko to ne velja za Estonijo. Zakonodajno v Estoniji pešajo na področju medijev, saj za razliko od Slovenije nimajo sprejetega posebnega zakona o medijih, ki bi urejal medijska vprašanja. Zaradi presežka dela in pomanjkanja delodajalcev imajo estonske medijske hiše veliko moč in lahko same postavljajo pogoje novinarjem. Po drugi strani pa je kar nekaj danskih modelov, ki bi jih lahko

izvajali tudi v Sloveniji. Za doseganje večje prožnosti bi se lahko zgledovali po Zlatem danskem trikotniku delovne sile, ki izboljšuje način koncepta prožnosti. Seveda pa to državo veliko stane. Ker ima Danska sedemkrat višji BDP kot Slovenija (OECD 2017), si tudi lahko privošči odlično politiko socialne varnosti in kar štiri odstotke BDP-ja nameni za Zlati danski trikotnik delovne sile, medtem ko je za primerjavo bruto zunanji dolg Slovenije leta 2010 znašal 118 odstotkov BDP, kar je podobno kot v Estoniji (Noč 2011). Elementi prožnega zaposlovanja, sistema visoke socialne varnosti in aktivne politike zaposlovanja bi namreč omogočali delodajalcem hitro prilagajanje potrebam trga in hkrati zagotavljali večjo konkurenčnost (Kongshøj in Madsen v Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2015).

Še eden od zgledov danskih novinarjev, ki bi ga veljalo upoštevati in se v neki začetni fazi že izvaja v Sloveniji, je dobro organizirano kolektivno predstavništvo novinarjev. Ta namreč ureja kolektivne pogodbe o plačah in sporazume o avtorskih pravicah. Veliko pripadnost čutijo tudi do sindikatov in verjamejo, da so kolektivne pogodbe najboljši način za zaščito interesov članov sindikata (The Danish Union of Journalist). Čeprav se pri nas prekarci težko identificirajo s sindikalnimi združenji (Vobič in Brlek Slaček 2014), pa se začetek večje povezanosti in boja za skupno dobro med prekarci kaže z ustanovitvijo Sindikata prekarcev, ki se zavzema za postopno »samoukinitvev« (Funkl v Žagar 2016). Še prej pa si želijo prekarce povezati, jih izobraziti o svojih pravicah in jim nuditi pravno zaščito (Žagar 2016). Dancem in Estoncem pa gre v primerjavi s Slovenijo nekoliko slabše pri urejanju medijske zakonodaje (Ministry of culture 2016). Ugotavljam sicer, da je slovenska medijska zakonodaja resda restriktivna in bolj temeljita kot na Danskem in v Estoniji, vendar je težava v tem, da veliko regulatornih organov nima zadostne avtoritete in avtonomije za svoje izvajanje. Država namreč v funkciji zakonodajalca prek medijske zakonodaje ne more izpeljati kakršne koli radikalne reforme medijev. Trenutno je njena naloga le ta, da omeji svobodo toliko, kolikor bi lahko pomenila ogrožanje drugih ustavno zagotovljenih pravic in svoboščin.

Seveda pa je vztrajanje pri zaposlitvah, ki so odmik od delovnega razmerja, le kratkotrajna rešitev, saj država na ta način še vedno prejema le minimalne socialne prispevke, kar pušča posledice na javnih financah (Pirnat 2016). Da bi to preprečili, bi za začetek morali spremeniti in posodobiti Zakon o medijih, dosledno izvajati Nacionalni program za kulturo 2014-2017, ki kot enega izmed ciljev navaja večjo socialno varnost novinarjev, predvsem mladih. Ne le novinarska združenja, ampak tudi novoustanovljen Sindikat prekarcev pa bi morali pritisniti na vladne pogajalce, da spremenijo zakonodajo, ki nadpovprečno (OECD 2015) obdavčuje delo v Sloveniji. Le v primeru, če bodo novinarji zaščiteni in bo poskrbljeno za njihovo socialno

varnost, bomo lahko zgradili protisistem sedanji medijski ureditvi, ki bo zagotavljal avtonomijo novinarjev in medijev, povezoval svobodomiselnih državljanov z novinarji in zrušil politični paralelizem (Bašič Hrvatin in Petković 2007). Tako bodo lahko novinarji delali kvalitetno, napredovali in se razvijali v svojem poklicu, kar se bo nedvomno poznalo tudi pri večjem zadovoljstvu medijskega občinstva.

8 LITERATURA

Abrahamsberg, Nikolaj. 2011. *Zloraba podjemne pogodbe – pogodbe o delu*. Ljubljana: Fakulteta za upravo.

Antenna. 2015. *Finančno poročilo*. Ljubljana: interno gradivo.

Balčytienė, Aukse. 2012. *Culture as a guide in theoretical explorations of Baltic media*. Cambridge: Cambridge university press.

Basic income Earth Network. 2017. *About basic income*. Dostopno prek: <http://basicincome.org/basic-income/> (20. februar 2017).

Bašič Hrvatin, Sandra; Lenart Kučič in Brankica Petković. 2004. *Medijsko lastništvo: vpliv lastništva na neodvisnost in pluralizem medijev v Sloveniji in drugih post-socialističnih državah*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Bašič Hrvatin, Sandra in Marko Milosavljević. 2001. *Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Bašič Hrvatin, Sandra in Brankica Petković. 2007. *In temu pravite medijski trg? Vloga države v medijskem sektorju v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Beck, Ulrich. 2000. *The brand new world of work*. Cambridge: Polity press.

Bittner, Andreas. 2011. *Managing change*. Bruselj: EFJ.

Bourdieu, Pierre. 2001. *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.

Božič, Anže in Klara Škrinjar. 2013. *Novinarski prekeri: inventivno prikrivanje delovnih razmerij*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/slovenija/novinarski-prekeri-inventivno-prikrivanje-delovnih-razmerij.html> (10. september 2015).

Breed, Warren. 1998. *Labor and monopoly capital*. New York: Monthly review press.

Ciński, Jan. 2016. *New media law gives Polish government fuller control*. Dostopno prek: <http://www.politico.eu/article/poland-crisis-constitution-kaczynski-duda/> (15. februar 2016).

Delo d.d. 2014. *Letno poročilo 2014*. Ljubljana: interno gradivo.

Deuze, Mark in Leopoldina Fortunati. 2011. *Journalism without journalists*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Direktorat za medije. 2014. *Pregled medijske krajine v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/mediji/2014/medijska_krajina_v_sloveniji__rev_03062014.pdf
- Drobnic Holan, Angie. 2016. *2016 lie of the year: fake news*. Dostopno prek: <http://www.politifact.com/truth-o-meter/article/2016/dec/13/2016-lie-year-fake-news/> (19. januar 2017).
- Društvo novinarjev Slovenije. 2014. *Mediji poskrbite za svojo prekerno delovno silo*. Dostopno prek: <http://novinar.com/6211> (20. oktober 2015).
- Društvo novinarjev Slovenije. 2015. *Kaznovanje prekranih delavcev na Dnevniku*. Dostopno prek: <http://novinar.com/9471> (25. november 2015).
- Etnologue Language of the world. 2016. *Summary of language size*. Dostopno prek: <https://www.ethnologue.com/statistics/size> (15. januar 2016).
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic. 2010. Dostopno prek: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf (28. oktober 2015).
- Halimi, Serge. 2003. *Novi psi čuvaji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Hallin, Daniel C. in Paolo Mancini. 2004. *Comparing media systems. Three models of media and politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hargreaves, Ian. 2007. *Novinarstvo: zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina.
- Haraszi, Miklos, 2008: *The Media Self-Regulation Guidebook*. Dunaj: OSCE.
- Ignjatović, Miroljub. 2006. Položaj mladih na trgu delovne sile. *IB revija*. 40 (4): 66– 68.
- Ignjatović, Miroljub. 2012. Labour market flexibility and security in the EU. *Teorija in praksa*. 49 (6): 901– 921.
- Inšpektorat Republike Slovenije za delo. 2015. *Inšpektorji danes v nadzoru medijskih hiš*. Dostopno prek: http://www.id.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/article/2592/5429/1ea4d4c4a9db14c28f9a867e3028460a/ (6. januar 2016).
- Ivelja, Ranka. 2013. *Novinarstvo in etika ali kdaj pes čuvaj ne potrebuje nagobčnika*. Dostopno prek: http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/49_SSJLK/ivelja.pdf (16. julij 2015).

Jakubowicz, Karol. 2007. Rude awakening social and media change in Central and Eastern Europe. *The public*. 8. (4): 59– 80.

Jager, Vasja. 2010. *Brezobzirna kastracija novinarskega poklica*. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/37/novinarji/> (23. september 2015).

Jerebič, Minka. 2016. Intervju z avtorjem. Ljubljana.

Jurančič, Iztok. 2008. *Dninarstvo na novinarskem trgu delovne sile*. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/31/polozaj/> (28. september 2015).

--- 2016. Intervju z avtorjem. Ljubljana.

Jauert, Per. 2008. *Media landscapes. Denmark*. Dostopno prek: http://ejc.net/media_landscapes/denmark (22. januar 2016).

Kajzer, Alenka. 2007. Fleksibilnost trga dela, varovanje zaposlitve in reforme trga dela v Sloveniji. *IB revija*. 41. (1): 16– 25.

Kangur, Marii. 2017. *Time managment affects young journalists' stress level*. Dostopno prek: <http://researchinestonia.eu/2017/01/time-management-affects-young-journalists-stress-level/> (23. februar 2017).

Kanjuo Mrčela Aleksandra in Miroljub Ignjatović. 2015. Od prožnosti do prekarnosti dela: stopnjevanje negativnih sprememb na začetku 21. stoletja. *Teorija in praksa*. 52. (3): 350–364.

Knafelc, Bojana. 2016. Intervju z avtorjem. Ljubljana.

Kodeks novinarjev Slovenije. 2010. Dostopno prek: http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns_txt.html (16. julij 2015).

Korošec, Valerija. 2010. *Predlog UTD v Sloveniji – zakaj in kako?* Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.

Krašovec Primož in Igor Žagar. 2009. *Medijska politika v postsocializmu*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Kresal, Barbara. 2011. *Delavci in delodajalci. Fleksibilne ali prekarne oblike zaposlitve*. Ljubljana: Inštitut za delo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Lang, Nataša. 2016. Druga jutranje kronika. *Val 202*. Ljubljana, 26. april.

- Leiler Kos, Ženja. 2014. *Pregled medijske krajine v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/mediji/2014/medijska_krajina_v_sloveniji__rev_03062014.pdf (2. februar 2015).
- Loit, Urmas. 2015. *Media landscapes. Estonia*. Dostopno prek: http://ejc.net/media_landscapes/estonia (7. januar 2016).
- Markežič, Marina in drugi. 2014. *Obrazi prekarne delo. Prekarno delo in druge oblike dela, ki se opravljajo izven sklenjene pogodbe o zaposlitvi*. Ljubljana: Gibanje za dostojno delo in socialno družbo.
- Mediawatch. 2015. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/mediawatch/oprojektu/> (30. september 2015).
- Merljak Zdovc, Sonja. 2008. *Literarno novinarstvo: pojav in raba sodobne pripovedne novinarske vrste*. Ljubljana: Modrijan.
- Milosavljević, Marko. 2005. Novinarska samoregulacija v Sloveniji: za javnost in preglednost. *Dialogi*. 41. (5–6): 78–83.
- Ministrstvo za kulturo. 2016. *Cenzus. Način določitve cenzusa*. Dostopno prek: http://www.mk.gov.si/si/samozaposleni_v_kulturi/pravica_do_placila_prispevkov_za_socialno_varnost/cenzus/ (5. junij 2016).
- Ministry of culture. 2016. *Media*. Dostopno prek: <http://english.kum.dk/policy-areas/media/> (25. oktober 2016).
- Muffels, Ruus in Ton Wilthagen. 2013. *Flexicurity: A new paradigm for the analysis of labour markets and policies challenging*. Tilburg: Blackwell publishing.
- Nahtigal, Neva. 2008. *Problemi s socialno, pravno in profesionalno varnostjo novinarjev v jugovzhodni Evropi*. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/31/polozej/> (28. september 2015).
- Noč, Matjaž. 2011. *Kazalniki zadolženosti Slovenije*. Dostopno prek: http://www.stat.si/StatisticniDnevi/Docs/Radenci2011/Noc-Kazalniki_zadolzenosti-prispevek.pdf (9. november 2016).
- Obligacijski zakonik*. (OZ-UPB1). Ur. l. RS 97/2007. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/82804> (20. maj 2016).

OECD. 2017. *Better Life index*. Dostopno prek: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/estonia/> (23. februar 2017).

OECD Data. *Denmark*. 2017. Dostopno prek: <https://data.oecd.org/denmark.htm> (25. februar 2017).

OECD. 2015. *Economic Surveys: Slovenia*. Pariz: OECD Publishing.

Östenbring, Henrik. 2010. *Does size matter? Journalistic values and working conditions in small countries*. Oxford: European Studies Centre, St Antony's College.

Pak, Lidija. 2016. Dnevnik. *1. program TV Slovenija*. Ljubljana, 7. oktober.

Petković, Brankica in ostali. 2004. *Media ownership and its impact on media independence and pluralism*. Ljubljana: Peace Institute, Institute for Contemporary Social and Political Studies.

Picard G. Robert. 2011. *Mapping digital media. Digitalization and media business models*. Oxford: Open society foundations.

Pirnat, Tanja. 2016. *Prekarno delo: škodljivo za delavce in poštene delodajalce*. Dostopno prek: <https://podcrto.si/prekarno-delo-skodljivo-za-delavce-in-postene-delodajalce/> (25. september 2016).

Poler Kovačič, Melita in Karmen Erjavec. 2011. *Uvod v novinarstvo: učbenik za študente prvega letnika študijskega programa novinarstvo na FDV*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Poler Kovačič, Melita in Monika Kalin Golob. 2004. *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Poročilo o razvoju. 2009. Ljubljana: UMAR.

Pro plus. 2015. *Finančno poročilo Plus vodilna medijska hiša 2015*. Ljubljana: interno gradivo.

Radcliff, Benjamin. 2015. Why is Denmark the happiest country in the world? *Psychology Today*, 8. november. Dostopno prek: <https://www.psychologytoday.com/blog/the-economy-happiness/201511/why-is-denmark-the-happiest-country-in-the-world>

Radio televizija Slovenija. 2015. *Letno poročilo 2015*. Ljubljana: interno gradivo.

Ross, Andrew. 2009. The New Geography of work: power the precarious? *Theory, culture and society*. 25. (31): 30–49.

Rovšek, Jernej. 2005. *Zasebno in javno v medijih: pravna ureditev in praksa v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Savič, Domen in Marko Milosavljević. 2015. *Predavanje avtorjev*. Ljubljana, 23. november.

Scott, Cody. 2017. *The daily skeptic. A collection of essays*. Nacogdoches, TX: The daily sceptic blog.

Sennett, Richard. 1998. *The corrosion of character*. New York: W. W. Norton & Company.

Slovenija jutri. 2007. *Danski »zlati trikotnik« na trgu dela zanimiv tudi za Slovenijo*. Dostopno prek: http://www.slovenijajutri.gov.si/indexb5f9.html?id=79&tx_ttn (8. september 2016).

Splichal, Slavko. 2001. Imitative revolutions changes in the media and journalism in East-Central Europe. *Javnost – The public: Journal of the European institute for communication and culture*. 8. (4):31–58.

--- 1995. Slovenia: the period of capitalism enlightenment. *Javnost – The Public*. 2. (3): 97–114.

--- 2000. *Vregov zbornik. Javnost – The Public. Vol. VII*. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo.

Splichal, Slavko in Colin Sparks. 1994. *Journalists for the 21st Century: Tendencies of professionalization among first-year students in 22 countries*. Norwood: Ablex publishing corporation.

STA. 2015. *Finančno poročilo STA 2015*. Ljubljana: interno gradivo.

Standing, Guy. 2011. *The precariat*. London: Bloomsbury.

Statistični urad Republike Slovenije (SURS). 2016. Dostopno prek: <http://www.stat.si/statweb> (20. september 2015).

Status of European Journalists. European University Institute. 2010. Dostopno prek: <http://journalism.cmpf.eui.eu/maps/journalists-status/> (23. februar 2017).

The Danish Union of Journalists. Dostopno prek: <https://journalistforbundet.dk/Filer/DJ/Dokumenter/DJ%20English/DJ%20in%20english.pdf> (29. januar 2016).

The Press Complaints Commission Code of Practice. 2012. Dostopno prek: http://www.pcc.org.uk/assets/696/Code_of_Practice_2012_A4.pdf (20. september 2016).

The Radio and Television Broadcasting Act. 2010. Danish Ministry of culture. 477. (11. maj 2010).

Ustava Republike Slovenije. 2011. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Uredba o pogojih za pridobitev pravice do deleža sredstev za plačilo prispevkov za socialno zavarovanje samostojnih kulturnih delavcev iz državnega proračuna. Ur. l. RS 46/93 in 61/93 (5. november 1993). Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED1472> (10. junij 2016).

Uredba o samozaposlenih v kulturi. Ur. l. RS 45/2010 (4. junij 2010). Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=98082> (12. junij 2016).

Valm, Monika Silvia. 2015. *Media system of Estonia*. Hamburg: Hans-Bredow-institut für Medienforschung an der Universität Hamburg.

VEM portal za podjetja in podjetnike. 2015. *Postopek ustanovitve s.p.* Dostopno prek: <http://evem.gov.si/info/zacenjaj/zelim-ustanoviti-podjetje/poslovne-oblike-podjetij/postopek-ustanovitve-sp/> (1. september 2015).

Višje delovno in socialno sodišče. Oddelek za individualne in kolektivne delovne spore. 2011. VDSS sodba Pdp 1105. 30. marec.

Vobič, Igor. 2015. Osiromašenje novinarstva. *Javnost – The Public. Journal of the European institute for communication and culture*. 22. (1): 28–40.

Vobič, Igor in Aleksander Sašo Brlek Slaček. 2014. Manufacturing consent among newswriters at slovenian public radio. *Javnost – the public*. 21. (1): 19–36.

Vobič, Igor in Marko Milosavljević. 2010. *Media landscapes. Slovenia*. Dostopno prek: http://ejc.net/media_landscapes/slovenia (20. marec 2016).

Vodovnik, Zvone. 2013. *Normativni temelji delovnih in socialnih razmerij*. Ljubljana: GV Založba.

Voh Boštich, Anže. 2014. *Kako RTV Slovenija z izigravanjem zakonov že leta izkorišča honorarne sodelavce*. Dostopno prek: <https://podcrto.si/kako-rtv-slovenija-ze-leta-z-izigravanjem-zakonov-izkorisca-svoje-honorarne-sodelavce/> (5. september 2015).

Vpis v razvid samozaposlenih. 2014. Dostopno prek: http://www.uradni-list.si/files/RS_-2014-028-01168-OB~P001-0000.PDF (2. junij 2016).

MDDSZ. 2016. *Za dostojno delo*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP-UPB3). Ur. l. RS 16/2007 (23. februar 2007). Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=78529> (16. september 2015).

Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1). Ur. l. RS 21/2013 (13. marec 2013). Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=112301> (13. november 2015).

Zakon o elektronskih komunikacijah. (ZEKom-1). Ur. l. RS, št. 109/2012). Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6405> (12. marec 2016).

Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1-UPB3). Ur. l. RS 65/2009 (14. avgust 2009). Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=93580> (15. september 2015).

Zakon o inšpekciji dela (ZID-1). Ur. l. RS, št. 19/2014 (17. marec 2014). Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=116668> (20. julij 2016).

Zakon o invalidskem in pokojninskem zavarovanju (ZPIZ-2). Ur. l. RS. 96/2012 (14. december 2012). Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=110802> (8. junij 2016).

Zakon o javnih glasilih. (ZJG) Ur. l. RS, št. 18/94. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO330> (10. marec 2016).

Zakon o medijih (Zmed-UPB1). Ur. l. RS 110/2006 (26. oktober 2006). Dostopno prek: http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006110&stevilka=4666_ (15. september 2015).

Zakon o Radioteleviziji Slovenija. (ZRTVS-2). Ur. l. RS. 20/10. Dostopno prek: <http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2010/RTV/ZRTVS-2.pdf> (6. junij 2016).

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo. (ZUJIK). Ur. l. RS 111/2013 (27. december 2013). Dostopno prek: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3370> (10. marec 2016).

Zupan, Matic in Lavra Černigoj Blažko. *Nacionalni program za kulturo 2014-2017 pot do novega modela kulturne politike*. 2014. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

Žagar, Jošt. 2016. Kultivator. *Radio Študent*. Ljubljana, 7. oktober.

PRILOGE

Priloga A: INTERVJU Z IZTOKOM JURANČIČEM, PREDSEDNIKOM SINDIKATA NOVINARJEV SLOVENIJE, 6. 4. 2016

»Mi se zadnje čase ukvarjamo pretežno z zaposlovanjem. Na Delu so dobili prepoved dela od inšpekcije za delo, tam so ugotovili, da je 49 novinarjev, ki izpolnjujejo elemente delovnega razmerja. Na RTVju smo od leta 2009 se intenzivno ukvarjali, začeli smo se ukvarjati s tistimi, ki delajo kot samostojni podjetniki in svobodni novinarji, različne sekcije smo ustanovili. 2010 je bila na Dnevniku, 2012 leta smo pa na Delu ustanovili sekcijo. In zdej tako smo jih vključili v delovanje sindikata, praviloma so vključeni v izvršni odbor, v organe sindikata, ki odločajo, imajo svoj pravilnik o delovanju, tako da vedno pravim, da so reprezentativni in da se lahko pogajajo. Pri pogajanjih je bilo pa tako, RTV je bil pripravljen na dialog, ker so imeli velik pritisk okolja, se pravi regulatorjev, nadzornega organa, programskega sveta, računskega sodišča, to je bila specifična tega, da so v javnem sektorju in so to prepoznali tudi njihovi nadzorni organi. Tu je bil problem, da niso več zaposlovali od leta 2008, tako da se je zmanjšalo število zaposlenih, program je bil ohranjen v enakem obsegu in so potem vstopali v ta tvegana razmerja, civilno-pravna, ki so prepovedana in so to tako reševali. Mi smo pa z njimi 2010 januarja s stisnjenimi zobmi to reševali, ljudje so izgubljali delo, bilo je težko. Že primer je bil Tomažin, on je bil 2010 tudi organizator in verjetno je tudi zaradi tega izgubil delo. Januarja 2010 smo sklenili dogovor o zaposlovanju in priznavanju pravic novinarjev, s katerim smo potem določili, koliko jih morajo zaposliti, pa katere pravice imajo in potem so začeli zaposlovati tiste, ki imajo elemente delovnega razmerja. Decembra 2012 smo sprejeli drugi dogovor, kjer smo vključili vse poklice na RTVju, ki so ga podpisali programski svet in ostali socialni partnerji in Ministrstvo za delo kot mediator, direkcija za medije. Tam smo določili, da se ne sme odpušcat do zaposlitve, če izpolnjuje elemente delovnega razmerja, drugo je pa bilo, da je treba vsak februar vsako leto za to, katere bodo zaposlili in kdaj ter določiti v njihovem kariernem načrtu. Tega niso izvajali, zato je bilo stanje 2015 takšno, da so se avgusta odločili, da bodo kar vse zaposlili, ki ustrezajo pogojem. Potem smo se morali usklajevati pa doseči dogovore in nadzorovati, kako to oni izvajajo. No potem je bilo letos do marca zaposlenih 238 ljudi (na RTV), ta scena je precej raztresena.«

Pa niso tu samo novinarji?

»70 je od tega novinarjev bilo do tega datuma. Mi vedno naknadno še dobivamo spiske, ki jih oni še nimajo evidentiranih zaradi svojih notranjih organizacijskih problemov ali ovir. Teh je pravzaprav nekaj 10, ne več. Zmenili smo se tudi za posredovanje. Ko oni izdajo pogodbo o

zaposlitvi, če se pogodbenik ne strinja s pogoji, lahko zaprosi za posredovanje sindikata, imamo potem tripartitno pogodbo, se usedemo skupaj in skušamo stvar rešiti po mirni poti, da ne pride do sodišča. V teh letih, ko smo načrtno spodbujali tožbe na sodiščih za ugotavljanje delovnega razmerja, kar je zelo težko, ker je tožba skrajni korak, za katerega se vsak odloči, pa se mora individualno, na RTVju je bilo največ teh tožb, je to trajalo od leta 2008 do 2011 – v tem času je bilo vloženih nekje 30, 40 tožb s pomočjo sindikata, zdaj ne vem, koliko jih je bilo še brez pomoči. Tako, da smo prišli do sodne prakse, ker prej tudi sodne prakse ni bilo. Prvi primeri sodne prakse gredo v leto 2007, 2008. Šele kasneje, ko je bilo več teh primerov, se je tudi sodna praksa odlikovala, tako da smo imeli tudi s tega stališča močnejše pogajalske pozicije, ko smo tam razčistili, kako mora biti, zdej je pa teh 85 pogodb, ki so jih oni detektirali, pretežno so to novinarji.«

Koliko pa je takih, ki še niso rešeni?

»Ker niso izpolnjeval pogojev, samo tisti so ostali. Nerešenih bo malo ostalo, ne vem pa, kako bo šla njihova pogodbeni praksa naprej, ker opažam, da se vračajo na staro prakso, samo potem mi takoj rečemo, počakajte, če ne štima gremo v tožbo. Zahteve pa rešujemo tako – če delodajalci vidijo, da nimajo druge izbire, da je šel novinar v tožbo in da bodo izgubili, naredimo tako, da naredijo kar izvensodno poravnava in zaposlijo brez kakršnih koli problemov in sodnih poti. To smo kar velikokrat prakticirali. Te probleme pričakujem, da jih bomo sproti reševali in da jih ne bo več. Problem je samo teh 85, s temi smo morali nekako izsiliti sporazum v avgustu 2015, preden so začeli v programskem načrtu izvajati te kadrovske spremembe, smo podpisali sporazum o zaposlovanju, kjer smo določili pravice tudi za naprej, se pravi, kako bomo ravnali. V sporazumu smo določili tudi to, da morajo zaposliti vse, tudi tiste, ki nimajo izobrazbe. RTV se je izmikal temu zaradi regulativ v javnem sektorju, da bodo kršili 22. člen Zakona o delovnih razmerjih in da jih bodo njihovi nadzorniki preganjal, pa ne vem kdo, tudi računsko sodišče lahko. Zdaj, jaz ne vem, ali bi jih res preganjali, ali ne zaradi kršitve delovnopravne zakonodaje. Čeprav ne izpolnjuje pogoja izobrazbe in tam dela že 10 let, smo se po sili razmer odločili, da bomo naredili vzorčno pogodbo, v kateri bomo določili pravice in obveznosti teh, ki so v glavnem čisto enake po kolektivni pogodbi, primerljive s tistimi, ki so tam zaposleni, da se noter vse šteje, da imajo pravice zaposlenih in vse, takse so našteje in se sklicujejo na kolektivne pogodbe poklica novinarja, ki ima v drugem členu tudi osebno veljavnost za samostojne in svobodne novinarje in smo to pogodbo potem verificirali preden so oni začeli izdajati marca. Smo pač morali na to pristati, da ljudje ohranijo delo, noter pa smo morali dati dvojno zavarovanje – če se ta pogodba prekine, morajo upoštevati enake postopke

za odpoved kot pri zaposlenih, potem odškodninska odgovornost je enaka, enake so tudi pravice, potem morajo prispevke plačevati, stroški morajo zajemati tudi prispevke za socialno varnost. To je vse zaradi tega, ker smo noter zapisali, da so oni zavarovani tudi kot ekonomsko odvisne osebe po 213. in 214. členu Zakona o delovnih razmerjih in tam noter so pa te pravice tudi našteje. V teh pogodbah imajo pravzaprav dvojno varstvo in elemente delovnega razmerja se da na teh pogodbah dokazati, kar pomeni, da so stalno pod sodnim varstvom, če bi prišlo do prekinitve te pogodbe, še druga varovalka teh pravic, zdaj govorim formalno, je pa to, da so po 213. in 214. členu zavarovani. Na podlagi tega lahko iztožimo pravice, ki so noter v pogodbi, ne gre za te tipične pogodbe civilnopravnih razmerij, ki bi bile prosta volja pa to in so omejene z Zakonom o delovnih razmerjih in tudi še ostaja možnost sodnega varstva za elemente delovnega razmerja, če bi prišlo do hudih kršitev teh pogodb.

Zakaj delodajalci po obisku delovne inšpekcije na veliko spodbujajo status samostojnega novinarja in ne podjetnika?

Zaradi tega, ker, če si samostojni podjetnik, imaš lahko več dejavnosti, čeprav jih po kodeksu novinarskem ni. Po tej pogodbi moraš imeti 80 odstotkov prihodkov od enega naročnika. Tako da zapadeš noter. Je pa res, da se ti lahko pri s.p. obesijo na premoženje, pri samostojnem novinarju pa tega ne morejo. To je čisto posredno. Tisto, na kar se sklicujejo pa je kolektivna pogodba, ker je noter napisan ta status, ni noter napisan status samostojnega podjetnika, čeprav bi lahko tudi mi zagovarjali, da je v redu, če si s.p. Druga stvar, ki pa je bolj resna, je pa 21. člen Zakona o medijih. Sklicujejo se na tega, saj tam piše, da novinarski poklic opravlja s statusom. In iz tega prihajajo tudi določene pravice in dolžnosti. Oni so se sklicevali pač na tisto sodno prakso. Moje osebno prepričanje je, da je bolje imeti status samostojnega novinarja, saj se da tudi s tem nazivom delati kaj drugega, tega nihče ne prepreči. No, razen če bi zbirala oglase recimo. To je bila zgodba s tem, ko ni bila končana. Problemi bodo gotovo z nadziranjem pa s tem, da je noter člen, da je taka pogodba sklenjena zaradi izobrazbe. Če torej nimaš še izobrazbe, potem pa diplomiraš, potem ni več razloga za to pogodbo, temveč za zaposlitev in jaz mislim, da nekateri bodo, nekateri ne bodo. Tisti, ki pa bodo vstopili, morajo izpolnjevati vse pogoje. Nemogoče je druge oblike dela izključiti, ker so povezane z izobraževanjem in usposabljanjem. Še vedno bodo obstajale tudi druge oblike.«

Pa samo za tri mesece pogodbe in potem prekinitev ...

»Ne, če bi oni prekinili, potem grozi tožba. Pomembno je, če si delal primerljiv obseg (ta je bolj pomemben kot plačilo, ker to lahko izkoriščajo). Gre za slabo prakso, stvar notranje

organizacije, če kolobarijo s takimi slabimi pogoji, je to slaba praksa in je treba to nadzirati in v konkretnih primerih se tudi odzvati.«

Furs in delovna inšpekcija sta novembra izvedla akcijo nadzora po medijskih hišah, se že znani podatki, kaj so ugotovili?

»To je posebno poglavje. Smo spremljali, kako to poteka, tudi vse naslove so dobili od nas, ampak potem se je pa sodelovanje med nami zelo poslabšalo, saj smo opazili, da so naredili zelo grobe napake, govorim o vseh desetih, ki so jih pregledovali. Tam je bilo za statistiko veliko problemov, vendar jih niso prej priznavali. Niti delodajalec, se pravi medijska hiša niti regulativen, nadzorni organ, dokler niso začeli s pobiranjem davkov, potem so se malo zbudili. Rezultat, je bil ta, da so imeli akcijo že leta 2007, kjer so ugotovili tri primere, ko jih je računsko sodišče že 400 samo na RTVju. Delovanje tega organa je bilo seveda pomanjkljivo. Zdaj so pa seveda bili v tej akciji, ki so jo začeli novembra 2015, bolj temeljiti, bolj so se pripravili, samo mislim, da je šla žal akcija preveč v škodo tisti, ki so to delo opravljali kot pa tistih, ki so to delo izkoriščali. Inšpekcija je premalo zajela, vprašalniki niso bili dobro sestavljeni, tekom samih postopkov so bili izpostavljeni, čeprav jih ne bi smeli izpostavljati, med intervjuji z delavci je bil prisoten njihov nadrejeni in potem jih tudi niso obveščali o rezultatih, kaj so ugotovili, niti jim zagotovili sodnega varstva po uradni dolžnosti. Ne vem pa, kako se bo stvar zaključila. Negotovost je seveda trajnejša, ker v prepovedni odločbi niso določili rokov odprave takega ravnanja, niso dali glob, milejših ukrepov niso podelili in z roki prisilili delodajalcev, da to uredijo.«

A ni okvirni rok 1. maj?

»Vprašanje, določenih rokov v bistvu ni. Samo pilotska pa tudi demonstracijska prepoved dela je samo na Družbi Delo. Zdaj čakajo, kaj bo, ker se je Delo seveda pritožilo, hkrati pa je bil rezultat ta, da so jih 7 zaposlili na Adeccu, Adecco pa jih je kot uporabnike dal, to je na stvar. Oni so mislili dati 20 do 30 ljudi, samo jim očitno ni uspelo toliko povečati, ostale pa naj bi urejali s civilnopravnimi pogodbami, ravno zdaj se na sindikatu ukvarjamo s tem, je pa problem v tem, da so jim delodajalci dali predlog za pogodbe, ki so čisto avtorske. In nič drugega to ne pomeni, kot to, da so v časovni zanki. Na Delu tako zdaj čakajo, da 30-dnevni rok za sodno varstvo poteče. Glede avtorskih pogodb je pa tako, da delavce želijo zadržati, tudi tiste z elementi delovnega razmerja in vsem, vem da veliko število delavcev hočejo v tem režimu ohraniti in s temi tudi skleniti pogodbe, ampak pogodbe so tako sestavljene, da ti lahko takoj

rečejo nasvidenje, zmanjšujejo obseg dela, zmanjšujejo plačilo kakor hočejo, zato je takšno razmerje še bolj negotovo, kakor je bilo pred tem, hkrati so pa v časovni zanki.«

To pomeni, da so zdaj doma, ne delajo, ko poteka ta 30-dnevni rok?

»Ne, seveda kršijo prepovedno obdobje. Plačani pa bodo po ceniku, glede na to, koliko boš ti naredil, pač neka oblika avtorske pogodbe, ki je odprta. Oni lahko tam noter tudi jamčijo, da ni elementov delovnega razmerja, ampak to ni pomembno, bodo imeli pa tveganja tudi še naprej, to so v glavnem ljudje, ki jih potrebujejo. Mislim, da je najmanj 45 takšnih pogodb prišlo v obtok, niso dali niti roka, do kdaj naj jih podpišejo in samo čakajo, da mine ta 30-dnevni rok, ker ti ljudje ne bodo šli v tožbe, še vedno upajo, da bodo lahko naprej delali po istem, tako kot so, toda to je zelo vprašljivo, ker oni vejo, da bo prišla inšpekcija in vedo tudi za naprej, da bodo prišli in pogledali, kaj so uredili in če bodo prišli in videli, da je vse isto, bo spet ostalo isto stanje in inšpekcija jim bo naložila, da to pač odpravijo. Zdej jaz pod tem ne vem, kako bo uprava delala. To je umazana igra.«

In kje je potem tu sploh rešitev?

»Nič ne moreš. Samo tožiš lahko v roku tistih 30 dni od preteka tiste pogodbe od prej. To jaz mislim, da so zamočili, da so šli preostro ukrepati in da bi morali postavljati roke ter bolj z globami operirati pa FURS tudi ni bil noter, tudi njih bi morali poslati. Zdej oni imajo možnost odpraviti nepravilnosti in druga možnost prekiniti sodelovanje. Dali so jim samo ti dve možnost, vmes pa je še cela paleta možnosti, za katere bi se lahko odločili. In tudi oni bi lahko po tistem členu, ki ga imajo, vse delavce napotili na sodno varstvo, tako ko so odločbe dali, oziroma že tekom pregleda so imeli to možnost pa jim zanjo niso povedali, niti jih seznanili z okoliščinami ukrepa, čeprav je to njihova uradna dolžnost. Mi smo imeli z njimi več sestankov in smo tudi predlagali, da bi to naredili in to tudi počeli, gotovo bi bil to dovolj velik pritisk, da bi uprava Dela jih morala zaposliti, vsaj za določeno število bi se morala odločit in jih zaposlit. To ne bi bila pretirana finančna obremenitev za Delo.«

Pri medijskih hišah mene vedno zanima, če res ni denarja, ali tiči kak drug razlog pri tem, da se delodajalci tako upirajo zaposlovanju svojih delavcev.

»Glavni razlog so nizki stroški dela. Na Primorskih novicah smo se recimo tako dogovorili, oni so ves čas na nuli, ampak so bili tudi pripravljeni ostati na nuli, zato smo sklenili sporazum, da zaposlijo šest oziroma osem pogodbenih sodelavcev z elementi delovnega razmerja pa tudi da ne bodo odpuščali. To smo se dogovorili z direktorjem Primorskih novic in tudi podpisali, smo

pa skupaj tudi plače znižali, ko je bilo to treba. To je bil en tak pozitiven primer, na Delu pa se sploh nočejo pogovarjati pa pogajati o pogodbah. Pogodbe pa so izsiljevalske za te okoliščine z inšpekcijo. Oni so se za tako pot odločili, vendar ne vem, kako se bodo znebili starih obveznosti, če bodo te iste pogodbe sklenili. Roka za podpis pogodbe pa niso dali, naj pa bi bil od 1. aprila, zato jaz računam, da čakajo na to, da 30 dni mine, potem bodo pa še bolj izsiljevalski.«

Tožba je torej najbolj skrajna odločitev, ki jo novinarji z elementi delovnega razmerja sklenejo. Kako poteka delo po uspešni tožbi, se odnosi poslabšajo v kolektivu?

»Delo pa Dnevnik sta te, če si šel v tožbo, vrgla ven. Na RTVju pa si funkcioniral, tudi če si šel v tožbo, še vedno si delal. Velikokrat so se sicer slišali očitki, češ, mi vam delamo uslugo, vi pa takole, na koncu pa so to požrl. Na odnose s samimi sodelavci pa to ni vplivalo, saj so te vsak dan videli tam, da delaš. Ni čisto nič vplivalo na sam potek dela, gotovo pa delodajalci tega nimajo radi, res pa da niso prekinili in grozili s sodno prekinitvijo dela. Toda, če nimaš druge možnosti, se moraš pač odločiti med prekinitvijo dela oziroma iskanjem nove službe nekje drugje. Zdej, če se odločiš za to, da greš v tožbo in jo tudi dobiš, te seveda morajo zaposlit in poravnati vse stroške, ki so nastali s tožbo in plačati prispevke za nazaj. Če pa se odločiš, da ne boš šel v to, si moraš pa drugje najti delo, oziroma delati pod izkoriščevalskim režimu. To so te možnosti, drugega ni. Problemi ne bodo le na Delu, temveč tudi še drugje. Posledica te akcije je bil demonstracijski učinek, na Planetu so zaposlili, na Pro plusu, predvsem pa to izgleda minimec plus popoldanski s.p. To inšpekcija ne bo požrla po moje, takih rešitev. Tudi FURS ne, zaradi pokojninskih prispevkov, za posameznike pa je prav tako škodljivo, ker bo pokojnina nižja, tveganja so visoka. Na Oblakovem Radiu 1 so dali tri primere prepovedi, to prepovedno obdobje mislim, da drugje ne bodo dali. Mi se seveda nismo strinjali s takih potekom, čeprav smo sodelovali, potem pa je tudi inšpekcija šla po svoje, zdaj samo še preko glav komuniciramo.«

Katere pa so še pogoste kršitve delovnopravne zakonodaje pri novinarstvu?

»Da zaposlujejo ne, ta je največja, zdej tisto, kar je bilo, na RTVju jih je zdaj 2100 zaposlenih, toliko, kakor jih je bilo pred letom 2008, ko so začeli z odpuščanjem, so torej prišli nazaj na to številko. Statistike bodo šle gor, v javnem sektorju še sploh, tudi za novinarske statistike bo šlo gor, če je bilo tistih, ki so se zaposlili v statusu, teh je približno 2700, to je približno toliko, kot jih je bilo leta 2012, preden so začeli z odpuščanjem oziroma niso več nadomeščali izgub. Je stanje skupnega števila raslo, struktura pa se je zelo spremenila, takrat je bilo 18 % teh s

statusom, zdaj jih je pa 28 %. Na RTVju je okoli 2300-2400 novinarjev, od tega jih je 1650 bilo zaposlenih in že če jih bo šlo 200, ki imajo status, v zaposlitev, se bo ta številka precej spremenila, ker gre za majhno število in bo pokazano vidno izboljšanje. Za večje medijske hiše je bilo skupaj zaposlenih 900 novinarjev, 600 pa jih je po naših ocenah delalo v prikritem delovnem razmerju, to so bile naše ocene, ki so bile delane s terena. Koliko jih bo inšpekcija našla, ne vem.«

Se morda alternativa zaposlovanja skriva v statusu samostojnega kulturnega delavca, ki za enkrat še ne velja za novinarje?

»Tudi ta status koristijo nekateri novinarji, čeprav je glavni problem tukaj, da jih delodajalci plačujejo vse slabše in jih potem plačujejo že tako slabo, da niti tega statusa ne moreš vzdrževati, se pravi, zmanjšujejo honorarje ali plačila, standardi so zelo slabo določeni, za isti obseg dela kot redno zaposleni kolegi dobivajo le 60 % njihovega plačila pa še ta se zmanjšuje. Nekateri so že pod minimalno plačo. Je pa tudi ta problem, da ne bomo vedeli, kako se bo to urejalo v prihodnosti. Če se ne bo zaposlovalo, je to ogromna škoda za ta poklic novinarski, ki je zelo specifičen, saj ti moraš imeti neko materialno varnost, na kakovost pa seveda potem takem ne moreš računati. Zmanjšuje se tudi medijska raznolikost, saj je to povezano z ljudmi. Posledično upadajo naklade, potem se pa sklicujejo, da morajo odpuščati ljudi. V bistvu pa gre za nek začaran krog. Poleg tega Delo ni v finančni stiski. Oni so imeli lani dobička milijon, želijo pa ga imeti milijon šeststo tisoč. Zato odpuščajo, zaposlujejo preko agencije, širijo medijske vsebine s prekarnimi oblikami dela. To delajo načrtno in pri tem bodo verjetno tudi ostali. Kar pa se tiče študentskega dela, se je pa recimo na RTVju dogajalo, da so ljudje po pet, šest let delali na študentsko napotnico, čeprav niso bili uradno več študentje, glede tega pa je zakon seveda jasn. Nenormalno je pač to, da se vleče tovrstno delo. Je pa neumna politika, da se študentsko delo omejuje, če je študent na tistem delovnem mestu res kot študent, se pravi še v procesu izobraževanja, pridobivanja izkušenj. V perspektivi je seveda bolje, da ti odpreš kariero, na ta način žal dolgoročno ne boš ničesar pridobil.«

Priloga B: ODGOVOR BRANKE KNAFELC IZ INŠPEKTORATA REPUBLIKE SLOVENIJE ZA DELO, 3. 5. 2016

Inšpektorat RS za delo je novembra 2015 izvedel usmerjeno akcijo nadzora nad izvajanjem delovnopravne zakonodaje in predpisov o varnosti in zdravju pri delu v medijskih hišah. Inšpektorji s področja delovnih razmerij so nadzirali predvsem sklepanje pogodb civilnega prava ob obstoju elementov delovnega razmerja ter vodenje evidenc delovnega časa, inšpektorji s področja varnosti in zdravja pri delu pa so preverjali predvsem pogoje dela delavcev, ki niso javno izpostavljeni (odrski tehniki in drugo tehnično osebje). Inšpektorji so tako v okviru akcije do zdaj (3. 5. 2016) opravili 50 inšpekcijskih nadzorov (39 s področja nadzora delovnih razmerij in 11 s področja varnosti in zdravja pri delu), v katerih so pregledali 11 delodajalcev in pri tem do zdaj ugotovili 51 kršitev (od tega 15 s področja nadzora delovnih razmerij). Opozarjamo, da nobeden od postopkov s področja delovnih razmerij še ni zaključen. Največ ugotovljenih kršitev s področja delovnih razmerij se je nanašalo na opravljanje dela na podlagi pogodb civilnega prava ob obstoju elementov delovnega razmerja – tovrstne kršitve so bile (za zdaj) ugotovljene pri 4 delodajalcih, pri drugih postopki še tečejo oziroma delodajalci samoiniciativno odpravljajo ugotovljene nepravilnosti in zaposlujejo delavce. Inšpektorji so ugotovili tudi nekaj kršitev glede vodenja evidenc s področja dela (o delovnem času) in kršitve Zakona o urejanju trga dela glede posredovanja delavcev uporabniku brez dovoljenja oziroma vpisa v register/evidenco. Na podlagi ugotovitev je IRSD do zdaj izdal 20 ukrepov, od tega 4 prepovedne odločbe po 19. členu Zakona o inšpekciji dela (ZID-a) ter 9 ureditvenih odločb po 16. členu ZID-1 in 1 odločbo o prekršku zaradi kršitve 2. člena odstavka 13. člena ZDR-1.